శ్రీరామజయం.

SIDDAMOOLIKA RAHASYAM.

సిద్ధమూలికారహస్యము

యంత్ర మంత్ర సహితము.

ఇయ్యది,

జగన్నాథపుర నివాసియగు

బాలాజి గోసాయి స్వామివారిచే

దేవభాషయగు నాగరభాషయందుండిన దానిని

ము. సుబ్రహ్మణ్యులు నాయనిగారిచే

తెనుగున తర్జుమా జేయబడి,

డాక్టర్ యఫ్. టి. యస్. గోపాలయ్యగారిచేతను

ఆర్. కుప్పుస్వామిరాజుగారిచేతను

సరిచూడబడి,

కో. లక్ష్మణ మొదలియారువారిచే

First Edition 500 Copies.

చెన్నపురి:

విద్వచ్ఛిరోమణి విలాస ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రించి ప్రచురింపబడిరో.

1918-సం॥ మేనెల 11-తేది.

Registered Copy-Right.

[ప్రతి 1-కి] [ధర రూ. 1.

పీఠిక.

ఈ లోకోపకారియైన వైద్యగ్రంథము వైద్యానుభవముగలవారలకేగాక యితరులకు నుపయోగించునటుల తేటతెనుగున పద్య గద్యములతో వ్రాయంబడియుండుటచేత నిది ప్రతియింట నుండఁదగినది. ఇపుడు వెలియగుచున్నది మొదటిభాగము. ఇందు పదునెన్మిది సిద్ధులు చెప్పిన ఎనుబదిమూలికల సత్తువిధము, మూలికలనుగ్రహించునపుడు పఠింపవలసిన మంత్రములు, లిఖింపవలసిన యంత్రములు చిత్రసహితముగాఁ జేర్పబడియున్నది. ఒక్కొక మూలికకుఁగల పర్యాయపదంబుల నిఘంటువు పూర్తిగ నిందు గలదు. ఆయా మూలికలచేఁ గుదురునట్టి రోగములు, ఆ రోగలక్షణములు వివరముగాఁ జెప్పంబడియున్నది. అట్లుండుటచేత నీపుస్తకమును జదువువారికి సర్వవైద్యగ్రంథంబులందుండెడు విషయములన్నియు సమగ్రముగా బోధపడుననుటకు నెట్టి యభ్యంతరమును లేదు. బోలెడు ధనముపోసి వైద్యగ్రంథములను దీసి చదువుటకన్న నీగ్రంథము నొకటిని దీసికొనుట లాభకరము. ఇందు జెప్పబడియుండు విషయములన్నియు ననుభవసిద్ధములైనవి. దీసి యనుభవించినవారికే దీని లాభలోభములు కనంబడును. ఇట్టి వైద్యగ్రంథము నిదివఱకు నెవరును ముద్రించియుండలేదు. కొద్దిప్రతులే ముద్రించెదము. కావలసినవారు ముందు నుంచికొనుడు. వెనుక చింతించిన లాభము లేదు. కాకిత లోపముచే నిటుల హెచ్చరింపవలసివచ్చెను.

దేవతాసిద్ధియగు మలయాళ మంత్రరాజీయము 2-భాగములు 108 యంత్ర మంత్ర సహితముగా అచ్చువేయబడియున్నది. దీనిలో కొద్దివిషయములు యీగ్రంథమునకు నుపయోగపడును. యీ గ్రంథమును అవశ్యముగా చూడవలసినది. దీని క్రయం 1-12-0

కో. లక్ష్మణ మొదలియార్లు,
నెం. 9, చాకల సందు, మదరాస్

శ్రీరస్తు.

సిద్ధమూలికారహస్యము

యంత్ర మంత్ర సహితము.

శా॥ శ్రీమద్వేంకట నాయకా. నిను మదిన్ సేవించి భావించి సి ।
ద్ధామోదంబు మహౌషధ ప్రకర నిత్యస్వాదు మూలంబునేఁ ।
బ్రేమన్ జేసెదఁ జిత్తగింపుమిది నిర్విఘ్నంబుగాఁ దీఱఁగన్ ।
గామారి ప్రముఖామరేంద్రవినుతా! కల్యాణ శర్మప్రదా ॥

తే-గీ॥ ఆంధ్రమునఁ బద్య గద్యంబు లడరసిద్ధ ।
మూలికా రహస్యంబును మోదమలర ।
మంత్ర యంత్ర సహితముగా మాననీయ ।
మైన రోగ నిధానంబు తోనజేయ! ॥

క॥ కోళప్పంజేరి మహా । శ్రీ లక్ష్మణ మొదలియారి ప్రేరేపణచే ।
లిలనురచించినాఁడను। నాలింప వెసుబ్బరాయఁడనుబుధహితుఁడన్ ॥

తొలి పలుకు.

సుఖమును గోరి ప్రతిమానవుండును నేదే నొక పనిం జేయుచుండును. అట్టి పనులం జేయుటకు సాధనభూతమైనది దేహము. ఈ దేహము వ్యాధులచే క్షీణంబగును. అట్టి క్షీణతను సమకూర్చుకొనుటకై పరమకారుణ్యామూర్తులగు సిద్ధాదులు వనమూలికలనుసిద్ధపఱచి యనుక్రమంబును విశదపఱచియున్నవారు. అవి మూలకొక్కటి చెల్లాచెదరైయుండుటచేత నవి యెల్లఱకు నుపయోగపడకుండుటను గాంచి, నాసినంతయుఁ గోడీకరించి సిద్ధమూలికా రహస్యమను పేరున వెల్లడి

చేసెదము. ఇది యెల్లరకు నుపయోగకారియైయుండునని సర్వదయాపరుండగు సర్వేశ్వరుని బ్రార్థించెదము.

మూలికలకు శాపంబు గలదని సిద్ధులు తమ గ్రంథంబులను వ్రాసియున్నారు. నిన్న మొన్న పుట్టిన మూలికలకు శాప మెక్కడిదని కొందరు వాదింతురు. శాపమనువారిమాటలకు నర్థము తెలియని వారలే యిట్లనుచు జెప్పుదురుగాని యితరులు చెప్పరు. ఒక్కొక్క మూలికయందు మన వ్రేళ్లును గోళ్లును దాని యాకులమీదనో చెట్లమీదనో తగులుటయే శాపమనంబడును. అటులగాక చేయుటకు నెవ్వారికిఁ దరమగును. కావున నాయా మూలికల కాయా సిద్ధులుచెప్పిన మంత్రయంత్రముల నిటఁ బొందుపఱచెదము. ఒక్కొక్క సిద్ధుడు ఎనిమిది మూలికలకు నదియే మంత్రమును యంత్రము నుపయోగపఱచియుండుటచే నిందు నదేమాదిరి తెలుపనయ్యెను.

కొన్ని మూలికలు తెల్లని పూవులంగలవి మనకంటికగుపడుట దుర్లభము. అటులఁ గనంబడిన నవి తోడనే మఱగిపోవును. లేక మాఱిపోవును. కావున నట్టి మూలికలను గన్నదే యా చెట్టును బట్టుకొని యొక దారమునైనను నారనైనను గట్టియుంచి 'ఓం సిద్ధమూలీ! మహామూలీ! శివశక్తి తిష్ఠతిష్ఠ స్వాహా' యను మంత్రముచే దాని నభిమంత్రించివచ్చిన నది మఱుగక మాఱిపోక యటులనే నిలుచును. తనకుఁ గావలసినపుడు తన కార్యమును జేసికొన నుపయోగించును. అట్టి మూలికలకు దిగువ ధనముండునని పెద్దలు చెప్పుదురు. వానిచే మిగుల ప్రయోజనంబు నొసంగుననుట నిజము. ఈమూలికల కేదిగాని సిద్ధులు చెప్పినమేరకుఁ జేయకయుండినయెడల నవి మందులకు నుపయోగింపకపోవును. వైద్యులిచ్చెడి మందులు కొన్నివేళల రోగమునకు బట్టుటయు బట్టకుండుటయు నీ కారణమువలన ననియెఱింగి యిట్టి మంత్రయంత్ర సహాయముచేత, మూలికను వీర్యవంతముగఁ జేసికొందురని ప్రార్థన.

సిద్ధులు చెప్పిన మూలికల క్రమము.

1. కుంభముని (ఇతనినే యగస్త్యుడందురు) :—పసపు, తిప్పతీగె, అల్లము, పిప్పలి, మారేడు, కూతురుబుడమ, వస, వెలగ.
2. భోగముని :—ఊడుగు, తెగడ, కరక్కాయ, దొండ, చంద్ర, సదాప, కొడిసె, మనుబాల.
3. మాండూక్యముని :—ఆరె, ఉసరిక, కాకర, చింతపండు, ముత్తవపులగము, పొట్ల, తేలుమణి, ములక.
4. నందీశ్వరుడు :—మేడి, ఉత్తరేణి, ఎలుకచెవి, గలిజేరు, పొన్న, గొంతెమగొమరు, బీర, జెముడు.
5. వ్యాఘ్రిపాణి :—అడ్డసరము, కటుకరోహిణి, తాడికాయ, తీటకసివెంద, పాల, దూలగోవిల, నీలిపల్లేరు.
6. వ్యాసులు :—పెన్నేరు, ఆముదము, పీచర, జ్యోతిష్మతి, భ్రమంగరేల, సంబరేణు, దవనము.
7. విశ్వామిత్రుడు :—కురువేరు, చాగ, తక్కలి, చేతిసార, దేవదాళి, దోస, దూసరి, తీగవేము.
8. వసిష్ఠుడు :—పర్పాటకము, పాపర, దంతి, గుమ్ముడు, గోరింట, వాకుడు, విషబొద్ది, అరటి.
9. గోరక్షుడు :—గగ్గెర, ఉమ్మెత్త, గన్నేరు, మునగ, ముల్లంగి, కాచి, తులసి, చల్లగడ్డ.
10. కొంకణుడు :—వావిలి, వెదురు, వెల్లుల్లి, గోగు, చేమంతి, జమ్మి, జువ్వ, నేరేడు.

ఈ పదుగురదేగాక . యింకయు మత్స్యముని, కమలముని, యోగానందుడు, నిత్యానందుడు, పినాకీశ్వరుడు, నిత్యనాథుడు, పరాశరుడు, హారతుడనువారు చెప్పిన మూలికావిశేషంబులును గలవు. అవి రెండవభాగమున ముద్రింతుము.

ఈ గ్రంథము వైద్యులకేగాక యితరులకు నుపయోగించును గావున నెల్లవారును దీనిం దీసి చదివి గ్రహింప బ్రార్థితులు.

చెన్నపట్టణము;
కార్తిక శుద్ధ పౌర్ణమి.

ఇట్లు,
[illegible] కో. లక్ష్మణ మొదలియార్.

శ్రీరామజయం.

సిద్ధమూలికా రహస్యము

మంత్ర యంత్ర నిఘంటు సహితము.

కుంభముని అగస్త్యుడు.

ఇతనిచేఁజెప్పబడిన 1-పసపు, 2-తిప్పతీగె, 3-అల్లము, 4-పిప్పలి, 5-మారేడు, 6-కూతురుబుడమ, 7-వస, 8-వెలగ.

వీనికిఁ జేయవలసిన శాపనివృత్తి క్రమము.

శుభలగ్నమునఁ జెట్టుకడకేగి ఈనియడుగున నేలయందు సాంబ్రాణివత్తినిబెట్టుకొని నీదిగువఁజెప్పబడిన యంత్రమును వేసి యీదిగువ వ్రాయఁబడిన మంత్రమును తొమ్మిదిమాఱు లుచ్చరించినయెడల శాప నివర్తియగును. పంచదార నైవేద్యముంచిన మేలు.

శాప నివర్తి.

వినాయక పూజా యంత్రము.

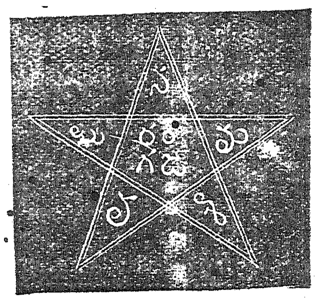

మంత్రము :—ఓం రీం గజ్ గణపతీ ఆవేశయా వేశయ. ఓం శ్రీంగణపతి శాపం నివర్తయ నివర్తయ ఓం గజ్ గణపతీ పటుపటుస్వాహా.

1. పసుపు. (మంచిపసుపు, మ్రానిపసుపని రెండువిధములు.)

నిఘంటువు :—కాంచని, క్రిమిఘ్ని, గౌరి, జయ, జయంతి, తురంగిణి, దీర్ఘరంగ, నిశ, పింగ, పీత, పీతక, యోషిద్వల్లభిక, రజని, రంజని, వర్ణ, వరవర్ణిని, వర్ణావతి, విషఘ్ని, హరిద్ర, హరిద్రక, హలది. ఈ యిరువదియొక్కటి మంచిపసుపు పేళ్లు.

కాలేయక, కటంకటేరి, కుసుంభలా, దారు, దారుహరిద్ర, నిశ, పీతిక, పీతచందన, పీతద్రు, పీతక, పీతదారు, పచంపచ, పర్జన్య, హేమవర్ణవతి, హేమకాంత. ఈపదునైదును మ్రాని పసుపు పేళ్లు.

గుణము.

మంచిపసుపు: చేదుగనుఱూక్షగనుండును. మ్రానిపసపు: చేదు, ఱూక్ష, ఉష్ణమును గలది.

ఉపయోగము.

మంచిపసుపు: ఉష్ణము, విషము, వ్రణము, దురద, కుష్ఠము, మేహములను శాంతిపఱచును. దేహమునకు గాంతిని సైత మిచ్చును.

మ్రానిపసపు: వ్రణము, దురద, దోషము, ముఖకర్ణ నేత్రరోగములఁ బోనడంచును.

రోగ నిదానము.

కుష్ఠము :—ఇది పదునెనిమిది విధములైనవి. దేహతత్వమునకు స్వభావమునకు విరోధమైన వస్తువులను భుజించుటచే నిది సంప్రాప్తమగును. కుష్ఠము వచ్చు చోటు మెత్తగగాని కఠినముగగాని యుండును. వర్ణము మాఱియుండును. కొందఱికి కాచోట చెమట పట్టును. గొందఱికి జెమట పట్టదు. మంట, దురద, స్పర్శజ్ఞానరాహిత్యము, నొప్పి, వాపు గలుగును.

మేహము :—మేహము మిరువది: కఫమేహములకు—దగ్గు, పీనసము, అరుచి, అజీర్ణము, వమనము, నిద్రల్లు గలుగును. పిత్త మేహములకు—పొత్తికడుపున లింగమున నొప్పులు, బీజములపోటు, జ్వరము, మంట, దగ, నోరుపులుపు, మూర్ఛ, విరేచనము

లగును. వాతమేహములకు.— వణకు, ఉబ్బుదురు, శూల, నిద్రలేమి చిక్కుట, దగ్గు శ్వాసము కలుగును.

ముఖరోగము:—ఇవి యఱువదియైదు విధములు: ఇవి పెదవులందు 8, పండ్లయందు 8, దవడలందు 9, నాలుకలో 22, గొంతున 3, చెవులలో 15. పెదవులు బద్దలగును. పైతోలు పొరలు గలిగియుండును. పెదవులయందు బొబ్బలులేచి మంటగనుండిచితుకును. పచ్చనికాంతిగల్లదై చల్లగ భారముగనుండును. క్రిములు సైతము పుట్టును. దంతములు వాచును. కదలును నెత్తురు చీములు పడును. నాలుగే బద్దలై ముళ్లు గలుగును. నాలుక వాచును. వెచ్చనైయుండును. దవడలందు వాపుగలిగి తోలు తిత్తివలెనుండును. కంఠమున మాంసమువృద్ధినొందించును. అన్నముదిన్నుటకు నీళ్లుద్రాగుటకులేక జ్వరము కలిగియుండును.

కర్ణరోగము:—పోటులుండును. వాద్యములు వినబడును. చీము గారును. వాపుండును. దురదయునుండును.

నేత్రరోగము:—నేత్రరోగములు 76. నీరుకమ్మును, పోటు, రెప్పలు వాలకుండుట, వెంట్రుకలు నిక్కిపొడుచుట, కనులు మెరమెర లాడుట, బిగనగుట, పుసికట్టుట, కనులు పసపు తిరుగుట.

2. తిప్పతీగె.

నిఘంటువు:—అమృతవల్లి, అమృతా, అమృతలతా, కుమారి, కుండలి, గుడూచి, ఛిన్న, ఛిన్నమహా, ఛిన్నోద్భవ, వర, వత్సాదని, విశల్య, శైవ, సోమవల్లి, సోమ, చక్రలక్షణ, జీవంతి, మధుపర్ణి, తంత్రిక, దేవనిర్మిత, వయస్థమండలి. ఈ యిరువది రెండు తిప్పతీగె పేళ్లు.

గుణము.

కారముగ, పాకముచేసినరుచిగా, చులకనగ, ఆయురారోగ్యవర్ణానిగ నుండును. మలమును గట్టిచేయును. చేదుగ,వగరుగ, ఉష్ణముగ నుండును.

ఉపయోగము.

రక్తదోషము, వాయువు, వాంతి, భ్రమ, పాండు, ప్రమేహము, రక్తమూలము, కాసము, శ్లేష్మము, దురద, మేహరోగము, విసర్పము, కామిల, కుష్ఠు, వాతరక్తము, జ్వరము, పిత్తము, క్రిమిరోగము వీనిని పోగొట్టును. తిప్పతీగెసత్తును నేతితో సేవించిన వాయువు నడంచును. బెల్లముతో దినిన మలబద్ధమును పోగొట్టును. పంచదారతో తినిన పిత్తము పోవును. తేనెతో సేవించిన కఫమును హరించును. ఆముదముతో దీసికొన్నయెడల వాతరక్తము శాంతించును. సొంటితో సేవించిన ఆమవాతమేగును.

రోగనిదానము.

విసర్పరోగము:—ఇది యేడు విధములు. జ్వరము, మూర్ఛ, అతిసారము, దప్పి, భ్రమ, శరీరమున బొబ్బలు, ఎక్కిళ్లు మొదలైనవి యుండును.

కామిలారోగము:—నేత్రములు, శరీరము, గోళ్లు, మూత్రపురీషములు పచ్చబడును. ఇంద్రియపటుత్వము తగ్గి శరీరము చిక్కును. అరుచి కలుగును. మతిచలనము, శరీరమునబాధలు, దప్పియు గలుగుట కలదు.

క్రిమిరోగము:—ఇది యజీర్ణమువలన నుత్పత్తియగును. ఇవి యిరువది విధములు. క్రిములు అనగా పురుగులు లోవెలి భేదంబులచే రెండు విధములు. చెమటను బుట్టునవి కొన్ని కఫమున బుట్టునవి కొన్ని యివి వెలిపురుగులు రక్తమున కొన్నిపుట్టును. అమేధ్యమున బుట్టినవి కొన్ని యివి లోపురుగులు. ఒక్కొకటి యైదువిధములవంతున నాల్గింటికి నిరువదివిధము లగును. చెమటను బుట్టినవి నువ్వుగింజంత పెద్దవైయుండి తలవెంట్రుకలను గుడ్డల నాశ్రయించును. ఇవి దురదనుకురుపులనుగలిగించును. అజీర్ణమున దినుట, తీపు పుల్లనివస్తువుల దినుట, ద్రవపదార్థముల ననారిగా దినుట, బెల్లము గలిసిన పిండిని తినుట, నడువకుండుట, పగలునిదురించుట, విరుద్ధపదార్థములను దిను

టచే ఉదరమున పురువులుపుట్టును. మినపపిండి, పులుసు, ఉప్పు, బెల్లము, పసరాకుకూర వీనినిదినుటచే నమేధ్యమున బురుగులు పుట్టును. మాంసము, చేపలు, బెల్లము, పాలు, పెరుగు, పిండి వీనిచే కఫమున పురువులు పుట్టును. విరుద్ధమగు నజీర్ణవస్తువులతినుటచే రక్తమున క్రిములుపుట్టును. ఇట్టివారికి జ్వరము, శరీరమున కాంతితగ్గుట, శూల, రొమ్ములలోబలుపు, చిక్కుట, అన్నద్వేషము, అతిసారము, భ్రాంతిని గలిగించును.

3. అల్లము.

నిఘంటువు :—ఆర్ద్రికము, ఆర్ద్రికా, విశ్వ, కటు, కటుకము, ఘన, తారకము, భద్రము, భద్రకము, భేషజము, మహౌషధము, శృంగి. యీ పదునొక్కటి అల్లము పేళ్లు.

గుణము.

అల్లము కారముగనుండును.

ఉపయోగము.

శూల, శ్లేష్మము, పాండు, వాతము, అరుచి, అగ్నిమాంద్యము, త్రిదోషములను హరించి ధాతుపుష్టిని గలిగించును.

రోగ నిదానము.

పాండురోగము :—ఇది యైదు విధములు. వాతపిత్తకఫములుమూడు. సన్నిపాతమువలన నొకటి, మంటినిదినుటచే నొకటి కలుగును. అధికముగాదిరుగుట, పులుపుపదార్థములను, ఉప్పును, కల్లు, మన్నుతినుట, పగలునిద్రించుట వీనిచే రక్తమాంసములుచెడి శరీరము పగులును. ఉమ్మియూరును, దేహము సన్నగిల్లును, కనులుబ్బును, మలమూత్రములు పచ్చనగును. ఆహారము జీర్ణముకాదు. మంటిపై నిచ్ఛ కల్గును. ఇది రోగారంభము: పిదప నది వాతగతమైనయెడల, దేహము బూడిదవర్ణమును, మూత్రము నల్లపుగను, కను లెఱుపగును. నొప్పులు వణకు మలమూత్ర బద్ధకములగును. పైత్యగతమైనయెడల మూత్ర-

పురీషములు నేత్రములు పచ్చబడును. దాహము, తాపము, జ్వరములు వచ్చును. విరేచనము పచ్చగనగును. కఫగతమైనయెడలగల్లపడును. వాచును. మతిభ్రమయగును. మాంద్యమై శరీరము భారమై, దేహనేత్రమూత్రములు తెల్లపడును. సన్నిపాతగతమైనయెడల జ్వరము, అరుచి, గుండెలమంట, వాంతి, దాహము, ఆయాసము, దేహము చిక్కుట, జ్ఞానేంద్రియముల బలము తగ్గుట కల్గు. దీనికి వైద్యము లేదు. మన్ను దిను వారికి వాతపిత్తశ్లేష్మములలో నేదైన నొకటి యధికరించును. వగరైన మన్ను వాయువును వృద్ధిపఱచును. ఉప్పుమన్ను పిత్తమును బెంచును. తీపుమన్ను కఫమును వృద్ధిచేయును. ఇది యీ రసములను వృద్ధినొందించి యన్నరసముపోవునాడుల నదికట్టి యింద్రియబలమును, కాంతిని, శక్తినడంచి బలమును, శరీరకాంతిని, జఠరాగ్నిని తగ్గింపఁజేసి పాండురోగమును గలిగించును. పాండురోగ సామాన్యలక్షణంబెదియన కనులు, గవుదలు, కనుబొమ్మలు పైకి పొంగియుండును. బొడ్డు, కాళ్లు, లింగముబ్బియుండును. మలము నెత్తురుజిగటతో భేదియగును.

4. పిప్పలి.

పిప్పలి వేరును మోడియందురు. చవ్యఫలమును గజపిప్పలి యందురు.

నిఘంటువు (పిప్పలి) :—ఉపకుల్యా, ఊషణ, కటు, కఫరి, కణ, కృష్ణ, కృష్ణఫల, చపల, కోలి, శౌండిక, తిక్తతండుల, పిప్పలి, మాగధి, తీక్ష్ణతండుల, కోల, శౌండి, వృష్య, దండపల, వైదేహి యివి పిప్పలి పేళ్లు.

నిఘంటువు (పిప్పలిమూలము-మోడి) :—మూలము, పిప్పలీమూలము, గ్రంధిక, జటిల, శిరము, కోలమూలము, కటు, గంధి, సర్వగ్రంధి, విరూపకము, మూలకము, మూషణము, కోలపత్రాగ్రము, పాణితము, జట యివి మోడి పేళ్ళు.

నిఘంటువు (చవ్యము) :—చవిక, కోలవల్లి, చవ్యము, పావనము, తురము, కోపస్థిరము, తీక్ష్ణము, కోలకము, కూటమస్తకము ఇవి చవ్యము పేళ్ళు.

నిఘంటువు (చవ్యఫలము-గజపిప్పలి) :—శ్రేయసి, హస్తిపిప్పలి, కణ, నాగకణ, కుంచ, కృత్రిమము, చవికాఫలము ఇవి గజపిప్పలి పేళ్ళు.

గుణము.

పిప్పలి కారముగ, రుచికరముగ, శీతలముగ, జిగటగనుండును. చవ్యము కారముగ, నుష్ణముగ నుండును. గజపిప్పలి స్వాదుగ, కారముగ, నుష్ణముగ నుండును.

ఉపయోగము.

పిప్పలి: గుల్మములు, త్రిదోషములు, దప్పి, దాహము, మహోదరము, ఆమవాతముల నివర్తించి బలకరమైయుండును. మోడి: శ్లేష్మము, కాసము, గుల్మము, వాతము, క్రిమిరోగము, హృద్రోగము, పాండువు, వాపు, అగ్నిమాంద్యము వీనిని బోగొట్టును. చవ్యము: కుష్టువు, హృద్రోగము, శూల, కఫము, వాతముల హరించును. గజపిప్పలి: బలాసము, వాతము, జంతువాతము, నేత్రరోగము, అగ్నిమాంద్యము, కాసము, శ్వాసము, ఆమవాతము వీనిని నివర్తించి యగ్నిదీపనమును గలిగించి ధాతుపుష్టిని గలుగంజేయును.

ఈ నాలుగు నొకదాని నొకటి యనుసరించియుండుటచే నొకటిగా వ్రాయడమైనది. నామసామాన్యముచేతను జేర్పంబడియున్నది.

కాసరోగము :—నోటికి పొగతగులుటచే, మిగుల గారమైన యన్నము భుజించుటచే, పురీషాదుల నడ్డగించుటచే, ప్రాణవాయువు దానంబుతో గలిసి దుష్టమై వెలికి కంచు పాత్ర ధ్వని గలిగి వచ్చును. ఇదియే కాస యనంబడును. కాసలైదు తెఱంగులు, వాతపిత్తశ్లేష్మములచే మూడు. క్షతమొకటి, క్షయరోగమొకటి, ధాన్యము మొదలగువానిపొట్టు గొంతులో జేరినను, ఇష్టము లేని భోజనమును బలవంతముగా దినుటచే కాస గలుగును. దీని

సామాన్యలక్షణంబు లేవియనిన రొమ్మున, నుదుట, తలను, ప్రక్కలను నొప్పి గలుగును. ముఖమెండును. బలము, ధ్వని, కాంతి తఱిగి యుమ్మియు కఫమును లేక దగ్గుట, కాస, రొమ్మున మంట, జ్వరము, నోరెండుట, నాలుక చేదు, ఏదైన త్రాగిన వాంతి యీలక్షణములు పైత్యకాసకుండును. కఫముతో గూడి తలనొప్పిగలిగి యన్నమం దిచ్ఛలేక దేహమున మరదయున్న కఫ కాస, దెబ్బ తగిలి వచ్చిన దగ్గు క్షతము.

గుల్మరోగము :—అన్నకోశము ఆమకోశమునకు మధ్య ముద్దగనుండునది గుల్మము. ఇది కుడి యెడమ ప్రక్కలు రెండు, రొమ్ము, బొడ్డు, పొత్తికడుపు వీనియందు బుట్టును. వాతపిత్తశ్లేష్మసన్నిపాతర క్తములనినైదువిధములు. ఇది తిఱుగుచుగాని తిఱుగకగాని యుండును. ఈ రోగము పుట్టుటకుమునుపు పులితేపులు వచ్చును. మలముబంధించును. పేగులఱచును. నొప్పి యెత్తును. ఉబ్బును.

చికిత్సాక్రమము.

(1) మానిపసపు, తిప్పతీగ, కరక్కాయలు, తానికాయలు, ఉసిరికవరుగు వీనిని సమభాగములుగా దంచి కషాయము బెట్టి యొక నెల పుచ్చుకొనిన కుష్ఠము, చర్మదోషము, వ్రణశోఫలు తీరును.

(2) పిప్పళ్లు, కరక్కాయలు, తానికాయలు, ఉసరికవరుగు, వాయువిళంగములు వీనినిసమభాగములుగ చూర్ణముచేసి, కొంచెము తేనె కలిపి పుచ్చుకొనిన కుష్ఠువు, జంతురోగము, మేహము, అస్థివ్రణములు భగందరములు పోవును.

(3) పసుపు, మానిపసుపు, కరక్కాయలు, తానికాయలు, ఉసరికవరుగు, వెఱ్ఱిపుచ్చవేగు, తుంగగడ్డలు సమభాగములుగ దంచి కషాయము పెట్టి తగునంత తేనెను వదలి సేవించిన సమస్తమేహములు పోవును.

(4) తిప్పతీగ, జాపత్రి, దీపదార్తు, దురదగొండివేరు, మానిపసవు, కరక్కాయలు, తానికాయలు, ఉసరికవరుగు వీనిని సమభాగ-

ములు దంచి కషాయము పెట్టి యందు తేనె కలిపి పుక్కిలించి యుమి వేసిన నోటిపుండ్లు (ముఖరోగము) తీరును.

(5) అల్లము, నేరేడుచిగుళ్లు, మామిడి చిగుళ్ళు, వెలగకాయ, పత్తికాయలు ఇవి సమభాగములు దంచి రసముతీసి తేనె కలిపి, కొంచెము వెచ్చచేసి చెవులందు వైచిన చీముకారుట, పోట్లు, వ్రణములు హరించును.

(6) పసపు, మానిపసపు, కావిరాయి, లొద్దుగపట్ట, ఉసరిక వగరు, కరక్కాయలు, తానికాయలు వీనిని సమభాగములుగ దంచి కషాయము పెట్టి కనులను గొరగవలెను అటువెనుక కావిరాయి, శ్రీగంధము, రసాంజనము వీని గంధము తీసి కనులకుచుట్టును బట్టువేసిన నేత్రరోగములు హరించు.

(7) తిప్పతీగె రసములో నెయ్యి పాలు కలిపి త్రాగిన హలీమక కామిల హరించును.

(8) పిప్పళ్ళు, మిరియాలు, శొంఠి, వస, వేపవిత్తులు, కొడిశ విత్తులు, చంద్రచూడ, కరక్కాయలు, తానికాయలు, నెల్లివరుగు, తెల్లతెగడ వీనిని సమభాగములుగదంచి గోమూత్రము కలిపి కషాయము పెట్టి యేడుదినములు పుచ్చుకొనిన ఉదరక్రిములు నశించును.

(9) తిప్పతీగ, తుంగగడ్డలు, గంటుభారంగి, ఎఱ్ఱఆముదపు వేరు, కోలపొన్న వీనినిసమభాగములుగదంచి కషాయము పెట్టియందుపిప్పలీ చూర్ణము కలిపి త్రాగిన శ్వాసకాసలు హరించును.

5. మారేడు.

ఇది రెండువిధములు. మారేడు, కాకిమారేడు అని.

నిఘంటువు :—బిల్వము, శలాటు, శాండిల్య, హృద్యగంధ, మహాఫల, శైలూష, శ్రీఫల, కంటక, పూతిమారుత, మహాకపిత్థ, మాంగల్య, మయూర, నీలమల్లిక, ద్రుమ, పీతఫల, మోహారీతకి ఇవి మారేడు పేళ్ళు.

లక్ష్మీఫలము, గంధగర్భ, సత్యకర్మ, వనారుహ, వాతసార, రుభూర, కంటకారి, అసితానన ఇవి కాకిమారేడు పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

మారేడు కాకిమారేడు రెండును విరేచనమును, దీపనమును గలుగజేయుటకాక లఘువాతమునుహరించును. దీనివ్రేళ్ళను గషాయముంచి సేవించిన జ్వరము, శూలము, మూత్రకృచ్ఛ్రము పోవును.

రోగ నిదానము.

జ్వరరోగము :—ఇది యెనిమిది విధములు. చెమటపట్టుట, దేహేంద్రియ మనంబుల సంతాపము, శరీరమంతనొప్పి యివియొకటేసారితోచిన ఒకటితగ్గితోచినను జ్వరమనఁబడును. దేహ మలయును. దేనియందు నిచ్చలేకుండును. దేహకాంతి తగ్గును. నోరు గబ్బుకొట్టును. కనుల నీరుగ్రమ్మును. ఆవలింతలు, ఒడలి విఱుపు, పులితేపులు, గగుర్పాటు చలి యివి జ్వర సామాన్య గుణములు.

శూలరోగము :—ఇది యెనిమిదివిధములు. దీనికి వాతమే ప్రధానము. ఇదీ శూలములతో బొడిచినట్లుండును. అందు వాతశూల ఎదరొమ్మున, రెంపుప్రక్కలందు, వీపున, కటిప్రదేశమున పొత్తికడుపునఁ గలుగును. ఇది జీర్ణకాలమున లేక ప్రదోషమున, వానకాలమున, చలికాలమున నధికమగును. మాటిమాటికి శాంతిపొందుట, ప్రకోపించుట, మలబద్ధము, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాస బంధము, పోటు, భేదించుట యివి యుండును. మాటిమాటికి వచ్చును. ఆవిరిపట్టుట, అభ్యంగనస్నానము, శరీర మర్దనము, వేడియన్నము, చమురు గలిసిన యన్నము వీనిచే నుపశమించును. పైత్యశూలకు నాభియందధిక బాధయుండును. దాహము, భ్రమ, తాపము, చెమట, మూర్ఛ మొత్తులుండును. నడురేయి, అన్నజీర్ణకాలమున, శరత్కాలమున నధికమగును. శీతకాలమున, శీతోపచారములచేత, మధురశీతలాన్నములచే శాంతినందును. శ్లేష్మశూలయందు రొమ్మునమంట, దగ్గు, మత్తు, అరుచి, చెమట, ఆమాశయమున నిశ్చలత్వము, తల బరు

వుండును. భుజింపగానే నొప్పి యెత్తును. సూర్యోదయమున, శిశిరవసంత కాలములు నధికమగును.

మూత్రకృచ్ఛ్ర రోగము:—మూత్రమును ధారాళముగా విడువజాలక కొంచెము కొంచెము కష్టముతో వదలుట ఇది యెనిమిది విధములు. వాతపిత్తశ్లేష్మములచే మూడు, సన్నిపాత మొకటి, శల్య పురీష శుక్రాశ్మరులం బుట్టినవి నాలుగు. వాతముచే నైనయెడల గజ్జలు, పొత్తికడుపు, శిశ్నము వీనియందు దీవ్రమైన బాధగలిగి పలుమారు ఉచ్చవచ్చును. పచ్చగా, ఎఱ్ఱగ, బాధగ, మంటగ నుండిన పైత్యజము. పొత్తికడుపు, లింగము బరువైనను, వాచినను, మూత్రము గడ్డకట్టినయెడల కఫజము. ఈ మూడులక్షణంబులుంగలది సన్నిపాతజము. మూత్రనాడులు శల్యక్షతములైన శల్యజము. పురీష మడ్డగింపబడుటచే నైనది పురీషజము. కడుపుబ్బుటచే వాతశూలముచే నైనది అశ్మరీజము. శుక్రము తోగూడి పొత్తికడుపు లింగమున నొప్పి గలిగి మూత్రము వచ్చిన శుక్రజము.

6. కూతురుబుడమ.

నిఘంటువు:—ఏలావాలుక, ఐలేయ, సుగంధి, హరివాలుక, ఏలూలక; కపిత, దుర్వర్ణ, ప్రసర, దృఢ, లోహిత, గిరీంద్ర, శైలిజ, గిరినామక యివి కూతురుబుడమ పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

ఇది చేదుగ, నుష్ణముగ, పరిమళంబుగ నుండును. శ్లేష్మ, వాత, భ్రమ, కుష్ఠు, ప్రమేహ, విష, వ్రణముల హరించును.

రోగ నిదానము.

భ్రమరోగము:—పైత్యముచే చీకటి కమ్మినట్లును, పైత్యవాతముచే దుమ్ము కమ్మినట్లును, వాతకఫములచే చీకటి తొందరగను, శ్లేష్మ పైత్యములచే నిద్రయు, 'గిరగిర తిరిగినట్లుండును.' భూమి పైంబడును.

వ్రణరోగము:—వ్రణములు శారీరము. ఆగంతుకమని రెండు విధములు. వాతపిత్తశ్లేష్మజము శారీరము. శస్త్రాదులచేఁ గలుగునది ఆగంతుకము: వాతవ్రణము స్తంభించి, కఠినస్పర్శ గలిగి కొంచెమురసిగలిగి ఖింగుల పోటుగలిగియుండును. సూదులతో గ్రుచ్చినట్లుండుటియేగాక నిగనిగలాడుచు దుమ్మువన్నెగలదై యుండును. పిత్తవ్రణమున దప్పి, మోహము, జ్వరము, చెమట, తాపము, దురద గలిగియుండును. దుర్గంధమగు రసియో చీమో కారును. శ్లేష్మవ్రణము గడ్డకట్టి భారమై నునుపుగ నిశ్చలముగ స్వల్ప వేదనంగలిగియుండును. తెలుపువర్ణముగలిగి కొద్దిగా చెమర్చును. చాలకాలమునకుగాని పక్వము కాదు రక్తదోషసంబంధమైనయెడల నెత్తురుకారును. ఇది వాతపిత్తకఫములతో గలిసి మూడువిధములగును. ద్వంద్వముతో గలిసి మూడు. సన్నిపాతముతో మూడు. రక్తముతో మూడు. ఇటుల పదునైదువిధములయ్యెను. వ్రణములు మర్మస్థానమున లేక చర్మగతమాంసగతములైన చికిత్సకు సులభము. ఈ పై చెప్పినగుణములతో దప్పి దగ మొదలైనవియుండెనేని వ్రణము కష్టసాధ్యము. మిగుల నుపద్రవమునిచ్చుచు చెడుగబ్బుగలిగి, చాలకాలమునుండి నిలవయుండి చీము నెత్తురు కలిసిన రసిని వదలుచుండిన వ్రణ మసాధ్యము.

7. వస.

ఇది రెండు విధములు. వస, తెల్లవసయని.

నిఘంటువు:—వచ, ఉగ్రగంధ, గోలోమి, జటిల, ఉగ్ర, లోచన, షడ్గ్రంధ, విజయ, క్షుద్ర, మంగల్య, హేమవతి యివి వస పేళ్లు. శ్వేతవచ, మేధ్య, శతపర్ణి, ఝుంటికి ఇవి తెల్లవస పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

ఇవి రెండును చేదుగ నుష్ణముగ నుండును. ఇవి వాతము, శ్లేష్మము, క్రిమిరోగము, కడుపుబ్బరము, శూల వీనిని నివర్తించును. కంఠమునకు సుస్వరమును గలుగఁజేయును. ఇది వాంతిని జేయును.

8. వెలగ.

నిఘంటువు :—కపిత్థము, దధిత్థము, గ్రాహీఫలము, సుగంధిక, అజనన్యము, దధిఫలము, చిరపాకి, కపిప్రియ, గంధపత్ర, హృద్యగంధ, దంతశఠ, విశాలక, సితపుష్పి, పయస్య, క్షీరము, పుష్పఫలి యివి వెలగ పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

ఇది మలబద్ధకమై శీతలముగ నుండును. స్వరము, కఫము వీనిని నశింపఁజేయును. దీనిపండు మధురముగ, పుల్లగ, గురుత్వముగ నుండును. శ్వాసము, కాసము, అరుచి, దప్పి వీనిని నివర్తింపజేయుటగాక కంఠశుద్ధిని గలుగజేయును.

రోగ నిదానము.

శ్వాసరోగము :—మహాశ్వాసము, ఊర్ధ్వశ్వాసము, ఛిన్నశ్వాసము, తమకశ్వాసము, క్షుద్రశ్వాసమని యైదువిధములు. కొలిమి తిత్తినుండి గాలివచ్చునట్లు వచ్చునది మహాశ్వాసము. దీనిచేతనే యూర్ధ్వశ్వాసము కలుగును. కఫవాతము లధికమగుటచే ఛిన్నశ్వాసము పుట్టును. కఫ మధికమగుటచే తమకశ్వాసముకలుగును. వాతమధికమగుటచే క్షుద్రశ్వాసముజనించును. యీ శ్వాసరోగ ముదయించుటకు మునువు ఱొమ్ములందు నొప్పి, శూల, కడుపుబ్బరము, మలమూత్రనిర్బంధము, ముఖము వాడుట, కంఠములోనుండి ధ్వని రాకుండుట యివి యుండును.

దాహరోగము :—ఇది యేడు విధములు. వాత పిత్త శ్లేష్మములచే మూడు, దెబ్బ, గాయములచే గలుగునది యొకటి, క్షయము ఆమదోషముచే రెండు, భోజనపదార్థములచే నొకటి, వాత దాహమునకు ముఖ మెండును. కళతప్పును. గొంతున, తలను నొప్పియుండును. చన్నీళ్లు త్రాగిన మఱింత హెచ్చును. పైత్య దాహమునకు మూర్ఛ, అన్నద్వేషము, రోదనము, తాపము, కన్నులెఱ్ఱనగుట, అతిదాహము, చల్లగాలిపై నిచ్ఛ, చల్లవస్తు

వులపైఁ బ్రేమ, నోరు చేదు, మల మూత్రములు పచ్చనగుట యిట్టి గుణములుండును. కఫదాహమున నిద్ర, కడుపుభారము, నోటితీపు, అతిదాహము కలుగును.

చికిత్సాక్రమము.

(1) బెల్లము, అల్లము, నువ్వులు వీనిని సమభాగములుగనూరి ముద్దచేసి యుసరికకాయంత తినినయెడల పరిణామశూలలు పోవును. వస, ఇంగువ, కరక్కాయలు, వాయువిళంగములు వీనిని సమభాగములుగచూర్ణము జేసి వేడినీళ్లతో బుచ్చుకొనినయెడల ఆనాహశూల, హృద్రోగము, విషూచి, గుల్మము, వాతము వీనిని హరించును.

(2) శుద్ధిజేసినపాదరసము ఒకభాగము, శుద్ధిజేసిన గంధకము 2 భాగములు వీనిని తెల్లగలిజేరు రసముచే నొకదినము ఖల్వమునందు జక్కగామర్దించి బిళ్లచేసి నీడలోనెండించి ప్రమిదెయందుంచి దానిపై వేఱొక ప్రమిదను గప్పి చీలమన్ను లేపనము జేసి సూర్యపుటమునం దుంచి పిదప నొక కుండలో నిసుకబోసి యందు నాప్రమిదెను బూడ్చి మఱల నిసుకబోసి యా కుండమూతిని మూకుడుతో గప్పి చీలమన్ను చేసి యెండించి, భూమియందు తగుమాత్రమైన పల్లము ద్రవ్వి దాని చుట్టు పిడకల్లుపఱచి పైకుండను నడుమఁబెట్టి మఱల నా కుండను పిడకలచే గప్పి గజపుటము వేసి స్వాంగశీతలమున నా కుండను దీసి దానికి సమముగ కొండపిండివేళ్లచూర్ణమును గలిపి ఖల్వమున మర్దించి దేహతత్వమెఱింగి పూటకు రెండు వరహాలయెత్తు చూర్ణమును యుక్తమగు ననుపానముతో సేవించినయెడల అశ్మరులన్నియు నశించును.

(3) పసపు, మానిపసపు, వేపాకు, అతిమధురము, సైంధవలవణము, నువ్వులు, తెల్లతెగడ వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణము జేసి యందు తేనె గలిపి వ్రణములకు లేపనముచేసిన నివర్తియగును.

(4) పిప్పళ్లు, శొంఠి, కరకపువ్వు, కచ్చూరములు, దీపదారితు, గంటుభారంగి వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముగావించి యందు బెల్లము, ఆవసూనె కలిపి లేహ్యపక్వముగ వండి ఒకతులము భుజించినయెడల వాతశ్వాసకాసలు హరించును.

(5) చిక్కనిమజ్జిగలో చక్కెర వేసి యందు వరిపేలపిండికలిపి త్రాగిన యెండవల్లన గల్గిగిన దాహము తీరును. గానుగపిండిని పుల్లని కలితోనూరి దేహమునకు లేపనముచేసిన నెండవలనగలిగెడుదాహము తీరును.

భోగరుషి

ఇతనిచేఁ జెప్పఁబడిన, 1-ఊడుగు, 2-తెగడ, 3-కరక్కాయ, 4-దొండ, 5-చంద్ర, 6-సదాప, 7-కొడిసె, 8-మనుబాల.

వీనికిఁ జేయవలసిన శాపనివర్తి క్రమము.

శుభలగ్నమునందు నీ మూలికల చెంతకేగి సాంబ్రాణిపొత్తిని గాల్చియుంచి యీశాన్యముఖంబుగ గూర్చొని, యీ దిగువ జూపిన యంత్రమును వ్రాసి తొమ్మిదిమారు లీ దిగువ వ్రాసిన మంత్రంబును జపించినయెడల శాపనివర్తియగును, నైవేద్య మరటిపండు.

ఆకర్షణ యంత్రము.

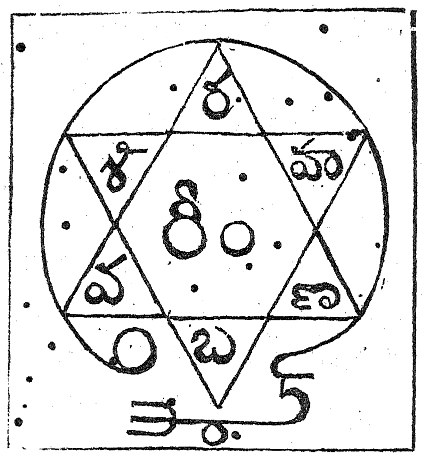

మంత్రము :—హ్రీం హ్రైం క్లీం హ్రాం సౌం ఓం రవణభవశ ఫట్టుపటు స్వాహ

1. ఊడుగ.

నిఘంటువు :—అంకోలము, అంకోలకము, అంకోలి, దీర్ఘమూలక, అపీతసార, తామ్రఫల, గంధపుష్ప, నికోచక, కఠోరమల్లిక, గ్రాహి, వామన, లంబపర్ణిక ఇవి ఊడుగ పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

ఊడుగ స్నిగ్ధముగ రూక్షముగ ఉష్ణముగ నుండును. కఫము, రక్తదోషము, అతిసారము, కోతివిషము, పందికొక్కువిషము, క్రిమిరోగము, కుష్ఠము, వ్రణము వీనినిబోగొట్టును. పిత్తవికారములందును విరేచకమునకును సేవించుట శ్రేష్ఠము.

రోగ నిదానము.

అతిసారరోగము :—అణుగని మినుములు మొదలగువానిని, అధికమైననూనెలో వండినవానిని, కాకయు, వేడియగు వస్తువులను, చల్లనైన వస్తువులను భుజించుటచేతను, అజీర్ణముగనుండభుజించుటచేతను, కాలము నతిక్రమించి తినుటచేత, నూనె త్రాగుటచే, విస్తారభోజనముచే, అపక్వపదార్థములభుజించుటచే, విషభక్షణచే, భయముచే, నేడ్చుటచే, మురికినీరుత్రాగుటచే, అధికంబుగ మద్యమును బుచ్చుకొనుటచే, బహుకాలము నీటిలో నీదుటచే, బలమైన దెబ్బలచే, క్రిమిదోషములచే అతిసారము పుట్టుచున్నది. ఉదకధాతువు మలముతో గలసి జఠరాగ్నినార్పి తాను వృద్ధినొంది అపానమార్గమున స్రవించును. ఇది యాఱువిధములు. ఈయతిసారము పుట్టుటకుముందు ఱొమ్ము, బొడ్డు, అపానము, పొట్ట, కడుపు వీనియందు నొప్పి కలుగును. శరీరము తీపులు తీయును. వాయునిరోధమగును. ఇవి పురీషముతో గలియుటచే పులితేపులు, అపానవాయువులు బైలువెడలును.

2. తెగడ.

ఇది నల్ల, తెల్ల, ఎఱ్ఱయను భేదములచే మూడువిధములు.

నిఘంటువు :—శ్యామ, త్రివృత్, మాళవిక, మసూ, విదళ, కాలార్ధ

చంద్ర, కాళింది, సుషేణ, కాలమేషిక, కాలవల్లి, మయూర, తామ్రపుష్పిక, కోశఫల, చరట, ఐషిక, కందుక, మహాశ్యామ, నళిక, నింబకంటక, బృహచ్ఛద, మరుద్వేగ, మాత, నాగర ఇవి నల్లతెగడ పేళ్లు.

శుక్లకేశి, త్రిభండి, కాకాక్షి, సరళ, త్రివృత్, సర్వానుభూతి, త్రిపుట, త్ర్యస్థ, కుంభప్రగంధిని, వ్యాఘ్రాదని, నిసూత్ర, బకాక్షి, క్షీరనాళిక ఇవి తెల్లతెగడ పేళ్లు.

కాళింది, త్రిపుట, తామపుష్పిక, కులవర్ణ, మసూరి, వ్యాకృత, ఆననకాళిక యివి యెఱ్ఱతెగడ పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

నల్లతెగడ కారముగ, చేదుగ, నుష్ణముగ నుండును. ఇది క్రిమిరోగము, శ్లేష్మరోగము, ఉదరరోగము, జ్వరము, శోఫ, పాండురోగము, ప్లీహము, గుల్మము వీనిని హరించును. విరేచనకారి. తెల్లతెగడ వగరుగ, మధురముగ, రూక్షముగ, పాకముచే జేదుగ నుండును. ఇది కఫము పిత్తము వీనిని బోగొట్టి అగ్నిదీపనమును గలిగించును. ఎఱ్ఱతెగడ మధురముగ, రూక్షముగ, వగరుగ, చేదుగ, కారముగ నుండును. వాతమును జేయును. విరేచనకారి. మలస్తంభము, గ్రహణి, కఫోదరము, వాపు, పాండువు, క్రిములు, ప్లీహము, జ్వరము, పిత్తము, కఫము, వాతరక్తము, ఉదావర్తము, హృద్రోగములను ఖండించును.

గ్రహణీరోగము :—అతిసారము కుదురైన వెనుక ఆకలి విశేషముగాఁ గలుగకమునుపే అపథ్యవస్తువులను దినుటవలనను, అజీర్ణమున అహితవస్తువులను దినుటవలనను గ్రహణి కలుగును. ఇది నాలుగు విధములు. వాతపిత్తశ్లేష్మ సన్నిపాతములని. గ్రహణియందు తినినవస్తువులు అఱుగవు. నొప్పియు మాటిమాటికిదుర్గంధ మలంబు వెల్వడును. దాహము, మందము, బలక్షయము, ఆలస్యముగ జీర్ణమగుట, శరీరభారము ఇవి గ్రహణీపూర్వరూపము.

౩. కరక్కాయ.

నిఘంటువు :—హరీతకి, అభయ, పథ్యా, ప్రపథ్యా, పూతన, అమృత, జయ, అమోఘ, హైమవతి, వయస, శ్రేయసి, శివ, నిమ్నిని, ప్రాణదా, రోహిణి, రుద్రవారుణి ఇవి కరక్కాయ పేళ్లు.

గుణోపయోగాదులు.

కరక్కాయ పరమేశ్వరుని గృహంబునఁబుట్టినది. పచ్చగనుండి రోగములన్నింటిని హరింపఁజేయునదియగుటచే హరీతకి యనంబడును. ఇంద్రుఁడమృతపానంబుసేయునపుడు ఏడమృతబిందువులు భూమిపైంబడి మనుజుల మేలునకై యేడువిధములైనవి. అవి వరుసగా జీవన్తి, పూతన, అమృత, విజయ, అభయ, రోహిణి, చేతకియని యేడు విధములైయుండును. వీనిలో విజయయనునదియే ప్రధానమగుటంజేసి సర్వరోగంబుల నుపయోగయోగ్యము. మనుజుల జీవితకాలమును వృద్ధిసేయుటవలన జీవంతియనియు, దేహమును బరిశుద్ధపఱచుటచే పూతనయనియు, అమృతసమంబైయుండుటచే అమృతయనియు, జయంబొసంగుటచే విజయయనియు, భయమును బోగొట్టుటచే అభయయనియు, మేలగుగుణమునిచ్చుటచే రోహిణియనియు, జ్ఞానము నొసంగుటచే చేతకియనియు బిలువంబడును. కాశ్మీరమున జీవంతి, సౌరాష్ట్రమున పూతన, గంగాతీరమున అమృత. వింధ్యదేశమున విజయ, వింధ్యపర్వతమున అభయ, కన్యాకుబ్జమున రోహిణి, హిమవత్పర్వతమునఁ జేతకి హిమవత్పర్వతమునఁ బుట్టును. బంగారువర్ణముకలది జీవంతి, నరములతోఁ గూడియుండునది పూతన, అధిక మజ్జగలది అమృత, సారకాయవలెనుండునది విజయ, అయిదంచులుగలది అభయ, గుండుగనుండునది రోహిణి, మూడంచులనుగలది చేతకి, సర్వరోగములకు జీవంతి, లేపనమునకు పూతన, శరీరశోధనకు అమృత, సర్వరోగహరణమునందు విజయ, నేత్రరోగమునకు అభయ, వ్రణముల మాడ్చుటకు రోహిణి, చూర్ణయోగమునకు చేతకి యుపయోగించును. కాలక్రమముగ చక్కఁగాబండి భూమిపై రాలినది. క్రొత్తగ, నున్నగ, గట్టిగ, గుండ్రముగ, లావుగ, నీళ్లయందు వేసిన మున్గునదిగ, ఎఱ్ఱగ, గిల్లి

చూచిన బెల్లపువన్నెకలదిగ, కొంచెమువగరుగ, బెరడుండిరసయుక్తమై చిన్నవిత్తులంగల కరక్కాయ మేలైనది. ఇట్టిది సకల రోగములంబోఁ గొట్టి సద్గుణంబుల నొసంగును. కరక్కాయవిత్తు దాని యస్థి యివి చేదుగ, మధ్యభాగము మధురముగ, బెరడు కారముగ, మాంసము పుల్లగ, వగరుగ నుండుటచేత నిది యైదురసంబులంగలది. ఇది యుప్పుగను మిగుల వగరు నిచ్చును. కాక చేయును. ఉష్ణముగనుండి యగ్ని దీపనము కలిగించును. బుద్ధి బలము నిచ్చును. పాకముచేసిన రుచిగ, ఆయురారోగ్యవర్ధనకారిగ, వేగముగలదిగనుండును. శుక్రవృద్ధి, నేత్రహితము, శరీరపుష్టి కలుగంజేసి తేలికనిచ్చును. శ్వాసము, కాసము, ప్రమేహము, మూలశంక, కుష్టువు, వాపు, ఉదరరోగము, నులిపురుగులు, స్వరభంగము, గ్రహణి, మలబద్ధము, విషమజ్వరము, గుల్మము, వ్రణములు, వాంతి, ఎక్కిళ్లు, దురద, హృద్రోగము, శోషితోబంధము, పాండు, ఊరుస్తంభము, అరుచి, కామిల, శూల, కడుపుబ్బరము, ప్లీహము వీనిని నశింపఁజేయును. కరక్కాయ తీపుగ పుల్లగనుండుటచే వాతమును, వగరుగనుండుటచే పిత్తమును, కారముగ నుండుటచే కఫమును హరించు. దీనిని నూరి పుచ్చుకొనిన విరేచనమగును. ఉడికించి పుచ్చుకొనిన మలమును గట్టిపరచును. వేయించి పుచ్చుకొన్న అగ్నిదోషమును మాన్పును. చేతకియను కరక్కాయను చేతనుంచుకొని యుండువరకు విరేచనములగును. మేలైన కరక్కాయనుతినిన, వాసన జూచిన, తాకిన, చూచిన మలము వెడలును. కరక్కాయ నరులకు తల్లివంటిది. సుఖప్రద రసాయనము, మలమూత్రములు, సప్తమలములు వీనిని చక్కగా శోధించును. దప్పి, గొంతెండుట, హనుస్తంభము, గళగ్రహము, నవజ్వరములు, శరీరక్షయము, మార్గాయాసము, హీనరేతస్సు, రూక్షకృశత్వము, లంఘనముచె జిక్కుట, పిత్తరోగమిగలవారును, గర్భిణీస్త్రీలు, రక్తస్రావము చేయబడినవారలును కరక్కాయను దినరాదు. కరక్కాయను బెల్లము తైలముతో సేవించిన వాతప్రకోపమును, నెయ్యి చక్కెర వీనితో సేవించిన పిత్తప్రకోపమును, తేనె పిప్పళ్లతో సేవించిన కఫప్రకోపమును నశింపఁజేయును. ఎండకాలమున బెల్లముతో, వానకాలమున సైంధవలవణముతో, శరత్కాల

మున తెల్లచక్కెరతో, చలికాలమునశొంఠితో, శిశిరమున పిప్పళ్లతో, వసంతమున తేనెతో సేవించినయెడల సర్వరోగంబుల సంహరించును.

రోగ నిదానము.

అర్శో (మూలశంక) రోగము :—ఇది యాఱువిధములు. వాత, పిత్త, శ్లేష్మ, సన్నిపాత, రక్త, సహజములని. ఇది గుదముతోచేరిన ముడుతలందుండును. ఇవి చర్మమాంస మేదస్సుల చెడగొట్టి అపానమున మొలకలను బుట్టించును. వగరు, కారము, చేదుగల వస్తువులను, కాక, చలవ, తేలికయగు వస్తువులతినుటచేతను, స్వల్పాహారముచేతను, అతికాల భోజనమువలనను, తీక్ష్ణ మద్యపానముచేతను, అమితమైథునముచేతను, ఉష్ణదేశమున ఉష్ణకాలమున లంకణము చేయుటచేతను, మంచులో నడచుటవలనను, దుఃఖము, ఎండ, గాలి వీని తాకుడులచేతను వాతార్శముల గలిగించును. కారము, పులుసు, ఉప్పు, వేడిమి, నడక, నిప్పు, సెగ, ఎండసెగ, మెడతెగని కోపము, మద్యపానము, విశేషముగ నౌషధములఁబుచ్చుకొనుట, పైత్యవస్తుభక్షణము, అసూయ వీనిచే పితార్శము లుద్భవించును. తీపై చమురుగలిగి చల్లని శీతలములగలుగజేయు వస్తువులను, ఉప్పుగ పుల్లగనుండు నలుగొని వస్తువులఁ దినుట, అధికముగ నడచుట, పగటిపూట నిద్రించుట, ఎపుడును గూర్చొనియుండుట, దేశకాలముల విచారింపక ప్రవర్తించుట వీనిచేత శ్లేష్మార్శముల బుట్టించును. హేతులక్షణ సంసర్గము, ద్వంద్వాతిశయము వీనిచేఁ గడమవి పుట్టును.

హిక్కా (ఎక్కిళ్లు) రోగము :—ఇవి యైదువిధములు. అన్న, యమళ, క్షుద్ర, గంభీర, మహాహిక్కలనియును ఇవియన్నియు కఫముతో ననుసరించియుండు వాయువుచే గలుగును. అధికపానముచేఁగాని, యధిక భోజనముచేతఁగాని వాయువు పీడింపఁబడి పైకివ్యాపించి యెక్కిళ్లు వచ్చినయెడల అన్నజమనంబడును. కొంచె మాలస్యముగ తలను గొంతును కదలించుచు జంటజంటగా వచ్చెడిది యమళము. ఆలస్యముగ్గా వచ్చుచు, మంద

వేగంబున, కంఠసంధి సమీపమునుండి బయలుదేరి వ్యాపించి వచ్చునట్టి ఎక్కిళ్లకు క్షుద్రమందురు. బొడ్డుదగ్గరనుండిబయలు భయంకరమై గంభీరమగు గొప్పధ్వనిగలదై దప్పి జ్వరములతో గూడియుండును. ఇది గంభీరము. ప్రాత్రికడుపు, ఎదరొమ్ము, తల వీనిని బీడింపుచు నెడతెగక హిక్క వచ్చెనేని నది మహా హిక్క యనంబడును. ఇది దేహమునంతటికి వణకించును.

ఊరుస్తంభరోగము :—వాయువు దేహమునందునొక నెలవఱకుజీర్ణించి యుండినయెడల నది తొడలకుదిగి ఎముకలనుబూరించి తొడల కదలకుండజేయును. అపుడు తొడలు చలువలు క్రమ్మి స్పర్శ జ్ఞానముండదు. తొడస్వాధీనముండదు. దేహమంతటనొప్పులు, తొందర, వాతి, అరుచి, జ్వరముగల మనుజుడు పాదములు నొప్పులు, కష్టపడి లేచుట, కూర్చుండుట యీగుణంబులం గలిగియుండును. దీనిని వాతరోగమని భ్రమింతురుగాని యిది ప్రత్యేకమైన వ్యాధి.

4. దొండ.

ఇది దొండ, తియ్యదొండ, ఆరుదొండ, లింగదొండ, కాకిదొండ యని యైదువిధములు.

నిఘంటువు :—బింబి, రక్తఫల, గోళ, తుండీ, దంతచ్ఛదోపమ, పీలు పర్ణీ, మహాదాళి, శ్లేష్మకృత్, బోధనాశిని యివిదొండపేళ్లు.

మధుతుండి, రక్తఫల, తుండికేరిఫల, ఓష్ఠోపదుఫల, దీర్ఘ, పీలుపర్ణి, తుండిక, చర్దిణి, తిత్తిరిఫల, కాంచననామిక యివి తియ్యదొండ పేళ్లు.

ఆర్జట, ఆర్తగళ, బహుకంటక, ప్రఘర్షణ యివి ఆరుదొండ పేళ్లు.

లింగిని, బహుప్రకృతి, ఈశ్వరి, శైవవల్లరి, స్వయంభూ, లింగ సంభూత, లైంగ, త్రిఫలాన్విత, చండ, లింగ, గజ, దేవి, చండ, అయుస్తంభిని యివి లింగదొండ పేళ్లు.

కాకనాసా, ధ్వాంక్షనాస, కాకమండూకపర్ణిక, మురంగి, రక్తఫల, తుండికేశి యివి కాకిదొండ పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

దొండ వమనము చేయించును. రక్తపిత్తము, రక్తదోషము, కామిల వీనిని బోగొట్టును. ఇది చలువ చేయును. రుచిగ నుండును. గురుత్వపఱచును. పిత్తరక్తము, తాపమును బోగొట్టును. వీర్యస్తంభనము చేయును. లేఖనకారి. వాత మలబద్ధములను, కడుపుబ్బరమును గలిగించును.

తియ్యదొండ వాంతిని జేయును. కఫ, పిత్త, రక్తదోషముల, వాపును, పాండువును, క్షయమును హరించును. దీని ఫలము గురుత్వము చేయును. చనుబాలను వృద్ధిపఱచును. శ్వాసకాసవాతములం బోగొట్టును.

ఆరుదొండ వెగటుగ శీతలముగనుండి వ్రణముల శోధించి మాన్పును.

లింగదొండ కారముగ, నుష్ణముగ, దియ్యగ, దుర్వాసనకలదిగ, బలకారిగా నుండును. సర్వసిద్ధులనొసంగును. నాలుకను శోధించును.

కాకిదొండ మిక్కిలి యుష్ణముగం జేదుగ నుండును. కఫము, మూలరోగముల హరించును.

రోగ నిదానము.

రక్తపిత్తరోగము :—ఈ రోగముగలవారికి ముక్కు, కనులు, చెవులు, నోరు, లింగము, యోని, గుదము వీనినుండి నెత్తురు పడును. దేహము చిక్కును. చలిమిరిని గోరును. గొంతున బొగవచ్చినట్లుండును. వాతి యగును. నోరు ఇనుపతుప్పు వాసనయుండును. నిట్టూర్పులు వచ్చును. ఇది పైకి వచ్చునపుడు కఫముతోను, దిగువకు వచ్చునపుడు వాయువుతోను గలిసి వచ్చును. రెండుమార్గములనువచ్చుచో కఫవాతములు రెండిటిచేవచ్చును.

క్షయరోగము :—అతిమైథునము, వేగనిగ్రహము, విషమభోజనము, అధికమైన యేడ్పు, సంతాపము వీనిచే వాతపిత్తశ్లేష్మములు

ప్రకోపించి దేహక్షయకరంబగు క్షయమునుగలిగించును. దేహమున నొప్పులు, జ్వరము, తాపము, మూర్ఛ వీనింబొందును.

౯. చంద్ర.

ఇది చంద్ర, తెల్లచంద్ర, నల్లచంద్రయని మూడువిధములు.

నిఘంటువు :—ఖదిర, రక్తసార, గాయత్రి, దంతధావన, కంటకి, బాలపత్ర, జిహ్మశల్య, క్షితిక్షమత్రిక్తసార. సుసార, ద్రుప, యూపద్రుమ, బహుశల్య, యాజక, కుష్ఠసూదన యివి చంద్ర పేళ్లు.

ఖదిర, శ్వేతసార, సోమవల్క, పథిద్రుమ, శ్యామసార, నేమివృక్ష, కార్ముక, కుబ్జకంటక, కాంభోజ, పత్రవృక్ష, విటప, మరుద్రుమ, మహాసార, కాలస్కంధ యివి తెల్లచంద్ర పేళ్లు.

కృష్ణసార, కాంభోజి, కాలక, గోరటు, మరుజ, పత్రతరు, బహుసార, సారఖదిర, మహాసార యివి నల్లచంద్ర పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

చంద్ర శీతలముగ, పండ్లకు హితమైనదిగ నుండును. సులిపురుగులు, మేహము, జ్వరము, వ్రణములు, శ్వేతకుష్ఠు, వాపు, ఆమవాతము, పిత్తము, రక్తదోషము, పాండువు, కుష్ఠువు, కఫము, ముఖరోగము వీనిని హరించును. దీనిబంక మధురముగ, బలకారిగ, శుక్రవర్ధనియైయుండును.

తెల్లచంద్ర వగరై పిత్తము, కఫము, రక్తదోషము, దురద, కుష్ఠములం బోగొట్టును.

నల్లచంద్ర ఉష్ణముగ చేదుగనుండును. రక్త, వ్రణదోషములు, విషము, విసర్పము, జ్వరము, కుష్ఠువు, ఉన్మాదము, భూతబాధ వీనిని దొలంగించును.

రోగ నిదానము.

ఉన్మాదరోగము :—ఉదర్ధ్వరోగముఖు పైకివచ్చి మనస్సునంటి మదము గలవానిం జేయు రోగమునకు నున్మాదమని పేరు. ఇదియారువిధములు. వృద్ధినందని వేళ మదమనంబడును. బుద్ధి భ్రమయును,

బలము కదలును. చూపు చింతతో గూడినదగును. ధైర్యము లేకుండును. అసందర్భ వచనప్రలాపముండును. ఎట్టితలంపును లేకుండును. జ్ఞాపకశక్తి తక్కువగుటచేత నిది కలుగును. కారణములేక నవ్వుట, ఏడ్చుట, సంగీతము పాడుట, నటించుట యివియుండును. శరీరమెల్లు పైజీర్ణశక్తిగలిగియుండునది వాతోన్మాదము. కోపము, గుడ్డలులేక తిర్గుగుట, బెదరించుట, పారిపోవుట, దేహమున వేడిమి, చల్లనివస్తువుల గోరుట, దేహము పసపువర్ణమగుట, పైత్యోన్మాదము, మాట్లాడకుండుట, చేష్టలు చేయకుండుట, మందము, అరుచి, స్త్రీల కెదురు రాకుండుట, అధికనిద్ర, వాతి, జొల్లు, గోళ్లు తెల్లబడుట, తినినవెనుక బలము కలుగుట యివికఫోన్మాదలక్షణములు. మనుజులమాటలమాటలాడక తత్త్వజ్ఞానంబుల జెప్పుచు తిథివారపర్వ నియమములు లేకయుండునది భూలోన్మాదము. ఆచారముగలవాడై మాల్యంబుల ధరించి సంస్కృతము మాటలాడుచు వేదపఠనము చేయుచుండిన దేవగ్రహావేశి. చెమటలు పట్టుచు, గుళ్లుగోపురముల దిట్టుచు, కుటిలనేత్రములు గలిగి నిర్భయుడై దిగువజూచుచు, మిక్కిలి తిండిని దినుచుండిన రాక్షసగ్రహావేశి. ఏటి యిసుకదిన్నెలమీద, తోటలందునాసక్తిగలవాడై, సదాచారవంతుడై, గాననాట్యధురీణుడై, తిన్నగా నవ్వుచుండువాడు గంధర్వగ్రహావేశి. సన్నని యెఱ్ఱని గుడ్డలంగట్టికొనుచు నెఱ్ఱనికనులు మితవాక్కులుగలిగి యేమడిగిననిచ్చెదనని చెప్పు వాడు యక్షగ్రహావేశుడు. విస్తళ్లను, దర్భలను జనిపోయినవారికి బిండములు పెట్టుచు, జలతర్పణముచేయుచు, శాంతస్వరూపుడై వస్త్రము నపసవ్యముగా నుంచుకొని మాంసమును గోరుచు, నువ్వులు, బెల్లము, పాయసమును దినువాడు పితృగ్రహావేశి. భూమియందుబడి బొమ్ముతో పాకుచు, నాలుకతో చెలివలనాకుచు, క్రోధాతిశయము గలిగి బెల్లము, తేనె, పాయసంబున నిచ్చగలవాడు నాగగ్రహావేశి. మాంసరక్త మద్యముల గోరుచు, లజ్జవదలి కఠినముగ మాట్లాడువాడును, అతిశూరుడును, క్రోధ

స్వభావియు, బలశాలియు, రాత్రించరుడు, ననాచారి, ఆచార ద్వేషియగువాడు రాక్షస గ్రహావేశి. చేతులు పైకెత్తుచు, దేహము కృశించి, మాటిమాటికి బ్రలాపించుచుండువాడు పిశాచగ్రస్తుడు. దేవగ్రహము పౌర్ణమిని, అసురగ్రహము సంధ్యలందు, గంధర్వగ్రహ మష్టమిని, యక్షగ్రహము ప్రతిపత్తులను, పితృగ్రహము అమావాస్యను, సర్పగ్రహములు పంచమిని, రాక్షసగ్రహములర్ధరాత్రిని, పిశాచులు చతుర్దశిని బట్టును. మనుజులకు శీతోష్ణములు గలిగినట్లును, దేహచ్ఛాయ యద్దమున జొచ్చినట్లును, సూర్యకాంతమున సూర్యకిరణములు దూరినట్లును, గ్రహములు దేహంబును బ్రవేశించుటచే మన కనులకు దెలియబడవు.

6. సదాప.

ఇది సదాప, అడవిసదాపయని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—శతపుష్ప, మిసి, ఘోష, పోతకి, మాధవి, శతి, అహిచ్ఛత్ర, అహిపుష్పి, శతాహ్వ, కారవి, శఫ, పత్రిక, సంహతచ్ఛత్ర, వజ్రపుష్పి, లత, గుగూషిక, అతిచ్ఛత్ర, శీతిక, మాగధి, వర్ష కరభి, గణిక, పత్రి, బ్రహ్మత్వక్పతి, వాక్పతి ఇవి సదాప పేళ్లు.

మైత్రేయ, తాళపత్రి, శతపర్ణి, మిసి, శైలేయ, శాలీన, సిత, శివా యివి అడవిసదాప పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

సదాప కారముగ, చేదుగ, స్నిగ్ధముగ, ఉష్ణముగ నుండును. శ్లేష్మము, వాతము, జ్వరము, నేత్రరోగము, వ్రణముల హరించి వస్తికర్మ కుపయోగించును.

అడవిసదాప రుచికరముగ శీతలముగ నుండును. క్షయము, వాతము, పిత్తము, త్రిదోషములు, గాయములు వీనినినశింపజేసి వీర్యవృద్ధి నిచ్చును.

7. కొడిసె.

ఇది కొడిసె, కొడిసెపాలయని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—కుటజ, గిరిజ, తిక్త, వత్సక, గిరిమల్లిక, కళింగ, మల్లికాపుష్పి, ఇక్షువృక్ష, వృక్షక, త్వాచక, వరతిక్త, కౌటజ, పాండురద్రుమ యివి కొడిసె పేళ్లు.

ఇంద్రయవ, కాళింగ, కౌటజ, శక్రాహ్వ, పురుహూత, భద్రయవ యివి కొడిసెపాల పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

కొడిసె కారముగ, చేదుగ, వగరుగ, ఉష్ణముగ, శీతలముగ నుండును. పిత్తము, రక్తదోషము, దప్పి, అతిసారము, మూలశంకల నివర్తించును.

కొడిసెపాల త్రిదోషములను పోగొట్టి మలమును బంధించును. చలువజేయును. కారముగ నుండును. అతిసారము, రక్తమూలము, నులిపురుగులు, విసర్పము, కుష్ఠువులను బోగొట్టును.

8. మనుబాల. (పాలకూర.)

నిఘంటువు :—జీవంతి, జీవనీయ, జీవని, జీవవర్ధని, మాంగల్య, శాకశ్రేష్ఠ, పయస్విని, జీవపుష్ప, జీవన, జీవభద్ర, యశస్కరి, శృంగారిటి, శాంకరి, పురింద్రభద్ర, సుమంగిలి యివి మనుబాలపేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

మనుబాల శీతలముగ, మధురముగ జిగటగ నుండును. త్రిదోషములు, క్షయము, తాపము, జ్వరము వీనిని బోగొట్టి బలమును, పుష్టిని, కనులకు మేలును నిచ్చును. మలశోధకము చేయును. కఫవీర్యములు వృద్ధిపఱచును.

మాండూక్యముని.

ఇతనిచే జెప్పఁబడిన 1-ఆరె, 2-ఉసిరిక, 3-కాకర, 4-చింత, 5-ముత్తవపులగము, 6-పొట్ల, 7-తేలుమణి, 8-ముల్లక.

వీనికి జేయవలసిన శాపనివర్తి క్రమము.

శుభలగ్నమునందు వీనికడకేగి ఊదువత్తినిగాల్చి యుంచుకొని తూర్పుముఖంబుగాఁ గూర్చుండి యీ దిగువ యంత్రమును వ్రాసి తొమ్మిదిమారు లీ దిగువ వ్రాసిన మంత్రమును జపముచేసినయెడల శాపనివర్తియగును.

వశ్య యంత్రము.

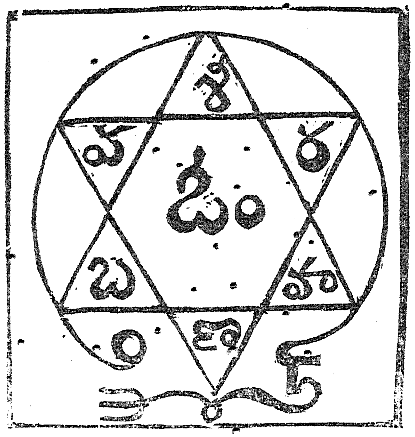

మంత్రము :—ఓంశ్రీం హ్రైం క్లీం ఔం సౌం శరవణభవ.

1. ఆరె.

ఇందు ఆరెయన్ని వేఱొక యారెయని రెండు విధములు. ఆరె పువ్వును యిందు జేర్పించెదను.

నిఘంటువు :—అశ్మంతక, చంద్రక, కుశలి, తామ్రపత్రిక, శ్లక్ష్ణత్వక్, వాలుకాపర్ణ, యమళపత్రకి, శఫరి, గద, పాషాణాంతక యివి ఆరెపేళ్ళు.

ప్రలంబచ్ఛదన, లక్ష్మీకర, కరాళిని యివి వేఱొకయారె పేళ్ళు.

ధాతకి, కుంజర, సింధుపుష్పి, ప్రమదిని, మద, పార్వతీయ, తామ్రపుష్పి, సుభిక్ష, మేఘవాసిని యివి ఆరెపువ్వు పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు

ఆరె వగరుగ, మలబద్ధకారిగ, శీతోష్ణముగ నుండును. కఫ వాతము, గండమాల, రక్తదోషము, గళగండము, కంఠరోగము వీనిని బోగొట్టును. ఆరెపండు లేఖనము, మలబద్ధకము, గురుత్వమును గలుగంజేయును. శ్లేష్మవాతముల హరించును. ఇంకొకయారె వగరుగనుండి శ్లేష్మము, కాసములు, పిత్తము, వ్రణములు, శూల, కర్ణమూలముల నివర్తించును. ఆరెపువ్వు కారముగ శీతలంబుగనుండును. కొంచెము కాకచేయును. వగరుగ లఘువుగ నుండును. దప్పి, అతిసారము, పిత్తము, రక్తదోషము, విషము, క్రిములు, విసర్పముల హరించును.

రోగలక్షణము.

గళగండరోగము :—గొంతుక్రింద వాచినపుడు వైద్యముచేయక యలక్ష్యపఱచినయెడల వృషణముల వ్రేలాడును. అది గొప్పది గనో కొద్దిదిగనోయుండును. అది గళగండ మనంబడును. గళగండము నల్లని నరములతోఁగట్టబడి, కపిలవర్ణముగనో యెఱుపుగనో కఠినముగనుండి పెద్దదై పండకుండును. కారణము తెలియకనే పరిపక్వమగును. నోటియందరుచి, దవడలు గొంతు లోపల నెండినట్లుండుట, దురదగ, చల్లగ నుండును.

గండమాలారోగము :—చిన్నరేగు, గంగరేగుపండ్లంతయు, ఉసిరికంతయు, చంకలందు భుజముల సందులను, కంఠమునను, గజ్జలందును కణుతులవలె మొలచును. ఒకటిగనుండిన గళగండ మనంబడును. అనేకములు పుట్టిన గండమాల.

2. ఉసిరిక.

నిఘంటువు :—వయస్థ, ఆమలక, వృష్య, ధాత్రి, ఫలరస, శివ, ధాత్రీఫల, శ్రీఫల, అమృతఫల, ఆమలకి, శీతఫలి, శీతామృతఫల.

గుణోపయోగములు.

కారముగ, చిరుచేదుగ, వగరుగ, పుల్లగ, రుచికరముగ, శీతలముగ, లఘువుగ నుండును. త్రిదోషములు, కఫము, జ్వరము వీనిని

హరించి వీర్యవృద్ధికరముగ కేశవృద్ధికరముగ నుండును. కరక్కాయతో సమమైన గుణముకలది. రక్తపిత్తమును బోగొట్టును. శుక్రమును వృద్ధిచేయును. పుల్లగ నుండుటచే వాతమును, తియ్యగ శీతలముగ నుండుటచే పిత్తమును, రూక్షగ వగరుగ నుండుటచే కఫమును హరించును.

౩. కాకర.

ఇది కాకర, పెద్దకాకర, ఆగాకర, గొడ్డాగాకర, బుడ్డకాకర యని యైదువిధములు.

నిఘంటువు :—కారవేల్లము, కఠిల్లము, ఉగ్రకాండము, సకాండము యివి కాకర పేళ్లు. కారవల్లి, వారివల్లి, బృహద్వల్లి యివి పెద్ద కాకర పేళ్లు. మహాజాలి, ఫలనభి, పీతపుష్పి, కర్కోటకి, విషఘ్ని, కంటకి, నళిని, నళి యివి ఆగాకర పేళ్లు. వంధ్యా కర్కోటకీ, దేవి, మనోజ్ఞ, కుమారిక, నాగారి, నాగమథని, విషకంటకిని, మజ్జమదని, కన్యాభూతప్రదర్శిని, వంధ్య, పాధ, ప్రజ, యోగీశ్వరి యివి గొడ్డాగాకర పేళ్ళు. అనంత, సూక్ష్మ మూల, ఖముల, వల్లికాప్రియ యివి బుడ్డకాకర పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

కాకర చలువ చేయును. త్రిదోషముల ఛేదించును. చులకన నిచ్చును. వాతమును జేయదు. ఇది పిత్తరక్తము, కామిల, పాండువు, కఫము, మేహము, క్రిములను నశింపజేయును. అడవికాకర కాయ కాకచేయును. దోషముల విషముల హరించును. నోట నీరూరును. శ్వాసము, కాసము, మూలశంక, క్రిములు, కుష్టువు, వ్రణములహరించును. ఆగాకర పువ్వులు, కుష్టువు, అరుచిని బోగొట్టును. ఆగాకర హృదయమునకు మేలుచేయును. వగరుగఁ దీపుగ నుండును. గురుత్వము జేయును. అగ్నిదీపనమును గలిగించును. త్రిదోషప్రకోపమును బోఁగొట్టును. గొడ్డు ఆగాకర చేదుగ క్షారముగనుండి కాక చేయును. చులకన బలకరముగనుండి శోధించును. గ్రహపీడ, విషము, శ్లేష్మము,

నేత్రరోగము, శిరోరోగము, వ్రణము, విసర్పము, కాసము, భగందరము, రక్తదోషము, వంధ్యత్వముపోవును. బుడ్డకాకర వెగటుగ జిగటగ నుండును. గురుత్వము చలువను గలిగించును. రక్తపిత్తము, మూత్రదోషముల హరించును. ఇది కామిలాయందుపయోగమై వ్రణముల మాన్పును.

రోగ లక్షణము.

భగందరరోగము :—గుదప్రదేశమునందు దాని కంగుళమెడముగల తావున నిరుప్రక్కలందుఁగాని పిడకముపలె బాధించుచు భేదమును గలిగించునట్టిది భగందరము. శతఫేనకము, ఉష్ట్రగ్రీవము, పరిస్రావి, శంబూకావర్తము, ఆగంతుకమని యైదువిధములు. శతఫేనకము వాయువుచేఁ బుట్టునది. ఇది జల్లెడతూట్లవంటి తూట్లను గలిగి జల్లెడవలె పిడకము కలుగును. వీనిని క్రొత్త లోనే చికిత్స చేయక యుపేక్షచేసినయెడల పెద్దదై నూరు బొందలు గలిగి మూత్రపురీషములు, రేతస్సు, చీము, నెత్తురు కారుచుండును. ఇది వాతమువలన బుట్టును. ఉష్ట్రగ్రీవము మొదట నెఱ్ఱని కదుము గలిగి శీఘ్రముగా పక్వమై చల్లని దుర్గంధముగు రసి కారుచుండును. ఇది పిత్తముచేఁ బుట్టును. పరిస్రావి తెల్లని వర్ణము కలిగి రసి స్రవించును. దురద గలిగి కఠినమై కొంచెము వేదనంగలదియగు. ఇది కఫమువలనఁబుట్టినది. శంబూకావర్తమనేకవర్ణములు గలిగి బాధతోఁగూడి స్రవింపుచు నావుచన్నువంటిరూపముగలిగి నత్తగుల్లవంటి సుడి గలిగిన నరముల తిరుగుటగలిగియుండును. ఆగంతుకము ముల్లు మొదలైనవానిచేఁ జీలుకొని పోయివుండు పడినదానిని జికిత్స చేయక యలక్ష్యముచేయుటచే, పురుగులు పుట్టి యనేకమార్గములుచేసి వ్రణమును వృద్ధిపఱచును.

4. చింత.

ఇందు చింతాకును చింతపండును జెప్పబడును.

నిఘంటువు :—వృక్షామ్లము, తింత్రిణీకము, శాకామ్లము, రక్తపూరకము, ఆమ్లవృక్షము, ఆమ్లశాకము, ఆమ్లపూర్ణము, మహీతరు, రక్తచూడ, రసామ్లము, వరామ్లము, ఫలామ్లకము, మహీరుహం, చించవృక్షము, ఆమ్లక, చించ, ఫలద్రుమం యివి చింత పేళ్లు.

తింతిడీకము, వృక్షామ్లము, ఆమ్లశాకము, ఆమ్లపాదపము యివి చింతపండు పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

చింత రుచికరముగనుండును. వాంతి, పిత్తము, క్రిమిరోగము, హృద్రోగము, గుల్మము, శ్లేష్మము, వాతము వీనిని నివర్తించి యగ్ని దీపనమును గలిగించును. జాఠరాగ్ని, పొత్తికడుపు వీనిని శుద్ధిచేయును. చింతవరుగు చులకనగ నుండును. శ్రమ, భ్రమము, దప్పి, బడలిక వీనిని నివర్తింపజేయును. చింతచిగురు వగరుగ, పుల్లగ, రుచికరముగ నుండును. నేత్రరోగము, కఫము, వాతము వీనిని బోగొట్టి యగ్ని దీపనమును గలిగించును. చింతపువ్వులు వగరుగ, తియ్యగ, పుల్లగ, రుచికరముగ, శోధనకారిగనుండును. చింతాకు వాపురక్తదోషమును హరించును. చింతపూలభస్మము, పట్టభస్మము యివి శూల, అగ్ని మాంద్యముల బోగొట్టును. చింతాకురసము వేగవంతము. ఆమ్లవాతమును హరించును. చింతాకురసమును చక్కెరతో సేవించినయెడల తాపము, పిత్తము, బడలికలం దీర్చును. చింతపండు వాతమునుం బోగొట్టును. చింతగుల్ల మిగుల నుష్ణముగ గురుత్వముగనుండును. పండిన చింతగుల్ల లఘువుగ మలబద్ధకారిగ నుండును. గ్రహణి, కఫము, వాతముల హరించును.

5. ముత్తవపులగము.

ఇది ముత్తవపులగము, పెద్దముత్తవపులగము, జిబిలిక, బలుసు అని నాలుగువిధములు.

నిఘంటువు :—బల, అతిబల, వాట్యపుష్పి, వికంకత, ఋష్యప్రోక్త, ఋష్యగంధ, భూతిఫల, వాట్యాయని, భరద్వాజి, సుపర్ణిక,

భద్రోదని, సమంగ, కచ్చుర, కంటకి, మహాసహ, శీతపూర, సహ యివి ముత్తవపులగము పేళ్లు.

బల, భద్రోదని, వాట్యి, సమంగ, ఖరయష్టిక, మహాసమంగ, ఓదనిక, శీతపాకి, ఓదన, శీతవార, వాతఘ్ని, విజల, జలకేళిక, వాల్యాయని, ప్రభార్య, నిష్టి, వాట్యాలక, మహాబల, వర్షపుష్పి, వాద్యాలక, సహదేవ, దేవసహ, పీతపుష్పి, బృహద్బల, గంధవల్లి, మహాగంధ, మంగల్య, ఆర్తప్రసాదని యివి పెద్దముత్తవపులగము పేళ్లు.

గాంగేరుకి, నాగబల, నరగంధినిక, విశ్వేదేవ, అరిష్ట, ఘంట, స్వాంగవేధుక, దేవదండ, ఉత్పల, కాల, మంగల్య, అర్ధప్రసాదని, వర్షపుష్పి, మహాగంధ, గోరక్షతండులా ఇవి జిబిలిక పేళ్లు.

బల్లాక, అతిబల, భారవాజ, వృక్షగంధిని ఇవి బలుసు పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

ఈ నాలుగును శీతలముగ, మధురముగ, జిగటగనుండి మలబద్ధకారియగును. శరీరమునకు బలమును కాంతిని గలిగించును. వాతరక్తము, పిత్తరక్తము, గాయములను నశింపజేయును. పెద్దముత్తవపులగము మూత్రకృచ్ఛ్రమును బోగొట్టును. వాతమున కనులోమగమనమును బుట్టించును. జిబిలిక గురుత్వము చేయును. వీర్యమును వృద్ధిచేయును. రక్తపిత్తమును హరించును. బలము నిచ్చును. ఆయురారోగ్యములు పుంసత్వమును వృద్ధిపఱచును. శరీరమునకు బుష్టినిచ్చును. ముత్తవపులగపుపండ్లు శీతలముగ రుచిగా నుండును. ఇది శరీరస్తంభనము, గురుత్వము, లేఖనము, మలబద్ధములను గలుగంజేసి రక్తపిత్తమును వృద్ధిపఱచును.

6. పొట్ల.

ఇది పొట్ల చేదుపొట్లయని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—పటోల, పాండుక, జాతి, కలశి, కర్కశచ్ఛద, రాజీఫల, పాండుఫల, రాజీమాన, అమృతాఫల యివి పొట్ల పేళ్లు.

తిక్తోత్తమ, బీజగర్భ, రాజపటోలిక, జ్యోత్స్ని, పటోలిక, జాలి, నాదేయి, భూమిజంబుక యివి చేదుపొట్ల పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

పొట్లపండిన ఆమ్మునకు మేలును, వీర్యవృద్ధిని, అగ్నిదీపనమును జేసి చులకనగ నుండును. ఇది జిగటగ నుష్ణముగ నుండును. వాతరక్తము, జ్వరము, త్రిదోషప్రకోపము, క్రిముల నడంచును. పొట్లవేరు పిత్తకఫములపోగొట్టి విరేచనము చేయించును. పథ్యకారి. పొట్లాకు పిత్తమును బోగొట్టును. చలువచేయును. రుచికరముగనుండును. త్రిదోషము, క్రిములు, జ్వరము వీనిని బోగొట్టును. పొట్లతీగ కఫమును బోగొట్టును. పొట్లకాయ మధురముగ రుచిగ నుండును. ఇది త్రిదోషములు, అరుచి, కామిల, కుష్టు, మేహము, జ్వరము, నేత్రరోగము, పాండువు, వ్రణము, అగ్నిమాంద్యము, వాపు, క్రిములు వీనిని నశింపజేయును. పొట్లపండు కారముగ చేదుగ నుండును. వండినయెడల రుచికరముగ జులకనగ నుండును. అగ్నిదీపనము వీర్యవృద్ధిని గలిగించును. మలమును వెలిచేయును. వాతపిత్త శ్లేష్మముల స్థిరపఱచును. సారముగలది. శ్వాసము, జ్వరము, త్రిదోషప్రకోపము, క్రిములను హరించును. చేదుపొట్ల కారముగ సారముకలదిగనుండి కాకచేయును. వగరుగ నుండును. అగ్నిదీపనము కలిగించును. పిత్తము, శ్లేష్మము, దురద, కుష్టువు, రక్తవికారము, జ్వరము, తాపము, దప్పి, కోష్ఠరోగము, క్రిములు నివర్తియగును.

7. తేలుమణి.

ఇది రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—శణపుష్పి, బృహత్పుష్పి, పైవోక్త, శణఘంటిక, మహాశణా, మాల్యపుష్ప, వామని, కటుతిక్తక, నక్ర, అహిదంష్ట్రి, కాకోళి, వృశ్చిక, వ్యాళధూమిక, ధూమపత్ర, విశల్యా, విషఘ్న, నేత్రరోగహ, విషాణి, దక్షిణావర్త, దేవలాంగూలిక యివి తేలుమణి పేళ్లు.

దక్షిణావర్త, వృశ్చికాళి, విషాణిక, సమర, వృశ్చిపత్రి, నగవృశ్చిక, బదని, మేఘపుష్పి, పురపుష్పిక రెండవ తేలుమణి పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

తేలుమణిచెట్టు వగరుగ నుండును. ఇది కఫము, పిత్తము, రక్తస్రావము వీనిని నివర్తింపజేసి వీర్యవృద్ధికరముగ నుండును. ఇది వమనకారి. దీని విత్తులు గర్భస్రావమును గలిగించును.

8. ములక.

ఇది పెద్దములక తెల్లములకయని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—బృహతి, సింహిక, క్రాంతి, వార్తాకి, రాష్ట్రికాకులి, వికద, స్థూలవార్తాకీ, మహతి, మహాటిక, సర్వతన్, క్షువధూపితతండుల, రోదనికా, బహుపత్ర, విధావక యివి పెద్దములక పేళ్లు.

కాసఘ్ని, క్షుద్రమాతృ, వార్తాకిని, కటవార్తాకిని, క్లిన్ని, అటహి, అకపట, ఈశ్వరి, విన్న, శ్వేతఫల, భండారి, త్వక్ స్పృశ, గర్ధభ, చంద్రభ, చంద్ర, చలదపుష్ప, ప్రియంకరి, కుంజ, మూలనారి, కూటవార్తాకిని, లక్ష్మణ, క్షేత్రదూతి, సితసింహ, అమయద్వేష, హింగులి, నాకులి, రాష్ట్రి, దుర్లభి, మహౌషధి యివి తెల్లములక పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

పెద్దములక కఫము, వాతము, శ్వాసము, శూల, జ్వరము, హృద్రోగము, మందాగ్ని, అగ్నిదోషంబులన్ బోగొట్టును. ములకకాయ ఉప్పగ, వెగటుగ, కారముగ, చులకనగ నుష్ణముగ నుండును. ఇది కఫవాతము, క్షయము, కాసము, గుల్మము, అర్శస్సు, ఉదరరోగము, వాపు వీనిని బోగొట్టును. ఇది అగ్నిదీపనమును జీర్ణమ్మును గలిగించును. లేతకాయ త్రిదోషముల హరించును. దోరకాయ పిత్తమును. ములకపండు కఫమును వృద్ధిచేయును.

తెల్లములక వగరు, చేదుగ, నుష్ణముగ నుండును. శ్వాసము, కాస, అరుచి, జ్వరము, వాతము, ఆమదోషము, హృద్రోగముల హరిం

చును. గర్భమును ధరింపించును. రుచిని బుట్టించును. కాటుక వేసి తొనిన నేత్రరోగముల ఖండించును.

నందీశ్వరుడు.

ఇతడు చెప్పిన 1-మేడి, 2-ఉత్తరేణి, 3-ఎలుకచెవి, 4-కలిజేరు, 5-పొన్న, 6-గొంతెమగోమరు, 7-బీర, 8-జెముడు.

వీనికి శాపనివర్తి క్రమము.

శుభలగ్నమున వీనికడకేగి సాంబ్రాణివత్తిరగిలించిపెట్టి ఉత్తర ముఖముగాఁ గూర్చొని దిగువజూపిన యంత్రమును వ్రాసి, యీదిగువ కనిన మంత్రమును తొమ్మిదిమారులు జపించునది.

మోహన యంత్రము.

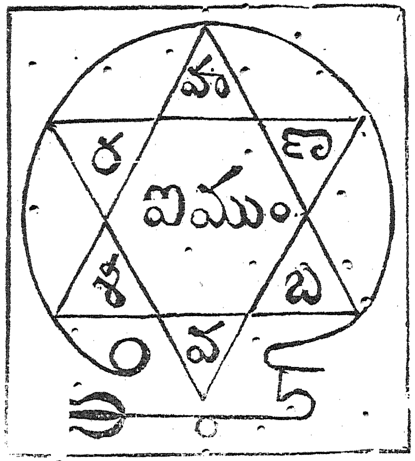

మంత్రము :—హ్రైం క్లీం ఔం సౌం ఠంరీం వణభవశరపటుపటుస్వాహా.

1. మేడి.

ఇది మేడి, బ్రహ్మమేడి, సీమ మేడి, అగ్నిమేడియని నాలుగు విధములు. అగ్నిమేడి రెండువిధములగుటచే మొత్తము ఐదువిధము లయ్యెను.

నిఘంటువు :—ఉదుంబర, క్షీరవృక్షము, జంతువృక్షము, సదాఫలము, హేమదుగ్ధము, క్రిమిఫలము, యజ్ఞాఙ్గము, శీతవల్కలము ఇవి మేడి పేళ్ళు. కాకోదుంబరిక, ఫల్గు, మలాయు, శ్విత్రభేషజ, ఫల్గుణి, ఫలహారి, ధ్వాజఫల్గు, శివాటిక యివి బ్రహ్మమేడి పేళ్ళు. అంజీరము, మజ్జలము, కాకోదుంబరికాఫలము యివి సీమ మేడి పేళ్ళు. ఆవర్తకి, తిందుకిని, విభాండి, పీతకి, లత, చర్మరంగ, రక్తపుష్ప, వామావర్త, విషాణిక యివి అగ్నిమేడి పేళ్ళు. అజశృంగి, మేషశృంగి, సర్పదంష్ట్రి, వర్తికా, రక్తదుగ్ధ, అక్షిభైషజ్యము, పుత్రశ్రేణి, విషాణిక, ఉష్ట్రరోమశపర్ణి, వివృతక్షి, ఘనశృంగకము, విషఘ్నము, పాదవృక్షము, కాలి, చెక్షుష్య యివి రెండవ అగ్నిమేడి పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

మేడి శీతలముగ నుండును. గురుత్వమును జేయును. వ్రణములు, కఫము, పిత్తము, రక్తదోషము వీనిని హరించును. మేడిపండు బాగుగపండినయెడల మిక్కిలిచలువచేయును. పిత్తమునుబోగొట్టును. తియ్యగ నుండును. శ్రమ మేహము వీనిని బోగొట్టును. ముదిరిన మేడికాయ వగరుగ తియ్యగ రుచిగ నుండును. అన్నదీపనమును జేయును. శరీరమునకు మాంసవృద్ధిని జేయును. శ్రమను బోగొట్టును.

బ్రహ్మమేడి మేడివంటి గుణమును గలదే. అది విశేషముగ గాయము, కుష్ఠువు, దురద, వ్రణములు, రక్తపిత్తము, పాండువు, వాపు వీనిని హరించును. కఫము, పిత్తములను గలుగఁజేయును. మలమును గట్టిపరచును.

సీమ మేడి (అంజీరుపండు) చలువ చేయును. రుచిగ నుండును. గురుత్వము చేయును. పిత్తరక్తము వాతము వీనిని బోగొట్టును.

అగ్నిమేడి ఊర్ధ్వదోషము, కఫము, పిత్తము, విషము, శోఫ, గుల్మము, మహోదరము, కడుపుబ్బరము, క్రిములు, మూలవ్యాధి వీనిని హరించును.

రెండవ యగ్నిమేడి రుచికరమైయుండి శీతజ్వరము, విషము, వాపు, వాతము, దప్పి, భ్రాంతిని హరించును.

2. ఉత్తరేణి.

నిఘంటువు :—అపామార్గ, శిఖరి, ప్రత్యక్పుష్పి, మయూరక, అధశ్శల్య, కిణిహి, దుర్గ్రహ, ఖరమంజరి, శేఖరిక, మర్కటి, దూరవిగ్రహ, ప్రత్యక్ శ్రేణి, వక్రశత, కూట, మర్కటపిప్పలి, ధామార్గవ, ఘోంటాకు, కుబ్జక, స్థూలమంజరి యివి ఉత్తరేణి పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

ఉత్తరేణి కారముగను చేదుగనుండును. ఇది కఫము, సిధ్మము, మహోదరము, అర్శస్సు, వాపు, దురద, శూల, అరుచి వీనిని నివర్తింపజేయును. ఇది శీఘ్రముగ విరేచనమును గలిగించును.

3. ఎలుకచెవి.

నిఘంటువు :—ద్రవంతి, శంబరి, చిత్ర, న్యగ్రోధి, మూషికాహ్వయ, ప్రత్యక్ శ్రేణి, విష, రండ, పుత్రశ్రేణి, ఆఖుపర్ణిక, కృమిషిక, వృకపర్ణి, పత్రపంజి, అళిక, మాత, భూమిచర, జుంకపర్ణి యివి యెలుకచెవియాకు పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

ఎలుకచెవియాకు రుచికరముగ నుండును. ప్రమేహము, బహుమూత్రము, కఫము, పిత్తము, జ్వరము, పాండు, క్రిమిరోగము, కుష్ఠము, భగందరము వీనిని నివర్తించును. చిన్నయెలుకచెవియాకు కారముగ చేదుగ నుష్ణముగ శీతలముగ నుండును. ఆయురారోగ్యముల వృద్ధి చేయును. చులకనగ వగరుగ నుండును. కపము, పిత్తము, శూల, జ్వరము, క్రిములు, గ్రంథులు, మూత్రకృచ్ఛ్రము, ప్రమేహము, కడుపుబ్బరము, ఉదరరోగము, హృద్రోగము, విషపాండువు, భగంధరము వీనిని హరించును. ఎలుకచెవియాకుకూర మధురముగ నుండును. బలము నిచ్చును. ప్రమేహము, బహుమూత్రము, కపపిత్తము, వాతము, మలమూత్రనిరోధము వీనిని హరించును.

రోగ లక్షణము.

ప్రమేహరోగము :—ఇది యిరువదివిధములు. చందనము లేక నీళ్లతో సమమైన మూత్రము వచ్చిన ఉదకమేహము. చెఱకురసము వలెను తీపుగను మూత్రమువచ్చిన ఇక్షుమేహము. ఈమూత్రమునకు చీమలు మూగును. మూత్రమును పాత్రయందుంచి తెల్లవాఱిచూచినయెడల గడ్డకట్టియుండునేని సాంద్రమేహము. తాటికల్లువలె నురుగును వాసనయునుగల మూత్రము సురామేహము. ఇది పైకి తేటగా నుండును. లోపల గడ్డ కట్టును. పిండిగలిసిన నీరువలె తెల్లగ విస్తారముగా మూత్రముండిన యెడల పిష్టమేహము. మూత్రము శుక్రముతోఁగలిసి శుక్రవర్ణముగలిగియుండిన శుక్రమేహము. మూత్రముతో నిసుకరేణువులు పడినయెడ సికతామేహము. అధికముగ తీపుగ చల్లగ మూత్రము వెడలిన శీతమేహము. మందముగ కొంచెముగ మూత్రమువచ్చిన శనైర్మేహము. నురుగును గడ్డయు గలిగితంతువులతోఁగూడిన మూత్రము వెలివడినలాలామేహము. క్షారోదకమువలె మూత్రము వచ్చిన క్షారమేహము. నీలమువలెనల్లగానుండిన నీలమేహము. పసపునీళ్ళవలెనుండిన హారిద్రమేహము. దుర్గంధమును మాంజిష్ఠవర్ణమునుండిన మాంజిష్ఠమేహము. దుర్గంధము ఉప్పుతోఁగూడి రక్తవర్ణముగల మూత్రము వదలిన రక్తమేహము. మాంసపునీరురంగు మూత్రము వదలిన వసామేహము. మెదడువర్ణముండిన మజ్జామేహము. తీపుగ వేడిగ వగరుగ నుండిన మధుమేహము. ఏనుగువలె వేగములేకవచ్చిన హస్తిమేహము.

4. గలిజేరు.

ఇది తెల్లగలిజేరు, ఎఱ్ఱగలిజేరు, నల్లగలిజేరని మూడువిధములు.

నిఘంటువు :—పునర్నవ, శ్వేతమూల, పృథ్వీక, దీర్ఘపత్రిక, విషాఘ్ని, దీర్ఘవర్షాభు, పునర్భు, మండలచ్ఛద యివి తెల్లగలిజేరు పేళ్లు.

తిక్త, రక్తపుష్ప, కటిల్లక, క్షీరక, క్షుద్ర వర్షాభు, వర్ష కేతు, శివాటికా యివి యెఱ్ఱగలిజేరు పేళ్లు.

నీల, శ్యామ, నీలపునర్నవ, కృష్ణ, నీలవర్షభు, నీలిని, భిదారిక యివి నల్లగలిజేరు పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

తెల్లగలిజేరు చేదుగ నుండును. వేగముగలది. తాపమునిచ్చునది. కాకచేయును. వాపు, కఫము, వాతము, కాసము, మూలశంక, వ్రణములు, పాండువు, విషము, ఉదరరోగము, శూల, హృద్రోగము, ఉరఃక్షతము వీనిని హరించును. దీనివేరును నేతిలోచాది కాటుక వేసిన కంటిపూవులు హరించును. తేనెలో చాది కాటుక వేసిన నీరు కారుట మానును. ఆకురసములో చాది కాటుక వేసిన కంటి దురద మానును. ఆవుపంచితము, పేడనీరు, పిప్పలి వీనిలో దేనితో నొకదానితో నూరి కాటుక వేసిన రేచీకటి మానును. ఆకురస ముష్ణము చేయును. కూర వెగటుగ చేదుగ నుండును. తాపము నిచ్చును. వాతము, కఫము, శ్వాసము, కాసము, ఉదరరోగము, విషపాండు, గుల్మము, క్షయము, అర్శస్సు, వాపులను నివర్తించును. అగ్నిదీపనము చేయును. విరేచనమగును.

ఎఱ్ఱగలిజేరు చేదుగ నుండును. పాకముచే గారముగ శీతలముగ జులకనగ నుండును. వాతముచేయును. మలమునుబంధించును. ఇది పాండువు, రక్తపిత్తము, వాపు, వ్రణములు, శ్లేష్మము వీనిని నశింపజేయును. రుచికరముగ ఆయురారోగ్యవృద్ధికారిగ నుండును.

నల్లగలిజేరు చేదుగ, కారముగ, నుష్ణముగ, బలకారిగ నుండును. ఇది హృద్రోగము, పాండువు, వాపు, శ్వాసము, వాతము, కఫము వీనిని నశింపజేయును.

5. పొన్న.

ఇది ముయ్యాకుపొన్న కోలపొన్నయని రెండువిధములు.

నిఘంటువు :—సాలపర్ణి, స్థిర, సౌమ్య, త్రిపర్ణి, పంగుహ, ధృవ, బిదారిగంధ, సుమతి, దీర్ఘమూల, పాతిని, సర్వానుకారిణి, తన్వి, దీర్ఘపర్ణి, పర్ణిక, కుముద, అతిగ్రహ, శోషఘ్ని యివి ముయ్యాకుపొన్న పేళ్లు.

పృశ్నిపర్ణి, పృథక్పర్ణి, కలశి, ధామని, గుహ, సృగాలవిన్న, లాంగూలి, కర్ణిక, క్రోష్టుపుచ్ఛిక, లాంగలి, చంద్రపర్ణి, దీర్ఘ, క్రోష్టుకపుచ్ఛిక, పూగావతి, సృగాల, కేసరిపుచ్ఛిక ఇవి కోలపొన్న పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

ముయ్యాకుపొన్న వగరుగ, గురుత్వముగ, ఉష్ణముగనుండును. ఇది వాతదోషము, విషమజ్వరము, మేహము, శోఫ, వాంతి, అరుచి, జ్వరము, కాసము, ఆమదోషము, దప్పి, తాపములను హరించును.

కోలపొన్న స్వాదుగ జులకనగ నుష్ణముగ నుండును. ఇది త్రిదోషములు, శ్వాసము, కాసము, జ్వరము, దప్పి, తాపములను బోగొట్టును.

6. గొంతెమగొమరు.

నిఘంటువు :—ప్రసారిణి, సుప్రసర, సరణి, సారణి, చారుపర్ణి, రాజబల, భద్రపర్ణ, ప్రతారణి యివి గొంతెమగొమరు పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

గొంతెమగొమరు గురువుగ జేదుగ నుష్ణవీర్యము గలదిగ నుండును. దీనిని సేవించినవారికిగల సమస్త వాతరోగములను హరించును.

7. బీర.

ఇది చేదుబీర పెద్దబీరయని రెండు విధములు. అందు పెద్దబీర పొట్టిబీర, నిడుపుబీర, నేతిబీరయని మూడువిధములుచేరి యైదువిధములైనవి.

నిఘంటువు :—కోశాతకి, కృతచ్ఛిద్రా, జాలిని, కృతవేతన, క్ష్వేళ, సుతిక్త, ఘోంటాలి, మృదంగఫలిని యివి చేదుబీర పేళ్లు.

ధామార్గవ, కోశఫల, రాజకోశాతకి, కర్కోటకి, పీతపుష్ప, మహాజాలి, హస్తికోశాతకి, విశాల, కర్కటిచ్ఛదా యివి పెద్ద బీర పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

చేదుబీర చేదుగ, వగరుగ, నుష్ణముగనుండును. ఇదిప్లీహము, పాండువు, అర్శలు, శూలము, కుష్ఠము, వాపు, కాసము, ఊర్ధ్వశ్వాసము, విసర్పములను నివర్తించును. దీనిఫండు విరేచనకారి. శీతలముగ నుండును. మేహత్రిదోషములను హరించును. దీనివిత్తులు శిరోరోగమును బోఁగొట్టును.

చేదుబీర సమూలరసము చేదుగ, నుష్ణముగ, వగరుగనుండును. ఇది పాండు, విద్రధి, గుల్మము, మూలము, శ్వాసము, కాసము, విషము, సమస్తవాతములు, సన్నిపాతము, కుష్ఠము, వాపులు హరించుచు వాంతిని గలుగఁజేయును.

పెద్దబీర వగరుగ నుండును. ఇది గుల్మము, మహోదరము, కఫము, దురద, కుష్ఠము, వాతము, క్రిమిరోగము, శోఫను హరించును. పొట్టిబీర కఫపిత్తములఁ బోగొట్టును. ఇది శుక్రమును వృద్ధిచేయును. కుష్ఠువు, మేహము, క్షయము, శ్వాసము, కాసము, అరుచి వీనిని హరించును. నిడుపుబీరకాయ విషమునుబోగొట్టును. తీపుగనుండును. శుక్రమును వృద్ధిచేయును. నేతిబీరకాయ రక్తపిత్తమును హరించును. రుచిగ నుండును. శుక్రవృద్ధికరము. ఎక్కిళ్లు, విషము, చలిజ్వరము నశించును.

8. జెముడు.

ఇది జెముడు, బొంత జెముడు, కోలజెముడు, ఆకుజెముడు అని నాలుగువిధములు.

నిఘంటువు:—స్నుక్, స్నుధ, మహావృక్ష, సూధ, నిస్త్రింశపత్రక, సమంతదుగ్ధ, దండీరి, సాహుండ, వజ్రకంటక, వజ్రవృక్ష, మహుస్రావ, బహుక్షీరి, విషాణిక యివి జెముడు పేళ్లు.

వజ్రతుండ, మహావృక్ష, గండీక, స్నుక్, సుధ, స్నుహి, వజ్రవృక్ష, బహుస్రావ, బహుక్షీర, వృషాణక యివి బొంత జెముడు పేళ్ళు.

సమంతదుగ్ధ, సింహుండ, వజ్ర, యామళకంటక యివి కోల జెముడు పేళ్ళు.

దళస్నుహి, శ్వానజిహ్వ, పత్రస్నుక్, సువిరేచని ఆకు జెముడు పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

జెముడు వగరుగ, గురుత్వముగ, ఉష్ణముగ నుండును. కఫము, వాతము, ప్లీహము, మహోదరము, అర్శస్సు, గుల్మము, వ్రణము, శూలలు, పాండురోగము, వాపులను నివర్తించును. అగ్నిదీపనమును గలిగించును.

బొంతజెముడుపాలు దానిరసము చేదుగ, గురుత్వముగ, కాకగ నుండును. కఫము, వాపు, ప్లీహము, ఉదరరోగము, అర్శస్సు, గుల్మము వీనిని నాశము చేయును. వాతమును శోధించును. జెముడాకు రుచిగ కారముగ నుండును. అగ్నిదీపనమును గలిగించును. కుష్టువు, అష్ఠీల వాతము, శూల, వాపు, ఉదరరోగములఁ బోగొట్టును. కోలజెముడు కారముగ, జేదుగ, నుష్ణముగ నుండును. తాపము నిచ్చును. అగ్ని దీప్తిని గలిగించును. వేగముకలదిగ నుండును. గురుత్వము చేయును. వాంతిని గలిగించును. కుష్టువు, ఉదరరోగము, ప్లీహము, వాతము, ప్రమేహము, శూల, ఆమము, కఫము, వాపు, గుల్మము, అష్ఠీలక వాతము, కడుపుబ్బరము, పాండువు, కఫోదరము, వ్రణము, జ్వరము, ఉన్మాదము, వాతము, మేదోరోగము, తేలువిషముల హరించును.

వ్యాఘ్రిపాణి.

ఇతడు చెప్పిన 1-అర్ధస్వరము, 2-కటుకరోహిణి, 3-తాడి, 4-తీటకసివెంద, 5-సుగంధపాల, 6-దూలగోవిల, 7-నీలి, 8-పల్లేరు.

వీనికి శాపనివర్తి క్రమము.

శుభలగ్నమునందు ఈమూలికలకడ కేగిసాంబ్రాణివేసి తూర్పు ముఖముగఁ గూర్చొని, దిగువఁ జూపిన యంత్రమును వ్రాసి, యీ దిగువఁగనిన మంత్రమును పంద్రెండుమారులు జపింపవలయును.

రె	కె	ఫు
కే	ఘూ	కూ
రా	రె	ఖె

మంత్రము :—ఓం శ్రీం హ్రైం క్లీం స్రాం శివాఘ్యనమఃపటుపటుస్వాహా.

1. అడ్డసరము.

నిఘంటువు :—వాసిక, సింహాపర్ణి, వృషవాన, సింహిక, అటరూష, సింహాముఖ, భిషజ్మాత, అటరూషిక, వాన, సితపర్ణి, వాజి గంధక యివి అడ్డసరము పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

అడ్డసరము చేదుగఁ జల్లగ నుండును. ఇద్ది పిత్తము, శ్లేష్మము, దగ్గు, క్షయము, హృద్రోగము, వాంతి, జ్వరముదప్పి, రక్తదోషము, మేహము, కుష్ఠువు వీనిని హరించును. వాత సుస్వరములను గలుగం జేయును.

2. కటుకరోహిణి.

నిఘంటువు :—కటుక, మత్స్యశకలా, మత్స్యపిత్త, రోహిణి, తృష్ణాభేద, కాండరుహా, కటుకరోహిణి, అశోకరోహిణి, తిక్త, చక్రాంగి, శకులాదని, అర్గిష్ట, తిక్తకరోహిణి, అమఘ్ని, శత పర్వ, విప్రాంగి, జనని, జన, బకుళ, సాదని, కండ్వ, చండరుహా, కుచ యివి కటుకరోహిణి పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

కటుకరోహిణి చేదుగ నుండును. పిత్తము, కఫము, శైత్యము, రక్తదోషము, తాపము, జ్వరము, దగ్గు, అరుచి, విషమజ్వరము వీనిని పోఁగొట్టును.

3. తాడి.

తాడి నేలతాడి రెండువిధములు.

నిఘంటువు :—విభీతక, కర్షఫల, వాసంత, అక్ష, కలిద్రుమ, సంవర్తక, భూతవాస, కలివృక్ష, విభీదక, ఉపవనసంభూత, సుమూల, బహువీర్యక, సంభూత, తుషజాత, వింధ్యవాసి, వసంతక, బహువీర్యవర, లక్ష్మి, వినాళ, అక్షఫల యివి తాడి పేళ్లు.

గృష్టి, విష్వక్సేన, వారాహి, సూకర, వర, మాధవ, సౌకరి, కాసి, కాంత, వనమాలిని, మునలి, ఖలివి, తాలపత్రి, కాంచనపుష్పిక, మహావృక్ష, వృక్షకంద, ఖర్జూరి, తాలమూలిక యివి నేలతాడి పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

తాడికాయ చేదుగఁ జులకనగ శీతలముగ నుండును. ఇది బలాసరోగము, కాసము, నేత్రరోగము, కఫము, వాతములను హరించుటయేగాక కేశవృద్ధికరము. జీర్ణకారి.

నేలతాడి యుష్ణముగ నుండును. కఫము, దురద, మేహము, రక్తదోషము, క్షయము, కుష్ఠువు, క్రిమిరోగము వీనిని నివర్తిచేయును. ధాతుపుష్టి, బలము, శరీరపుష్టిని గలుగఁజేయును.

4. తీటకసివెంద.

ఇది తీటకసివెంద, పిన్నతీటకసివెందయని రెండువిధములు.

నిఘంటువు :—యాస, యవాసక, అనంత, బాలపత్ర, కంటక, దూర మూల, సముద్రాంత, దీర్ఘమూల, మధూద్భవ, కచ్చుర, గాంధారి, వికణ్టక యివి తీటకసివెంద పేళ్ళు.

ధన్వయాస, దురాలంభ, తామ్రమూలి, కచ్ఛుర, దురాలభ, దుస్పర్శ, యాస, ధన్వయవాసక, సూక్ష్మపత్ర, కష, గ్రాహిణి, దూరవిగ్రహ, ప్రచోదని, విరూప, ఫణిహారి, విషాపహ, మరూద్భవ, శ్యామ, పీలుక, దరి ఇవి పిన్న తీటకసివెంద పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

తీటకసివెంద రుచికరమైయుండి దప్పి, తాపము, మలబద్ధము, జ్వరము, విషము, వాంతి, శ్వాసము, మూర్ఛలను హరించును. పిన్న తీటకసివెంద రుచికరముగ శీతలగుణముకలదైయుండును. దీని ననుపాన విశేషములతో సేవించినయెడల దప్పి, తాపము, పిత్తజ్వరము వీనిని నశింపఁజేయును.

4. సుగంధిపాల.

ఇది తెలుపు నలుపు భేదములచే రెండువిధములు.

నిఘంటువు:—శారిబి, శారద, గోప, గోపవల్లి, ప్రతానిక, గోపకన్యా, లత, శ్వేతలత, కాష్ఠశారిబ, ఉత్పల, శారిభ, అనంత, కరాళ, గజజిహ్వాక, సుగంధమూల, భల్లి, ఛల్లి తెల్లసుగంధిపాల పేళ్లు.
శారిబ, కృష్ణమూల, కృష్ణచందనశారిభ, భద్ర, చందన గోప, చందన, కృష్ణవల్లి, సుభద్ర, త్రిదశ, మసూర, కాల పేశిక, మహాశ్యామ, పాలంది, జంబూవల్లి, దుగ్ధగర్భ, నీవల్లి, స్ఫోతిక యివి నల్లసుగంధిపాల పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

తెల్లసుగంధిపాల మధురముగ నునుపుగ శీతలముగ నుండును. గ్రహణి, త్రిదోషములు, వాతము, రక్తదోషము, పిత్తము, ఆమచలనము, జ్వరము, తాపములను హరించును. నల్లసుగంధిపాల విరేచనము, కఫము, వాతము, దప్పి, అరుచి, రక్తపిత్తము, శూలలనుహరించి అగ్ని దీపనమును గలుగఁజేయును.

6. దూలగోవిల.

నిఘంటువు:—కపికచ్ఛు, ఆత్మగుప్త, స్వయంగుప్త, హర్షిణి, లాంగూలి, కండూర, మర్కటి, దూరవిగ్రహ, బదరి, ప్రావృషాణీ, శూకబింబ, జడ యివి దూలగోవిల పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

దూలగోవిల రుచిగనుండి రక్తపిత్తము, వాతము, పిత్తము, రక్తదోషము, దుష్టవ్రణములు వీనిని నశింపఁజేసి వీర్యవృద్ధిని గలిగించును.

7. నీలి.

నిఘంటువు:—నీలిని, నీలిక, కాళ, గ్రామ్య, తూణి, విశోధని, తుచ్ఛ, శ్రీఫలిక, మేళ, భారవాహి, రంజని, వృత్తిక, నీలపుష్ప, జనకేశిక, నీలపారిజాతిక, కృష్ణ, క్లీత, నీలకేశిక, చారజి, గంధపుష్ప ఫల, అమృత, ఉపభూత్త, కేశరుహ, భృశపత్రిక, ఆవర్త, వణాస, అక్షి, జరూవహ యివి నీలి పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

నీలి వగరుగ సూక్ష్మముగ చేదుగ రుచ్యముగ నుండును. కఫము, విషము, మహోదరము, వాతరక్తదోషము, క్రిమిరోగము, హృద్రోగము, శోఫ, కుష్ఠము, గుల్మములను హరించి కేశంబుల వృద్ధిపఱచును.

8. పల్లేరు.

నిఘంటువు:—గోక్షుర, భక్షుక, స్వాదుకంటక, గోకంటక, భక్షురక, షడంగ, క్షురక, గోకంటిక, గోక్షురాక, శరణ్యా, త్రికంటిక, త్రికంటక, కంటఫలము, శ్వదంష్ట్ర, వ్యాళదంష్ట్రిక, ఫలంకష, వనశృంగాటక, స్థలశృంగాటక యివి పల్లేరు పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

పల్లేరు శరీరపుష్టి, ధాతువృద్ధి, త్రిదోషశమనము, అగ్నిపుష్టి వీనిని కలిగించును. శూల, హృద్రోగము, మూత్రకృచ్ఛ్రము, ప్రమేహము వీనిని హరించును.

రోగ లక్షణము.

క్షయము :—క్షయము వచ్చుటకు మునుపు శ్వాస, శరీరము నొప్పులు, కఫము గలయుమ్మి, దవడలు లోపలికి దించుకొనిపోవుట, వాంతి, ఆకలిమందము, మదము, పీనస, దగ్గు, నిద్ర, దేహమెండుట ఇట్టిగుణములు కలుగును. కనులు తెల్లపడును, మాంసముపై ప్రియము, స్త్రీలతో రమింపవలయునను బుద్ధియు నుండును. స్వప్నమున కాకులు, చిలుకలు, గోరువంకలు, నెమళ్లు, గ్రద్దలు, కోతులు, తొండలు ఈ యేడుజంతువులందు నేదియో యొకటి తన్ను మోసికొనిపోవునట్లును, నీళ్లులేని యేళ్లను, ఎండిపోయిన చెట్లను, గాలికిఁబడిన చెట్లను, పొగతోఁగూడిన కాలుచిచ్చు చేగాలునట్టివానిని జూచును. ఈక్షయమునకు ముఖ్యలక్షణములు మూడు. భుజములందు ప్రక్కలయందు నొప్పియో సంతాపమో యుండును. కాళ్లు చేతులు మంట లెత్తును. జ్వరము వచ్చును. కంఠస్వరము మారి భుజములు ప్రక్కలందు నొప్పి, భుజములు ప్రక్కలు ముడుచుకొని జ్వరము, దాహము, అతిసారము, రక్తముపడుట, తల భారమైయుండుట, అన్నము దిష్టము లేకుండుట, కాస, హీనస్వరమగుట యీ పదునొక్క లక్షణములతోఁగాని, ఆరులక్షణములచేతగాని గూడియుండిన క్షయరోగిని వదలవలయును. కాస, శ్వాసము, రక్తముపడుట, వీనితోఁ గూడియుండిన ఆరింటిలో సగముసగముగ గలిగియుండినను బలముతగ్గినను చికిత్స లేదు. విస్తారముగా నన్నము తినుట, కొద్దిగాతినుట, అతిసారము, వృషణస్థౌల్యము, స్థూలోదరముండునపుడు చికిత్స చేయరాదు. క్షయము వచ్చినపుడు జ్వరము తగులక బలవంతుడై పనులయం దోర్పుకలిగి యాకలియెత్తి చిక్కకయుండువానికి చికిత్స సేయ నగును. క్షయము వచ్చి వేయుదినములైన యెడల రోగముకుదురుట యసాధ్యము. కన్నులు తెల్లపడి యూర్ధ్వశ్వాసము, అన్నద్వేషము గలిగి కష్టముపై మాత్రము వదలువాడు జీవింపడు.

అరుచి :—నోటికి చేదు, పులుసు, వేడి, విరసము, చెడుగబ్బు, ఉప్పు, మాధుర్యము యివి కలిగును. ఉమ్మి నట్టిపడును, కడుపున భారముండును, అన్నము మ్రింగుడుపడదు, రొమ్మున నొప్పి, దాహము, తాపము, అనహ్యము, ఉమ్మివచ్చుట యివి కలుగును. ఆకలియుండినను భక్షింపశక్తిలేకపోవుట, కోరినయన్నముంచినను దిననియ్యకుండుట, అన్నముపేరు విన్నంతమాత్రమున, తలచినమాత్రమున, చూచినమాత్రమున భయపడుట యివి యీరోగమున కానవాలు.

వాంతి :—వాంతి కలుగుటకు మునుపు గుండెలయందు నొప్పి, ముఖమునఁ జెమట, నోరుప్పనైయుండుట, అన్నపానములందు ద్వేషము ఇవి కలుగును.

వ్యాసులు.

వీరు వక్కాణించిన 1-పెన్నేరు, 2-ఆముదము, 3-నీచర, 4-జ్యోతిష్మతి, 5-ప్రమంగ, 6-రేల, 7-సంబరేణు, 8-దవనము.

వీని శాప నివర్తి క్రమము.

శుభలగ్నమునందుఁ జెట్టునొద్దకేగి యూదువత్తి ముట్టించిపెట్టి దాని యడుగున నేలలో నీదిగువ యంత్రమును వేసి యీ దిగువ వ్రాయఁబడిన మంత్రమును లొమ్మిదిపర్యాయము లుచ్చరించినయెడల శాప నివర్తి. పంచదార నైవేద్యము.

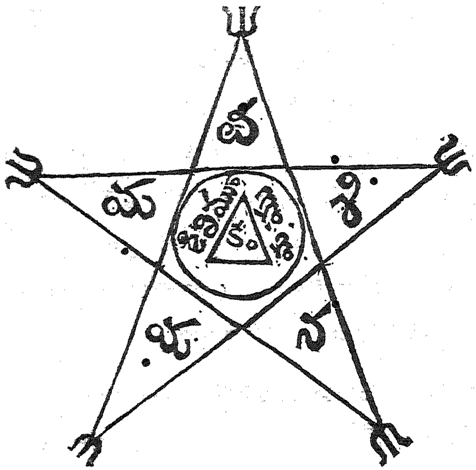

మంత్రము :—క్రోమ క్రోమ సంహార కోలాహాలా ఏహ్యేహి శివాయ ఏహి నం మం శిం వం యం. స్వాహా.

1. పెన్నేరు.

నిఘంటువు :—అశ్వగంధ, వాజిగంధ, కంబుక, అశ్వ, అశ్వరోహక, వరాహకర్ణి, తురగి, బల్య, వాజికరి, వర, గాత్రకరి, పుణ్య, కుష్ఠగంధ, ప్రియరి యివి పెన్నేరు పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

పెన్నేరు వగరు నుష్ణమును చేదునైయుండును. కఫవాతములు, విషము, వ్రణము, క్షయము వీనిని హరించి దేహమునకుఁ గాంతి, వీర్యము బలమును గలిగించును.

2. ఆముదము.

ఇది తెలుపు ఎఱుపు భేదములను రెండువిధంబులం గలది.

నిఘంటువు :—ఏరండ, తరుణ, శుక్ల, చిత్ర, గంధర్వహస్తక, పంచాంగుళ, వర్ధమాన, ఆమండ, దీర్ఘదండక, రుచక, చిత్రక, చంచు, పత్రి, విడంబక, ఉరుబూక, వృద్ధవహ, గంధర్వ, ఘనవల్లభ యివి తెల్లాముదము పేళ్లు.

రక్తైరండ, హస్తికర్ణ, వ్యాఘ్రి, వ్యాఘ్రితర, ఉరుబు, ఉరుబూక, హస్తికర్ణి, చుంచు, ఉత్తానపత్రక, వ్యాడంబక, వ్యాఘ్రిపుచ్ఛ, రుచక, వాతనాశన, పైడంబక, దీర్ఘవృంత, గుబు, ఏరండ యివి ఎఱ్ఱాముదము పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

ఇవి రెండును జేదుగ గురువుగ నుష్ణముగనుండును. వాతము, గుల్మము, అష్ఠీలరోగము, గుదరోగము, ఉదావర్తరోగము, పొత్తికడుపు నొప్పి, ఆంత్రవృద్ధి వీనిని హరించును. ఆముదమును కషాయముతోనైన కల్కముతోనైన పాలతోనైన సేవించినయెడల వాతము, రక్తదోషము, అర్శస్సు, జ్వరము, ఉన్మాదము, అర్దితవాతము, కటిప్రదేశము, తొడ, ప్రక్కలు వీనియందు నొప్పి శోష, శోఫ, వణుకులను పోగొట్టును.

3. పిల్లిపీచర.

ఇది పిల్లిపీచర పిన్నపీచరయని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—శతావరి, శతపది, పీవరంది, వరి, వర, రుశ్యప్రోక్త, ద్వీశత్రు, ద్వీపిక, అధరకంటక యివి పిల్లిపీచర పేళ్లు.

సహస్ర, వీర్య, భీమ, తుంగిని, బహుపుత్రిక, మహాపురుషదంత, శతాహ్వ, ఊర్ధ్వకంటక, శతమూలి, శతాహ్వ, సాదురస్య, మహోదరి, సూక్ష్మపత్ర, అశ్మశల్య, నారాయణి, జట, గోరక్షతండుల, మాల, వర, వృత్తోరుహ యివి పిన్నపీచర పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

ఇవి రెండును చేదుగ నుండును. రక్తపైత్త్యము, అతిసారము, ప్రమేహము, వాతము, ఉష్ణప్రకోపము, క్షయము, కృశత్వము, భ్రమ, మూర్ఛ, తాపములను హరించి వీర్యవృద్ధిని గలిగించును.

4. జ్యోతిష్మతి.

ఇది జ్యోతిష్మతి పెద్దజ్యోతిష్మతియని రెండువిధములు.

నిఘంటువు :—జ్యోతిష్మతి, కటభీ, సూక్ష్మపర్ణ, లతా, ఉపాణిక, అగ్నిభాస, లవణ, ధూమ్రమల, లవణీ, కింశుక, వేగ, కాకాదని, త్రిపర్ణి, పీతతైల, విషస్వర్ణి, కుకుందరి, కుకూణిక యివి జ్యోతిష్మతి పేళ్లు.

తేజస్విని, తేజవతి, తేజాహ్వా, తేజని, అశ్వఘ్ని, వల్కలాగ్ని, పారిజాత, మహాజసి, పారావతపద, వర్ణ్యా, లతా, కంగణిక యివి పెద్దజ్యోతిష్మతి పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

జ్యోతిష్మతి కారముగ చేదుగ నుష్ణముగ నుండును. ఇది కఫము, విసర్పి, వాపు, పొందువు, జలోదరము, భగందరము, శోష, నేత్రరోగము, పీనస, వాతముల హరించును. విరేచనకారి.

పెద్దజ్యోతిష్మతి కారముగ చేదుగ నుండును. కఫ శ్వాస కాస శూలామవాతముల బోగొట్టును. జీర్ణపఱచును. కాకచేయును.

5. మ్రంగి.

ఇది మ్రంగ పెద్దమ్రంగయని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—మదన, శల్యక, రాఠి, పిండి, పిండీతక, ఫల, తగర, కరహాట, శ్వసన, విషపుష్పక, స్నేహ, భండీతక, వస్తిశోధన, ఛర్దన, వామక, తుగాల, మరూనక, విషముష్టి, ప్రద్యుమ్న, వమథూఫల యివి మ్రంగ పేళ్లు.

వరాహా, కృష్ణఫల, మహాపిండీతక, మహార్ణ యివి పెద్ద మ్రంగ పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

మ్రంగ చేదుగనుండి ఆమాతిసారము, రక్తదోషము, వ్రణము, శ్లేష్మము, జ్వరము, పీనస, గుల్మము, విద్రధి, వాతము, శోఫ, కడుపుబ్బరము, జ్వరము, పొత్తికడుపునొప్పి, కాసము వీనిని హరించును. వాంతికి సేవించిన ఖ్యాతియగును. పెద్దమ్రంగ కారము చేదుసుగలది. వాంతి చేయించును. కఫము హృద్రోగములను బోగొట్టును. పక్వాశయ మామాశయములను జక్కగా శోధించును. మ్రంగకాయ త్రిదోషముల హరించును. మధురమైయుండును. సకల రోగములను

ఖండించును. అగ్నిదీపనము, శరీరపుష్టి, పిత్తము వీనిని గలుగఁజేయును. కఫము, వాతము, కాసము, శ్వాసము, క్షయము, క్రిములు, వ్రణములు వీనిని హరించును. మ్రంగపండు కాసము, వాంతి, వాపు, వ్రణము, విషములను నశింపఁజేయును.

6. రేల.

నిఘంటువు :—కర్ణికార, రాజవృక్ష, ప్రగ్రహ, కృతమూలక, సారోగ్య, శింబి, శమ్యాక, వ్యాధిఘాత, అవఘాతక, ఆరగ్వధ, దీర్ఘఫల, వ్యాధిఘ్న, చతురంగళ, ఆరేవత, కర్ణి, కర్ణికార, రేచక, కుండలి, హేమపుష్ప, పరివ్యాధ, నృపద్రుమ, స్వర్ణశేఫాలక, స్వర్ణ, కుష్ఠసూదన, స్వర్ణశల్యా, ఆమ్లభూత, స్వర్ణద్రు, క్రిమిమారక యివి రేల పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

రేల గురుత్వము చేయును. రుచిగ జల్లగనుండును. ఇది మృదు విరేచనకారి. జ్వరము, హృద్రోగము, పిత్తరక్తము, వాతము, ఉదావర్తము, శూలలను నశింపఁజేయును. దీనిపువ్వులు వాతమును గలిగించును. మలమును బంధించును. చేదైయుండును. పిత్తకఫముల హరించును. రేలగుజ్జువండిన మధురమై చిరుచేదైయుండును. వాతపిత్తములఁ బోగొట్టును. రేలాకు విరేచనకారి. కఫమును మేదోరోగమును హరించును. రేలపండు తీవ్రుగా బలకారియైయుండును. వాత పిత్త జ్వరములను హరించును.

7. సంబరేణు.

నిఘంటువు :—సాతళ, సప్తళ, సారి, విద్రుళ, విమల, బహుఫేన, చర్మకాన, ఫేన, దీప్తి, మరాళిక యివి సంబరేణు పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

ఇది వగరైయుండి కఫము, పిత్తము, త్రిదోషములు, ప్లీహము, గుల్మము, మహోదరము, శోఫ, పాండురోగము వీనిని హరించును.

8. దవనము.

ఇది దవనము, తోటదవనము, గడ్డిదవనమని మూడువిధములు.

నిఘంటువు :—దవనము, పాండురంగము, క్షుతము, గంధోత్కటము, ముని, పుండరీకము, బ్రహ్మజట, ఋషిపుత్ర, తపోధన యివి దవనము పేళ్ళు. ఋషి, దమనక, క్షుమ, శాంతిపర, సాధు, సాధక, సాధుగంధ యివి తోటదవనము పేళ్లు. చోరక, శంకిత, చండ, దుష్పుత్ర, క్షోమక, రిపు, గణహాస, కోపనక, కితవ, ఫలచోరక, దుష్కుల, పశ, ధూర్త, పటనోర, నిశాచర యివి గడ్డిదవనము పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

దవనము తోటదవన మివిరెండును జేదుగనుండును. విషము, భూతదోషము, త్రిదోషములు, దుర్ధద, కుష్టువుల నివర్తించి మనస్సునకు సంతోషము కలుగఁజేయును.

గడ్డిదవనము మిగుల శీతలమైపరిమళమై రుచికరముగనుండును. పిత్తము, రక్తదోషము, కఫము, కుష్టువు, వాతము వీనిని హరించి అగ్నిదీపనమును గలిగించును.

విశ్వామిత్రుఁడు.

ఈ మహర్షి వక్కాణించిన 1-కురువేరు, 2-చాగ, 3-తక్కలి, 4-చేతిసార, 5-దేవదాళి, 6-దోన, 7-దూసరితీగ, 8-వేము.

వీనికి శాపనివర్తి క్రమము.

శుభలగ్నమున నీమూలికలచెంతకేగి ఊదువత్తి వెలిగించి ఈ దిగువ చూపిన యంత్రమును నేలయందు వ్రాసి ఈ యడుగున-జెప్పిన మంత్రమును తొమ్మిదిమారులు జపించునది. శాప నివర్తియగును.

భైరవపూజా యంత్రము.

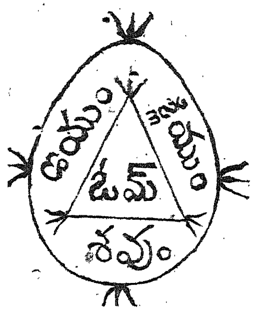

మంత్రము :—ఓం రీం క్రోం శ్రీం వం జటాయ జటాయ మహేశ్వరా జటాయ స్వాహా.

1. కురువేరు.

నిఘంటువు :—వాలుక, వారి, తోయం, హ్రీబేరం, జలం, అంబ, కేశ్యం, వజ్రం, ఉదీచ్యం, పింగం, ఆచమనం, కచం, దీర్ఘమూలం, బలం, బర్హిష్ఠం, పింగళం, తిక్తాంగం, పీతవాస, కరశాఖ, అన్యభూషణం యివి కురువేరు పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

కురువేరు శీతలముగ వగరుగ నుండును. పిత్తము, శ్లేష్మము, విసర్పి, కఫము, రక్తదోషము, దురద, కుష్ఠువు, జ్వరము, దాహము వీన్నిని నివర్తించును.

2. చాగ.

నిఘంటువు :—మూర్వ, మధురస, దేవి, పృథక్పర్ణి, త్రిపర్ణి, దేవశ్రేణి, స్వాదురస, స్నిగ్ధపర్ణి, మోరట, జ్వాలిని, దహని, తిక్తవల్కలి, పృథక్త్వచ, మధుస్రవ, మధుశ్రేణి, లఘుపర్ణి, మధూళిక, పీలుని, పీలుపర్ణి, గోపవల్లి, తేజని యివి చాగ పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

చాగ వగరుగ చేదుగ నుష్ణగుణముగలదియైయుండును. హృద్రోగము, కఫము, వాతము, కుష్ఠము, దురద, వాతి, మేహము, విషమజ్వరములను హరించును.

3. తక్కలి. (కూరనెల్లి.)

ఇది తక్కలి చిరుతక్కలియని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—అగ్నిమంథ, అగ్నిమాధాన, తక్కారి, వైజయంతిక, వహ్నిద, వణకాక, శ్రీపర్ణి, కర్ణిక, జయ, తేజోవృక్ష, అనల్పమాధ, స్నాపన, గణికారిక, తనుత్వచ, అగ్నిజ్యోతిష్క, విజయ యివి తక్కలి పేళ్లు.

క్షుద్ర, అగ్నిమథన, జయ, అగ్నిమంథ, రణిక, సౌగంధి, గంధపత్రక, మహాక్షుద్ర, అగ్నిమథని, అరణి చిరుతక్కలి పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

తక్కలియు చిరుతక్కలియు చేదుగ వగరుగ నుష్ణముగ నుండును. పాండురోగము, శోఫ, శ్లేష్మము, అగ్నిమాంద్యము, ఆమ బద్ధములను హరించును.

రోగ లక్షణము.

ఆమాజీర్ణము :—ఆకలి కఫముచే మందముగను, పైత్యముచే తీక్ష్ణముగను, వాతముచే విషమముగను, కఫవాతపిత్తములలో నొకటి యధికమగుటచే సమానముగ నిటుల నాలుగువిధములైయుండును. మందమైన యాకలి కఫవికారములఁ గలిగించును. తీక్ష్ణముగనుండునది పైత్యరోగముల బుట్టించును. విషమమైనది వాతరోగముల కునికిపట్టు, తిన్న యన్నము జీర్ణమైన సమాగ్ని, జీర్ణము కాకున్న మందాగ్ని, ఒకప్పుడు జీర్ణించి మఱియొకప్పుడు జీర్ణింపకుండెనేని విషమాగ్ని. సమముగ దిన్న నెక్కువగ దినిన జీర్ణమైనయెడల తీక్ష్ణాగ్ని. ఈ నలువురిలో సమాగ్నికలవాఁడే ఆరోగ్యవంతుడు. తినిన యాహారము అరగకున్నను, వేగముగా నఱిగినను, అఱిగియరుగకున్నను అజీర్ణము లనిపించుకొనును. ఇవి మూడజీర్ణములు. అన్నరసము పురీషముగ మారక జీర్ణకోశమునందు నిలిచియుండునది నాల్గవది. ఎట్టి దోషములు లేకయున్నను జీర్ణమగుట కొకదినము పట్టునది అయిదవది. అఱిగినది యరుగగా మిగిలినది ప్రాకృతాజీర్ణమిది యాఱవది. అధికముగా నీళ్లు త్రావిన, విషమభోజన

ముల దినిన, పగటిపూట నిదురించిన, అకాలముగ నెక్కువగ దినిన, మిగులఁ దక్కువగఁ దినిన అజీర్ణమును పుట్టించును. ఈ యజీర్ణముతో ఆమసంబంధమగునేని భారము, పులితేపులు, కన్నులు బుగ్గలుబ్బుట, తిన్నయన్నము వెలివచ్చుట, జీర్ణింపకుండుట, మలబద్ధము, కూతగలిగి నొప్పితో, అపానవాయువువచ్చుట, వాయువేదనలు, మలవాయువు ప్రవర్తింపకుండుట, శరీరము బిగబట్టుట, చిత్తవిభ్రాంతి, దేహమున నొప్పులు, భ్రమ, దాహము, మూర్ఛలు, చెమట, తాపము, పొగచూరు పుల్లవాతులు కలుగును. అన్నద్వేషము కలుగును. కడుపుబ్బును. ఆమాజీర్ణముచే విషూచి పుట్టును. దేహమున సూదులతో బొడుచునట్లుండిన విషూచి యనఁబడును. మితాహారులకు విషూచి రాదు. మూర్ఛ, అతిసారము, వాంతి, దాహము, నొప్పి, భ్రమ, పొర్లడము, ఆవలింత, తాపము, వణుకు, హృదయవేదన, శిరస్సుపట్టుకొనిపోవుట యివి సంభవించును.

4. చేతిసార.

నిఘంటువు :—కట్వాలాబ, నితుంబ, లంబ, పిండిఫల, బృహత్ఫల, రాజపత్రి, ఉష, ఇక్ష్వాకు, క్షత్రియవర, తిక్తబీజ, మహాఫల ఇవి చేతిసార పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

చేతిసార వాంతిని గలుగఁజేయుటలోఁ బ్రశస్తమైయుండును. కాసము, శ్వాసము, జ్వరము, అగ్నిమాంద్యము, స్థావరవిషము, జంగమ విషములను హరించును.

5. దేవదాళి.

నిఘంటువు :—జీమూతక, దేవదాళి, వృంతకోశ, గరాగరి, ఆఖువిషహా, వల్లి, దేవదాళిచంద్రిక, మహాకోశఫల, జాలాలి, చతురంగక, కర్కోటకి, కదంబ, ఘోష, రోమశపత్రక, మూషిక, అంబు, బుధాక, తర్కారి యివి దేవదాళి పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

దేవదాళి హిధ్మ, శ్వాస, జ్వరము, శోఫ, పాండు, విషమజ్వరము, శోష, విషము, వాంతి వీనిని హరించు.

6. దోస.

ఇది చేతిదోస, ములుదోస, నక్కదోస, కరుబూజాదోసయని నాలుగు విధములు.

నిఘంటువు :—కటుక, త్రపుసి, విపాండు, హస్తిపర్ణిని, ఛర్ద్రాయని, మూత్రఫల, లత, కర్కటిక యివి చేతిదోస పేళ్లు. త్రపుస, కంటకిలత, సుధావాస యివి ములుదోస పేళ్లు. కర్కటి, లోమశి, వ్యాళపత్ర, ఏర్వారు, బృహత్ఫల యివి నక్క దోసపేళ్లు, షడ్భుజ, మధుఫల, షడ్రేఖ, వృంతకర్కటి, తిక్తాఫల, మధూక, వృంతోర్వారు, షణ్ముఖ యివి కరుబూజాదోస పేళ్లు,

గుణోపయోగములు.

చేతిదోస ములుదోస యివిరెండును కఫము, పిత్తము, మూత్రకృచ్ఛ్రము, పాండురోగము, హృద్రోగము, జ్వరము వీనిని హరించి యగ్నిదీపనమును గలిగించును.

నక్కదోసకాయ శీతలముగ నుండును. తాపము నిచ్చును. మలమును గట్టును. తీపుగ నుండును. గురుత్వము జేయును. రుచిని బుట్టించును. పిత్తమును బోగొట్టును. నక్కదోసపండు కాక, పిత్తము, అగ్నిమాంద్యము వీనిని గలిగించును.

లేతకరుబూజాదోస చేదుగ నుండును. కొంచెము ముదిరిన యెడల దీపైయుండును. పండినపిమ్మట గొంచెము పుల్లగ నుండును. బాగుగపండి మాగినవెనుక పితృదేవతలకుఁ బ్రీతికరమైయుండును. పుష్టి నిచ్చును. శుక్లమును వృద్ధిపఱచును. తాపము శ్రమ వీనిని బోగొట్టును. మూత్రమ్మును వృద్ధిపఱచును. పిత్తము, ఉన్మాదము వీనిని హరించును. దీర్ఘకారియైయుండును.

7. దూసరితీగ.

నిఘంటువు :—శితివార, సూచిపత్ర, శూల్యక, సునిషణ్ణక, శ్రీవారక, శిఖీవార, స్వస్తిక, కుక్కుటి, శిఖి యివి దూసరితీగె పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

దూసరితీగె గురుత్వము, మలబద్ధము, త్రిదోషములు, కాసము, గ్రంథివాతము, వ్రణము, వాపు వీనిని నివర్తించి అగ్నిదీపనము వీర్యవృద్ధిని గలిగించును.

8. వేము.

ఇది వేము, పెద్దవేము, నేలవేము అని మూడువిధములు.

నిఘంటువు :—నింబ, నియమన, నేతృ, పిచుమంద, సుతిక్తక, అరిష్ట, సర్వతోభద్ర, ప్రభద్ర, పారిభద్రక, శుకప్రియ, సీతపర్ణ, యవనేష్ట, వరత్వచ, ఛర్దన, హింగునిర్యాస, ప్రియసార, రవిప్రియ యివి వేము పేళ్లు, మహానింబ, ద్రేక, కాకాంత, విషముష్టిక, కేశదృష్టి, నింబవర, రమ్యక, అక్షీర, కైటర్య, యవనేష్ట, రావణ, రామణ, శోకసాల, మహారిష్ట, వరతిక్త, అతినింబక, సేవాళ, పార్వక, జీర, గిరిక, శుక్లసారక, చలాలక, క్షీరిపత్ర యివి పెద్దవేము పేళ్లు. కిరాతతిక్తక, హేమ, కాండతిక్త, కిరాతక, భూనింబ, నార్యతిక్త, కైరాత, రామసేనక, సేపాళ, జాతిభేద, జ్వరాంతక, నాడితిక్త, ఊర్ధ్వతిక్త, నిద్రారి, సన్నిపాతహ యివి నేలవేము పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

వేము చేదుగఁ జల్లగ నుండును. తాపము, శ్లేష్మము, రక్తదోషము, పిత్తము, కుష్ఠము, దురద, వ్రణము, విషమజ్వరముల హరించును. దీనిని లేపము భక్షణచేసినయెడల మూత్రివలనగలుగు నుపద్రవములు నివర్తించును. పెద్దవేము చేదుగనుండును. ఇది శీతపైత్యము, కఫము, కుష్ఠము, రక్తదోషము, శేదులు, కడుపునొప్పి, కఫము, పిత్తము, శోపావ్యాధి, కాస, జ్వరములను నశింపఁజేయును. నేలవేము చేదుగ

నుండును. పిత్తము, శ్లేష్మము, వాతము, సన్నిపాతజ్వరము, దప్పి, గుల్మము, రక్తదోషము, కాసము వీనిని హరించును.

రోగ లక్షణము.

మేదోరోగము :—మేదస్సనగా మెదడుకాదు క్రొవ్వు. ఇది పగటి నిద్ర, శ్లేష్మాహారసేవనము, పరిశ్రమ లేకుండుట వీనిచేఁ గలుగును. దీనిచే నుదరముననుండు మార్గములన్నియు నావరింపఁబడుటచే నితరధాతుప్రలభివృద్ధినొందక క్రొవ్వు అధికమగును. ఇతరములైన పనులను జేయుటకులేక యశక్తుడగును. చిన్న చిన్న శ్వాసలు, దాహము, మైకము, స్వప్నములు, ఊపిరి బిగబట్టుట వీనితోగూడి యాకలిగలిగి దేహమంతటఁ జెమటయు దుర్గంధమును తక్కువబలము స్వల్పమైధునముగలవాఁడగును.

వసిష్ఠుఁడు.

ఇతఁడు చెప్పిన 1-పర్పాటకము,2-పాపర,3-దంతి,4-గుమ్ముడు, 5-గోరింట,6-వాకుడు,7-విషబొద్ది,8-అరటి. వీనికి శాపనివర్తిక్రమము.

ఈ మూలికలచెంతకేగి శుభలగ్నమునందు నేలలో నడుగనిన యంత్రమును వేసి సాంబ్రాణివత్తి వెలిగించి యుంచి తొమ్మిదిమారు లీదిగువఁగన్న మంత్రమును ధ్యానించిన శాపములు నివర్తియగును.

అష్టలక్ష్మిపూజా యంత్రము.

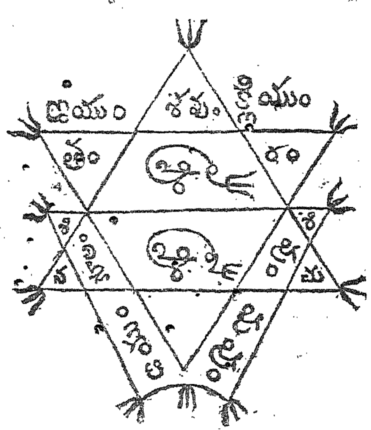

మంత్రము :—ఓం శివా శ్రీం రీం వజ్ పటుపటు స్వాహా.

1. పర్పాటకము.

నిఘంటువు :—పర్పటి, పర్పటిక, షరతిక్త, కచ, రజ, రేణు, పాంసు, కవచ, వర్మకంటక, శీత, శివప్రియ, పిత్తఘాతి, తృష్ణహా,రక్తపుష్ప,అతిసారఘ్ని,వరద,జ్వరనాశన యివి పర్పాటకము పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

పర్పాటకము శీతలముగ వగరుగ నుండును. పిత్తము,శ్లేష్మము, జ్వరము, రక్తదోషము, తాపము,అరుచి,శ్రమము,మదము, భ్రమము వీనిని హరించును.

2. పాపర.

ఇది పిన్నపాపర పెద్దపాపరయని రెండువిధములు.

నిఘంటువు :—ఇంద్ర, ఇంద్రవారుణి, ఇంద్రాహ్వా, ఇంద్రవార, వృషాదని, గవాదని, క్షుద్రఫల, వృషభాక్షి, గవాక్షి, విటంకోటి, వీర, కసుక యివి పిన్నపాపర పేళ్ళు.

ఇంద్రవారుణి, విశాల, మహాఫల, ఆత్మరక్ష, చిత్రఫల, త్రపుసి, త్రపుసా, శ్వేతపుష్ప, గవాక్షి, మృగోర్వ, మృగాదని, హస్తిదంతి, నాగదంతి, వారుణి, గజజిద్భట,కుంభక,మరుసంభూత, చిత్ర, దేవ యివి పెద్దపాపర పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

పిన్నపాపర మిగుల నుష్ణము చేయును. విరేచనమును జేయించును. కారముగ నుండును. ఇది క్రిములు, కుష్ఠువు, దుష్టవ్రణములు, సకలమైన యుదరరోగములు, శ్వాసము,కాసము,గ్రంథులు, మేహము, మూఢగర్భము, కామిల, ప్లీహము, శుష్కగర్భము, గళగండము, విషము, అనాహవాతము, అపచి, ఆమరోగము, బల్లలు, గుల్మములు, పాండువులను హరించును. పెద్దపాపర కంఠరోగము, అజీర్ణము, శ్వాసము, గుల్మము, ప్లీహము, విషము, మహోదరము, మూలరోగము, గర్భము, కుష్ఠము, దుష్టవ్రణములను హరింపఁజేయును. పాపరకాయకూర యుష్ణముగ రుచికరముగ మధురముగ నుండును.

అగ్నిదీపనము నొసంగును. ఉష్ణవీర్యముకలదియైయుండును. దేహము నకుబుష్టినిచ్చి బలకరమైయుండును. విరేచనమును జేయించును. గురుత్వము కలిగించును. ఇది వాతపైత్యము,గుల్మము,జ్వరములను నశింపఁజేయును.

రోగ లక్షణము.

అనాహరోగము :—ఆమము పురీష మిారెంటిలో నొకటి దినాలపేరట నిలవగా నుదరములోనుండి వృద్ధినంది దుర్వాయువులతోఁ జేరి నిజస్థితినుండక వికారములను గలిగించును. ఆమమువలన గలిగిన యనాహమున తృష్ణ, పీనస, తలలోమంట,ఆమాశయము నందుశూల, కడుపునభారము, హృదయస్తంభనము, తేపులు రాకుండుటను నిల్పుపును. కటియందును, వీపునందును, పురీష మూత్రములందును స్తంభనము, శూల, వాతి, వాపు, వంజు ఇట్టి గుణములు దుర్వాయువు జీర్ణకోశముననున్న పుడు కల్గును.

మూఢగర్భము :—అకస్మాత్తుగ భయముకలిగిన, దెబ్బతగిలిన, తీక్ష్ణోష్ణమగు నన్నపానసేవనముచేసిన గర్భముపతనమగును. శూలతోడ రక్తము కనిపించును. నాలుగు నెలలవఱకు మాత్రమే రక్తము పడును. ఆవల శరీరముతోఁబడును. దెబ్బ తగులుట, విషమభోజనము, పిసికులు మొదలగువానిచే దోరకాయను గొట్టిన తొడిమనుండి వీడిపన్నటులుఁబడును. అపుడు విషమ గతినందినవాయువు గర్భమునుగదలించి యోనియందుశూలను బుట్టించి జఠరాదులందుమూత్రమును వృద్ధిచేసి గర్భపాతనంబు కలిగించును. గర్భముననుండెడి శిశువులు ఎనిమిదివిధములుగాఁ దిఱుగుటచే గర్భవతి కనేక బాధలు గలవు. అవి యేవియనిన: (1) శిశువు శిరస్సు యోనిద్వారమును గప్పును. (2) శిశువు పొట్టద్వారమును గప్పును. (3) తిరుగునపుడు వంకరగా శరీరమును ముడుచుకొనుటచే ద్వారముపట్టడు. (4) ఒకచేతిని బ్రక్కగాఁ జాపును. (5) రెండుచేతులను రెండు ప్రక్కలకుఁజాపును. (6) అడ్డము తిరుగును. (7) ముఖమును తలక్రిందు చేయును. (8) ప్రక్కలకు జారును. ఇవిగాక వాతి

నాలుగువిధములు గలవు. (1) శిశువు చేతులు కాళ్ళు తల పైకినెత్తి వీపుతో ద్వారమును కప్పిన చీల బిగగొట్టినటుల బిగిసి గర్భవతికి వేదన గలిగించును. (2) కాళ్లుచేతులు మాత్రము కనబడుచుండి దేహము ద్వారమును దాటి రాదు. (3) భుజములురెండును దలనొకటిగానుంచికొని వెలివచ్చును. (4) ద్వారమునకు శీఘ్రముగా రాకుండిన గొడ్డలితో గొట్టినటుల నధిక బాధ గలుగును. ప్రసవస్త్రీ తలనిలుపక, చలువలుగ్రమ్మి, లజ్జలేక, నల్లని ప్రేవుల ద్వారమార్గముగ వచ్చుచుండినయెడల నది బ్రతుకదు. తల్లి దుఃఖములచే గర్భస్థ శిశువు పీడింపఁబడి కడుపులోనే చచ్చినంజచ్చును. లేకవ్యాధిగ్రస్థుడై పుట్టును. గర్భమునందుండెడి శిశువు చనిపోయిన యెడల గర్భము కదలదు. ప్రసవ చిహ్నములు కనిపింపవు. శరీరము నలుపెక్కి పాలిపోవును. శరీరము కొందఱి కుబ్బును. నోటిగాలి దుర్గంధమైయుండును.

౩. దంతి.

ఇది పిన్నదంతి పెద్దదంతియని రెండువిధములు గలది.

నిఘంటువు :—దంతి, శీఘ్రి, నికుంభ, ఉపచిత్రిమ, కూలిక, పద, ఉదుంబరపర్ణి,విశల్యా,గుణప్రియ యివి పిన్నదంతి పేళ్ళు. దీనిని నేలదంతియనియుం జెప్పుదురు.

వరణి, వరాంగి, జయావహా, ఆవర్తకి, కేశరుహా, వృషభద్రక, విశోధని, శ్యేనఘంట, మధుపుష్పచ్ఛద, నాగస్ఫోట, నికాల, కల్ప, ఏరండఫల యివి పెద్దదంతి పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

పిన్నపెద్దదంతు లివి వగరుగ చుష్ణముగఁ జేదుగనుండును. ఇది కఫము, వాతము, మహోదరము, అర్శస్సు, వ్రణము, మూత్రకృచ్ఛ్రము, శూల వీనిని హరించి అగ్నిదీపనము మలశోధనంబుల జేయును.

రోగ లక్షణము.

ఉదరరోగము :— ఈ రోగములు మందముచేతను, అజీర్ణసమయమున భుజించుటచేతను, పురీషాది మలము లుదరమున నొకచోట నిలిచియుండుటచేతను బుట్టును. ఇది చెమట వెలివచ్చు మల జల ద్వారములు నడ్డగించును. చెమట లోన నిముడుటచే దోషము లుదరంబున నిలుచును. ఈ దోషములచే ప్రాణ వాయువు, జఠరాగ్ని, అపానము వీనికి దోషములు కలిగి యుదరరోగము కలుగును. పొట్ట యుబ్బియుండును. నడుచుటకు శక్తియుండదు. దేహమున బలముండదు. ఆకలి మందమగును, నంజు దేహమునందలి కాళ్ళు సేతులు మొదలయిన యంగములుచిక్కుట వాయువు పురీషము ఇవికలిగియుండును. దాహము, తొందరలు కలుగును. ఇవి యుదరరోగములకు సామాన్యమైనవి. ఇవి యెనిమిది విధములైయుండును. (1) నంజు, కాళ్లుసేతులు బొడ్డువాచును, పొట్ట, ప్రక్కలు, పిఱ్ఱలు, వీపు వీనియందు నొప్పులు తీవులు గలుగుట, పొడిదగ్గు, దేహమంతట నొప్పులు, భారము, మలబద్ధకము, బూడిదపూసిన ఎఱుపురంగుగల దేహము, అకస్మాత్తుగ పొట్టతగ్గుట, హెచ్చుట, కడుపున శూలవంటినొప్పి, నరములు నల్లనై కొంచెము వెలికి దెలియుట, కొలిమితిత్తినుండివచ్చుశబ్దమువలెనోటధ్వనివచ్చుట, అదియు నణగిపోవుట, నొప్పితోఁ గూయుచు కడుపంటల వాయువు తిరుగుట యివి యుండును. దీనిని వాతోదరమని వ్యవహరింతురు. (2) జ్వరము, మూర్ఛ, కడుపునమంట, దప్పి, నోటిచేదు, భ్రమ, అతిసారము, దేహము పచ్చనగుట, కడుపున మఱింతపసపువర్ణముకలుగుట, నరము లెఱ్ఱగఁబచ్చగ గనిపించుట, చెమట, నేడిమైన పెద్దయూపిరి, దేహమంతటమంట, పొగమాదిరి పైకేగుట, తాకినపుడుమెత్తగనుండుట, అన్నము వేగముగ జీర్ణమగుట యిదే జలోదరమునకు పునాది. దీనిని పైత్యోదరమందురు. (3) దేహము చిక్కిపోవుట, ఎడతెగని నిద్ర, వాపు, బరువు, నిద్రచే ఒడలువిరుపు, అరుచి, శ్వాసము,

పొడిదగ్గు, పాలిపోవుట, ఉదరము స్థిరమై నున్ననైయుండును. తెల్లని నరములు కనబడును. పొట్ట కఠినమై చల్లగ నుండును. ఇది శ్లేష్మోదరము. (4) దుష్టలగు స్త్రీలచే నియ్యబడిన యన్నపానంబునందలి దోషము, శత్రువులు ప్రయోగించు విషము వీనిచే రక్తములుచెడి కడుపును బెంచును. చలిగాలి కొట్టునపుడు మసరుబట్టి జడివానలు గురియునపుడు ఈ వ్యాధి వెలివడును. కడుపున మంటబుట్టి మైకమును గలిగించును. పాండుదేహియై కృశించి తాపముగలిగియుండును. దీనిని దూష్యోదరమందురు. (5) విదాహాతిసారములుగలవానికి రక్తశ్లేష్మములు దుష్టమై పీనస నభివృద్ధిచేయును. ఇది యెడమప్రక్కవృద్ధినంది బాధ కలుగును. మందాగ్ని మందజ్వరములఁగలిగి పైత్యశ్లేష్మములచే నుపద్రవమందును. దీనిని ప్లీహోదరమందురు. కుడివైపు పార్శ్వమున గుండెమాంసము వృద్ధినందినయెడల నకృద్దార్యుదమనిచెప్పబడును. (6) పురీషమునిరోధింపబడి బయటరాక బలవంతముగవచ్చినయెడల గొంచెముకొంచెముగ బడును. దానిచే బొడ్డుమొద లెదరొమ్మువరకు బెరుగును. ఇది గుదబద్ధోదరమనంబడును. (7) నాభికి దిగువ నుదరము వృద్ధినంది పోట్లు మంటల గలిగించును. జలస్రావము కలుగును. ఇవి క్షతోదర మనంబడును. (8) నున్నగా పెద్దదిగ నాభికి దిగువ వ్యాపించి నిండా నీరుగలిగి ద్రావకముపోసిన తోలు తిత్తివలె నెగిరిపడి వణకును. గుడగుడమనిశబ్దించును. ఇది జలోదరము. గుదస్థానమును బంధించి యుదకముపుట్టియుండినయెడల పదునైదుదినములకన్న నెక్కువగా రోగి బ్రతుకడు. కన్నులు గుంటలుపడి లింగము వంకరగవంగి చిక్కగయుండిన బలరక్తమాంసములు ఆకలి యివి తగ్గినయెడల చికిత్సలేదు.

4. గుమ్మడు.

ఇది నేలగుమ్ముడు పాలనేలగుమ్ముడని రెండువిధములు.

నిఘంటువు :— విదారిక, శుక్ల, స్వాదుకంద, సృగాలిక, వృషకంద,

విదారి, వృషవల్లి, క్రోష్టిక, వలీకంద, శ్యామకంద, గజవాజిప్రియ యివి నేలగుమ్మడు పేళ్ళు.

క్షీరవిదారి, ఇక్షుగంధ, ఇక్షువల్లి, క్షీరవల్లి, క్షీరగంధ, క్షీరశుక్ల, పయస్విని, మహాశ్వేత, ఋక్షగంధి, ధవళ, పద్మాస, క్షితి యివి పాలనేలగుమ్మడు పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

నేలగుమ్మడు నపుంసకత్వము, క్షయము, వాతము, పిత్తము, రక్తదోషము, కృశత్వమును హరించి వీర్యవృద్ధిని బలమును గలిగించును. పాలనేలగుమ్మడు మధురముగనుండి జ్వరము, రక్తదోషము, అతిమూత్రము, తాపము, వాతము, పిత్తములను హరించి శరీర వీర్య పుష్టుల గలిగించును.

5. ములుగోరింట.

నిఘంటువు :—సైరేయకి, సహాచర, సైరిక, సహాచర, తిండి, సైర్యక, మృదుపుష్పక, స్వర్ణపుష్ప, కింకిరాత, కుమారి, తరిణి యివి ములుగోరింట పేళ్లు. ఇది పచ్చనిపూలతోఁగూడిన కురంటకమనంబడును. ఎఱ్ఱనిపూల గలిగినది కురవకము. నల్లనిపూలతోఁ గూడియుండిన ఆర్తగళము దంసి, బాణక్యము, ఓదనపాకి యనంబడును.

గుణోపయోగములు.

ములుగోరింట శీతలముగను జేదుగ నుండును. వాపు, దప్పి, తాపము, వాతము, రక్తదోషము, కాసము, శ్వాసము, శూల, జ్వరము, త్రిదోషములు వీనిని నివర్తించును. కేశ్య వీర్య బలవృద్ధికరము.

రోగ లక్షణము.

జ్వరరోగము :—మునుపు జ్వరమును గుఱించి స్థూలముగ లక్షణములఁ జెప్పితిమి. ఇకపై సూక్ష్మవిభాగముల వివరించెదము. (1) శరీరము వణకు, జ్వరమిప్పుడు వచ్చునని తెలియకుండుట, కంఠము పెదవులెండుఁ దడిలేకయుండుట, నిద్రపట్టదు, ఎక్కిళ్లు కలుగును, దేహము వేడిగానుండును. తలనొప్పి, ఒళ్ళునొప్పి, దాహ

ముండును. పెంటికలుగ విరేచనమగును. కడుపునొప్పి, కడుపుబ్బరము, ఆవలింతలుండును. ఇది వాతజ్వరము. (2) గుండెలు కొట్టుకొనుటయు, వేడిమి, అతిసారము, నిద్రకొంచెము, వాంతి, గొంతు పెదవులు ముఖము ముక్కు వీనిని గమనుండును. చెమటపట్టును. నాలుక బిరుసెక్కును. మూర్ఛ, నోటవదరుట, మంటలు, మదము, దాహము, విరేచనము మూత్రము కన్నులు పచ్చనైయుండును. భ్రమ కలుగును. ఇది పైత్యజ్వరము. (3) దేహము చల్లనై మాటలడ్డుపడును. నోరు తియ్యనైయుండును. మూత్రపురీషములు తెల్లనగును. దేహము స్వాధీనమునకు రాదు. చలి వాంతివచ్చునట్లుండును. వెంట్రుకలు నిక్కపొడుచుకొనును. అతినిద్ర, పీనస, అరుచి, దగ్గు, కనులు తెల్లబడుట యివి కలుగును. ఇది కఫజ్వరము. (4) నాలుకెండును మూర్ఛ, భ్రమ, మంటలు, నిద్రలేమి, తలపోటు, కంఠముఖము లెండుట, వమనము, గగుర్పాటు, అరుచి, అజ్ఞానము, కీళ్లనొప్పులు, ఆవలింతలు కలుగును. ఇది వాతపిత్తజ్వరము. (5) శరీరము చల్లనగును. కీళ్ళనొప్పులు, అతినిద్ర, తలనొప్పి, పీనస, దగ్గు, చెమటపట్టకుండుట, సంతాపము, నాడీ వేగము తగ్గుట యివియుండిన వాతశ్లేష్మజ్వరము. (6) నోరంతయు శ్లేష్మముతో బూసినటులను, చేదునుగలిగియుండును. నిద్ర, మూర్ఛ, దగ్గు, అసహ్యము, నోరెండును. తాపము మాటిమాటికి గలుగును. చలువలు గ్రమ్మును. ఇది పిత్తశ్లేష్మజ్వరము. (7) కొంతసేపు తాపముండి మఱికొంతసేపటికి శీతలము గ్రమ్మును. దేహమునందలి యెముకలకు నొప్పి కలుగును. తలపోటు, కనుల నీరుగ్రమ్ముట, కలుషములగుట, యెఱ్ఱబడుట, తెఱచుటకు శక్తిలేక లోపలికి మూసికొనిపోవుట, చెవులశబ్దములు పోటుకలిగియుండుట, గొంతున ముండ్లవలె గ్రుచ్చుకొనుట, తందర, మోహము, ప్రలాపము, కాసము, శ్వాసము, అరుచి, భ్రమ, నాలుకనల్లనై ముళ్లుచూపుట, దేహము స్వాధీనముగ లేకుండుట, రక్తపిత్తశ్లేష్మములఁ గ్రక్కుట, తల నిలువకుండుట, దాహము, నిద్రలేమి, హృదయవ్యథ,

చెమటపట్టకుండుట, మలమూత్ర బద్ధకము, దేహము చిక్కకుండుట, గొంతున గురక, శ్యామరక్తమండల దర్శనము. మూగగనుండుట, నాడీదహానము, ఉదరగురుత్వము ఇవి యుండునేని సన్నిపాతజ్వరము. (8) చెవులు వినవు. నేత్రములు మూసికొనిపోవును. చేష్టలు లేకుండును. కంటికెదియు గనంబడదు. ముక్కునకు వాసనయు, దేహమునకు స్పర్శయు, చెవులకు ధ్వనియు దెలియవు. శిరస్సు దొర్లును. ఆహారముపై నిష్టముండదు. కంఠమునందు ధ్వని పుట్టును. దేహమునకు బాధ కలుగును. ఇటుల నటుల దొర్లును. అల్పభాషయునుండినయెడల అభిన్యాసజ్వరము. (9) చొంగ కారును. కారణము లేక సంతోషము. మనశ్శుద్ధి లేకుండును. దేనియందును రుచియుండదు. మదము, మాంద్యము, నోట్లుదడి లేకుండుట, ఆకలి లేకుండుట, బహుమూత్రము, విషవన్ని జ్వర మివియుండినయెడల ఆమజ్వరము.

6. వాకుడు. (ఇది నేలములకయందురు.)

నిఘంటువు:—కంట్లకారి, దుస్పర్శ, క్షుద్ర, వ్యాఘ్రి, నిదిగ్ధిక, కంటారిక, కంటకిని, ధావని, దుష్ప్రధర్షిణి, ప్రచోదని, కులి, క్షుద్ర, బృహతి, రాష్ట్రిక యివి వాకుడు పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

వాకుడు వగరుగా జేదుగ నుష్ణముగనుండును. శ్వాసము, కాస, అరుచి, జ్వరము, వాతము, ఆమదోషము, హృద్రోగములను హరించును.

7. విషబొద్ది. (అగరుశొంఠి.)

నిఘంటువు:—పాఠా, అంబష్ఠ, అంబష్ఠక, ప్రాచీన, పాపచేలిక, మతిక్త, బృహత్తిక్త, పాఠిక, స్థాపని, వృకి, మాలవిత్, త్రినర, దేవి, త్రివృత్, సతి, వర, దీపని, వల్లిక, యావ, వృత్తపర్ణి యివి విషబొద్ది పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

విషబొద్ది వగరుగ జేదుగ నుష్ణముగనుండును. ఇది వాతము, పిత్తము, కఫము, జ్వరము, శ్లేష్మము, అతిసారము, విషము, కుష్ఠము, దురద, వాంతి, హృద్రోగము, విషము, త్రిదోషముల హరించి విరిగిన యెముకల నొకటి చేయును. ధాతువృద్ధి గలిగించును.

రోగ లక్షణము.

కుష్ఠరోగము:—ఈ రోగలక్షణమును బూర్వము స్థూలముగా జెప్పితిమి. ఇపుడు సూక్ష్మాంశముల నెఱింగించెదము. (1) నల్లగ నెఱ్ఱగనుండి కపాలాకృతిగలిగి సూక్ష్మమగు మంటలం గలిగి, పురుషస్పర్శగలది కాపాలము. దీనియందు నొప్పి యధికము. విషమగుటచే చికిత్స సాధ్యము కాదు. (2) నొప్పి, తాపము, ఎఱుపు దురదయుండి రోమములుండి మేడిపండువంటి యాకారముగలది యౌదుంబరము. (3) తెల్లగ నెఱ్ఱగనుండి స్థిరమై తడిసినట్లుండి నునుపుగలిగి మండలముగనుండక యొకటితో నొకటి మచ్చలుపడి కలిసియుండునది మండలము. (4) కఠినస్పర్శయు, నొరలయం దెఱుపును, లోపల శ్యామమును గలిగి వేదనతో గూడి జింకవాలుకవంటిది ఋష్యజిహ్వము. (5) తెలుపు, ఎఱుపు కలిసిన వర్ణముగలదై చేతితో రుద్దిన దుమ్మువలె రాలునది శ్వేతము. దీనికి బొల్లియనియు పేరు. (6) ఆమ్మున సనపచెట్టుపువ్వువంటి యాకారముగలది సిధ్మము. (7) గురిగింజవలె నడుమ నలుపును చుట్టు నెఱ్ఱగ నుండునది సన్నిపాతజము, ఇది కాకణ మనంబడును. ఈయేడును మహాకుష్ఠములు. ఇక పైక్షుద్రకుష్ఠముల నెఱింగించెదను. (1) చెమట లేక చేపవలెనుండునది చర్మము. అధికమైనయెడల హస్తిచర్మము. (2) ధూమ్రవర్ణమై కాయకాచినట్లుండి కఠినస్పర్శగలది కటికుష్ఠము. (3) కాళ్లుచేతులు బద్ధమై తీవ్రవేదనంగలది వైపాదికము. (4) దురదగలిగి యెఱ్ఱనిరంగుగల బొబ్బలు పొక్కినట్లుండి వ్యాపించియుండిన అలసకము. (5) దురదగలిగి యెఱ్ఱనిరంగుతో గదుములవలెనుండి పైకి బయలుదేరి పెరుగు

నది దద్రుమండలము. (6) ఎఱ్ఱగనుండి పోటుగలిగి బొబ్బలు పుట్టి దురదగలిగియుండునది చర్మదళము. (7) చిన్నపొక్కులనేకములుగలిగి రసిగారుచు దురదగలిగి మంటలు మండునది పామ. (8) ఇట్టి పొక్కులే తీవ్రతాపమునుగలిగించి, చేతులు తొడలయందుండిన కచ్ఛు. (9) బూడిదవర్ణముగ నెఱ్ఱని కాంతితోఁగూడి చిన్నపొక్కులు కనంబడిన విస్ఫోటము. (10) ఎఱ్ఱగ బూడిదవర్ణముగలిగి మంటతోనుండి పైకిఁ బ్రణమై యుండునది శతారుకుష్ఠము. (11) దురదతోఁగూడి ధూమ్రవర్ణమై బహుస్రావముగల పిడకము విచర్చిక.

8. అరటి.

ఇది అరటి, అడవి అరటి, కొండ అరటి, బంగారపరటి, నల్లరటి, బొంతరటి అని యారువిధములు.

నిఘంటువు :—కదళి, సుకుమారి, రంభ, భానుఫల, కాశ్మీర, నిస్సార, మోచ, హస్తివిషాణిక, ఏకాష్ఠీల, వారణాంబు, వృత్తపుష్పి, మోహాఫల యివి అరటి పేళ్ళు.

కాష్ఠకదళి, మకాష్ఠ, వనకదళి, కాష్ఠీల, ధరారంభ, దారుకదళి, ఫలాఢ్య, వనమోచ, శుక్రవర్ధని అడవి అరటి పేళ్లు.

శ్రీకదళి, సురరంభ, పర్వతమోచ, పుణ్యకదళి, బహుప్రజ, వనరంభ, గిరిజ, గజవల్లభా యివి కొండ అరటి పేళ్ళు.

సువర్ణకదళి, సువర్ణరంభ, కనకరంభ బంగారపరటి పేళ్లు.

కృష్ణరంభ యివి నల్లరటి పేళ్ళు.

పిశాచకదళి యివి బొంతరటి పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

అరటి యోనిదోషమును, అశ్మరీరోగమును, రక్తపిత్తమును హరించును. శీతలముగ నుండును. అరటిగడ్డ చలువచేయును. బలమునిచ్చును. ఇంద్రుకలకు హితకారి. కఫపిత్త కుసుమరోగములను బోగొట్టును. అరటిపండు మధురముగ శీతలముగ మలబద్ధకారిగ జిగటగ నుండును. కఫమును గురుత్వమును గలిగించును. పిత్తరక్తము, దప్పి,

తాపము, గాయము, క్షయము, వాతముల హరించును. లేత అరటికాయ శీతలముగ మధురముగ వగరుగ రుచిగ బుల్లగ నుండును. పిత్తమును బోగొట్టును. ముదిరిన అరటికాయ వగరుగ చేదుగ మలబద్ధకారిగ రూక్షముగ శీతలముగ పథ్యకారిగ నుండును. మేహము, పిత్తాతిసారము, అర్శస్సు, పిత్తరక్తము, దప్పి, జ్వరము, కఫము వీనిని నివర్తించి అగ్నిదీపనమును వాతమును గలుగజేయును. అరటిపువ్వులు జిగటగ మధురముగ వగరుగ గురువుగ మలబద్ధకారియైయుండి చేదుగ నుండును. అగ్నిదీపనమును గలిగించును. వాతమును హరించును. వీర్యమునకు గొంత వేడిమిని గలిగించును. రక్తపిత్తక్షయముల హరించును. అరటిబొందె వగరుగ శీతలముగ గురువుగ నుండును. దప్పి, తాపము, పిత్తము వీనినిబోగొట్టి కఫాగ్నిమాంద్యముల హెచ్చించును. అడవి అరటి రుచిగ శీతలముగ మధురముగ నణుగకుండును. రక్తపిత్తమును బోగొట్టును. అగ్నిమాంద్యమును గలిగించును. కొండ అరటి మధురముగ రుచిగ శైత్యముగ నుండును. బలవీర్యముల వృద్ధి చేయును. దప్పి, పిత్తము, తాపము, శోష వీనిని తగ్గించును. సులభంబుగ నణగకుండును. బంగారపరటి మధురముగ శీతలముగ నుండును. అధికాహారమును భోగొనంజేయును. దప్పి, తాపము, కఫము వీనిని బోగొట్టును. అగ్నిదీపనము, శుక్రవృద్ధి వీనిని గలిగించును. నల్లరటి పండ్లు రుచిగ శీతలముగ మంచి వాసనకలదియై యుండును. దోషములను భేదించును. హృదయమునకు మేలుచేయును. మేహతాపము పిత్తరక్తములను హరించును. బొంతరటిపండ్లు రుచిగా నుండును. పిత్తము, రక్తపిత్తము, ప్రమేహము, రక్తదోషము, ప్రదరరోగము వీనినిహరించి శుక్రవృద్ధిం జేయును. అరటినీళ్లు శీతలముగ మలబద్ధకారిగ చేదుగ నుండును. దప్పి, తాపము, మూత్రకృచ్ఛ్రము, అతిసారము, మేహరోగములు, స్ఫోటకములు, రక్తపిత్తము, అస్థిస్రావము, సోమరోగములను నశింపంజేయును.

రోగ లక్షణము.

సోమరోగము :—ఇది స్త్రీలకు సంభవించెడి అతిమూత్రరోగము, అతిమైథునము, అధికదుఃఖము, అధికశ్రమ వీనిచేతను, అతిసారము

పుట్టించు. మన్నుదినుటచేతను, విషవస్తువులనుదినుటచేతను, దేహమంతటనుండెడి జలభాగములన్నియు నుప్పొంగి ప్రవహించును. అన్నిచోట్లనుండినజలము మూత్రకోశమున జేరును. అవి నిర్మలముగ ప్రసన్నముగ చల్లగ వాసనయు నొప్పియులేక యధికముగా వచ్చును. దానిచే స్త్రీలు దుర్బలదేహముగలవారలగుదురు. అట్టివారికి సుఖము లేశమైననుండదు. తల నొప్పియెత్తును. ముఖము దవడ లెండిపోవును. ఇది పెరుగను బెరుగను మూర్ఛ, ఆవలింతలు, ప్రలాపము గలుగును. ఎంత తినిన నెంత త్రావినఁ దనివి తీరదు.

అశ్మరీరోగము :—అశ్మరియన మూత్రమున సుద్దకట్టు, ఇసుక, రాళ్లు పడుట ఇది శ్లేష్మప్రధానమైనది. చికిత్స చేయకుండినయెడల మరణమును గలిగించును. ఇది నాలుగువిధములు. వాత, పిత్త, శ్లేష్మ, శుక్రంబులని అశ్మరి పొత్తికడుపునందుఁ జేరి శుక్ర మూత్రములను, వాతపిత్తశ్లేష్మములలో నొకటిని దగ్గించును. ఇది గోరోజనవర్ణముఁగలది. ఇది వచ్చుటకుముందు పొత్తికడుపుబ్బును. దానిచుట్టుప్రక్కలనంతటను మిగుల నొప్పియెత్తును. మేకమూత్రమువంటి వాసన మూత్రమున కుండును. అందు మీదటి మూత్రకృచ్ఛ్రము, జ్వరము, అరుచికలుగును. పొత్తికడుపునకు మీదిభాగము బొడ్డుక్రిందిగువనొప్పికలిగి మూత్రము ధారగారాక తునియలగును. అపుడశ్మరి యడ్డము నిలుచును. అది వెలికివచ్చినయెడల సుఖముగ మూత్రము వచ్చును. అది గోమేధికవర్ణమైయుండును. అశ్మరి మాటిమాటి కడ్డపడుటచేఁ బుండై రక్తసహితంబుగ వచ్చును. దానిచే బాధనొందును. పండ్లుగొరుకుకొని వణకును. అబ్బా అమ్మాయనుచు బొడ్డును లింగమును బాధతగ్గుటకై పట్టుకొనును. మలము కల్మషయుతమైవచ్చును. అప్పుడప్పుడు చుక్కలుచుక్కలుమూత్రము బూడిదవర్ణముగ నెఱ్ఱగ నుండును. ఈ యశ్మరి ముల్లుగ్రుచ్చుకొన్నట్లుగా మంటలు గలిగియుండును. ఇది వాతాశ్మరి. నల్ల జీడిగింజలోనిపలుకువలె నెఱ్ఱగనైన పచ్చగనైన తెల్లగనైననుండు

నశ్మరిపడి పొత్తికడుపు మంటలను ఉడుకుచున్నట్లు వేడిమిగ జేయును. ఇది పిత్తాశ్మరి. చల్లగ బరువుగ నధిక మృదువుగ తేనెవర్ణముగ సూదులతో గ్రుచ్చుచున్నట్లుగనుండు నశ్మరి శ్లేష్మాశ్మరి. ఇది బాలురకు తరుచుగా గలుగును. పదునాఱేండ్లమీద శుక్రాశ్మరివచ్చును. దీనిచేదుర్బలత్వము, నొప్పులు, చిక్కుట, కడుపునొప్పి, అరుచి, పాండువు, ఉష్ణవాతము, దాహము, వాంతి యగును.

గోరక్షుడు.

ఇతడు చెప్పిన 1-గగ్గర, 2-ఉమ్మెత్త, 3-గన్నేరు, 4-మునగ, 5-ముల్లంగి, 6-కాచి, 7-తులసి, 8-చల్లగడ్డ వీనికి శాపనివర్తి.

శుభదిన శుభలగ్నమున వీనిచెంతకేగి 'ఓం నమోభగవతే హ్రీం క్షాం రుద్రాక్షార సకల సిద్ధిప్రదాయ వృషభరాజాయనమస్వాహా' యను మంత్రమును ముప్పదియాఱుమారులు జపించి కదళీఫల నైవేద్యముంచునది. దీనికి యంత్రము లేదు.

1. గగ్గర.

ఇది గగ్గర, అడవిగగ్గర, నల్లగగ్గరయని మూడువిధములు.

నిఘంటువు :—కుశేరకీ, వైకుంత, క్షుద్రపర్ణ, అర్జుక యివి గగ్గరపేళ్లు.

అర్జుక, సుముఖ, స్వప్రశస్త, గరఘ్నిక, కపిత్థార్జుక, వట పత్ర, కటింజర యివి అడవిగగ్గర పేళ్లు.

కుశేరక, మాలుక, కృష్ణమాలుక, కృష్ణార్జక, కాలమాల, కరాళ, కృష్ణమల్లిక యివి నల్లగగ్గర పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

మూడు గగ్గరలు చేదుగ నుండును. శ్వాసము, దుర్గంధము, కఫము, వాతము, విషము, దురద, తలనొప్పి, పార్శ్వశూల వీనిని బోఁగొట్టును.

రోగ లక్షణము.

విషము :—నిద్ర, స్మృతితప్పుట, ఆయాసము, దాహము, దేహమున చలువలుగ్రమ్ముట, గగుర్పాటు, లోపల జీర్ణింపకున్నపుడు శరీ

రమున కుబ్బును. అతిసారమును గలిగించును. ఇది జంగమ విషగుణము. జ్వరము, ఎక్కిళ్ళు, దంతఘర్షణము, స్వరము రాకుండుట, నురుగు గ్రక్కుట, అరుచి, శ్వాసము, మూర్ఛ యివియుండిన స్థావరవిషము. భూమిపై బొర్లాడుచును, ప్రలాపించును, మతిభ్రమ కలుగును. ఇదియుండిన గురిగింజ, నీలి, గన్నేరు ఈ నీళ్లలో నొకటి తినెనని తెలియునది. ఆపలింత, శ్వాసము, వణకు కలిగినయెడల పెద్దచిన్నపిప్పలి, దేవదారు, విషపత్రిక, చేదుసార వీనియాకులను దినెననియు, వృషణముల వాపు, దాహము, అన్నద్వేషముండినయెడల పెద్దపిప్పలి, వన పిప్పలి, పెద్దబీర, ఛటకు, దేవతాళము, రేణుక, మెరుపుతీగె, చెప్పతట్ట, సర్పాక్షి, సోపు, బండిగురిగింజ, తుంబురు వీనికాయలను తినెననియు, వాతులు, పొట్టయుబ్బరము, శ్వాసము కలిగినయెడ పెద్దచిన్నపిప్పలి, నల్లినేలగుమ్మడుకడప, వేముచెట్టు వీనిపువ్వుల లొగొనెననియు దెలియునది. జిల్లేడు, దుష్టపు, జముడు వీనిపాలను విషముగలదు. దీనిలో గొనినయెడల నురుగు గ్రక్కును. విరేచనములు, కడుపుభారముగుట, బొమ్ముల నొప్పియుండును. వనపిప్పలి, నాగుదోస, చిత్రమూలము, తామరదుంప, దురదగొండి, బండిగురిగింజ, గుమ్మగుత్తి వీని బెరడును బంకను పుచ్చుకొన్నవారికి నోరుకంపు, తలనొప్పి, కఫముగ్రక్కుట, నాలుక బిగుసు యివియుండును. అడవికంద, అతివస, ఆవాలు, కర్కాటకశృంగి, కలబంద, గరళము, తుంగ ముస్తెలు, నీటిచేమ, ప్రపౌండరీకం, పిన్నదూలగోవెల, పోస్తు, ముల్లంగి, వసనాభి వీనిదుంపలందు విషముగలదు. వ్రేల్లకువలె లక్షణముల దీని కెరుగవలయు. చిట్టపురాతిభస్మం, హరితళము వీనిచే మూర్ఛ దవడల మంటలు గలుగును. ఇపుడు చెప్పిన వన్నియు స్థావరవిషములు. ఇవి యప్పుడే చంపక కాలక్రమమున జంపును. గాయము తగిలినచే రక్తము ముష్ణముగ స్రవించుట, ఎంత స్రవించినను నిలువక తాపమును గలిగించుట, నెత్తురునల్లబడి స్రవించి దుర్గంధమునుగలిగి మాంసఖండములు

వెలివచ్చుట, దప్పి, జ్వరము, మూర్ఛ, తాపము యివియుండిన విషాయుధముతో గొట్టబడెనని తెలియునది. మునుపే వ్రణముండి యందు విషము ప్రవేశింపజేసినను నిట్టిచిహ్నాలే కలుగును. పచ్చగ కరుధూమవర్ణముగ విరేచనములగువారికి నురుగులు గ్రక్కుకొనువారికి విషవస్త్రపానము చేసెనని యెఱుంగునది. నల్లత్రాచుకొఱికినచోటు నల్లనైయుండి వాతవికారముల గలిగించును. జెఱ్ఱిగొడ్డు, కొండచిలుక కఱచినచోటు పచ్చనై పైత్యవికారముల గలిగించును. దేహము వాచును. పొడవగు మూడునిలువు రేఖలుగల పాము ముట్టినయెడల స్థిరమై దేహమంతయునూది గడ్డలుకట్టి పచ్చని నునుపైన కాంతి గలిగి మిగుల జిక్కనైన రక్తముగలిగియుండి శ్లేష్మవికారములను గలిగించును. రాగిచెట్టున, గుడిని, శ్మశానమున, పుట్టలను, రచ్చవీధులను, చతుష్పథమున (నాలుగుత్రోవలుకలియు చోటు.) మర్మస్థానములందు, పర్వదినముల, భరణి, కృత్తిక, ఆర్ద్ర, ఆశ్లేష, మఖ, పుబ్బ, పూర్వాషాఢ, పూర్వాభాద్ర యీనక్షత్రముల పాముకఱచినయెడల నసాధ్యము. అజీర్ణముకలవారికి, పిత్తముగలవారికి, ఎండవడిదాకినవారికి, బిడ్డలకు, ముసలులకు, బలములేనివారికి, మేహరోగికి, కుష్ఠరోగికి, జ్వరముగలవానికి, గర్భిణి స్త్రీకి, ఆకొన్నవానికి పాము కొఱికినయెడల తిరుగనేరదు. ఆమాశయమున విషము ప్రవేశించినయెడల కఫవాతములు విశేషమగును. పక్వాశయమున ప్రవేశించిన వాతపైత్యరోగి యగును. జీర్ణకోశమునందు విషము ప్రవేశించినయెడల దేహమున తలనుండెడి వెండ్రుకల నలిపిన రాలిపోవును. ఱెక్కలు లేనిపక్షిని బోలియుండును. పెట్టుడుమందుగలవానికి పాండురోగము, కృశత్వము, ఆకలిమాంద్యము, గుల్మము పెరుగుట, మర్మస్థానములందు నొప్పి, కడుపుబ్బరము, చేతులవాపు, కడుపు పెరుగుట, గ్రహణి, క్షయము, బల్ల, జ్వరమువచ్చును. సాలెపురుగు కఱచినయెడల కఱచినచోట తెల్లగబ్బకొట్టును. నెత్తురువచ్చును. జ్వరము, తాపము, అతిసారము మొదలగు

రోగములు కలుగును. దేహమునందు పొక్కులు బగ్గీలు పుట్టును. దేహముబ్బును. కాటునకుము నలుపో కపిలవర్ణమో యుండి బూజదారములవలె పైకివచ్చుచున్నటులనుండును. ఎలుక కరచినయెడల కోరలు దిగినచోట రక్తము పారుచుండును. తేలు కఱచిన తోడనే నిప్పువలెమండి పైకెక్కి బాధించును. పిదప దిగ్గి కుట్టినచోట నుండును. త్రాచుపాము నాలుకను కుట్టినయెడల మూసముసు గ్రక్కి మరణింతురు.

2. ఉమ్మెత్త.

ఇది ఉమ్మెత్త నల్లఉమ్మెత్తయని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—దుత్తూరక, ధూర్త, దేవత, కితవ, శఠ, ఉన్మత్తక, మదనక, కస్తూరీకలహ, సువర్ణ, తపనీయాహ్వ, తూణి, హాలాహల, సువర్ణనామ, మాతుల, పూతీవల్లభ యివి ఉమ్మెత్త పేళ్లు.

త్రిపుష్పి, మోహిని, మాని, కాంచని, కృష్ణపుష్పిక, కితవ, ఉన్మత్తక, కృష్ణ, రాడ, పుష్పి, హారిణి యివి నల్లఉమ్మెత్త పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

ఉమ్మెత్త కారముగ చేదుగ నుష్ణముగ నుండును. ఇది కుష్టువు దురద, వ్రణము, అరికాలిబొబ్బలు, విషము వీనిని హరించును. లేపనముచే వాయువును జయించును.

నల్లఉమ్మెత్త కుష్టువు, వాతము, మోహము, కఫము, శ్వాసము, విషము వీనినిహరించి, గర్భపాతము, మోహము, బలములఁగలిగించును.

రోగ లక్షణము.

వాతరక్తరోగము :—ఇది వాతములో నొకభాగమైనను యిది పుట్టుటయు చికిత్స చేయుటయు భేదమైయుండుటచేత వేఱుగఁ జెప్పెదము. ఉప్పు, పులుసు, వగరు, చేదు, చములతోఁగూడిన వేడియన్నము వీనిలో నేదియైన నొకటిని. అజీర్ణముండునపుడు భుజించుటచేతను, పచ్చి లేక యెండుచేపలు, గానుగపిండి (తెలకపిండి) ముల్లంగి దుంపలు, ఉలవలు, అనుములు, ఖనుములు మొదలగు పప్పులు, కూరగాయలు, మాంసము, చెరకు

రసము, పెరుగు, కలి, రేగుపండ్లు, పెలపిండి, మజ్జిగ, కల్లు, సారాయి, తిన కపథ్యమగు వస్తువులు భుజించుటచేతను, అతికోపముకలుగుట, పగటినిద్ర, రాత్రిమెలకువ, వేళతప్పితినుట, అధికముగాతిరుగుట వీనిచేకలుగును. ఇందు వాతముదుష్టము. రక్తము నిర్దోషము. ఇది వచ్చుటకు మునుపు అధికముగాఁ జెమటపట్టినను బట్టును. చెమటపట్టడమే కష్టముగనైననుండును. దేహముసల్లపడును. స్పర్శజ్ఞానముండదు. కొంచెము గాయము తగిలిన విశేష బాధయై సాధారణము కుదురదు. కీళ్లు శిథిలములై స్వాధీనము కాకయుండును. మాంద్యము నొప్పులు, పొక్కులు కలుగును. దేహమునందు మచ్చలు పుట్టును. ఇది మొదట కాళ్లకైనను చేతులకైనను ఆరంభించి దేహమంతట వ్యాపించును.

3. గన్నేరు.

ఇది తెల్లగన్నేరు ఎఱ్ఱగన్నేరని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—కరవీర, అశ్వహ, అశ్వఘ్న, హయవార, అశ్వమారక, శతకుంభ, శ్వేతపుష్ప, ప్రతిహాస, అశ్వఘాతుక, మీనకాఖ్య, హయారి, సబీజ, కుసుమోద్భవ యివి తెల్లగన్నేరు పేళ్లు.

చండక, లగుడ, చండాతక, గుల్మగుల్మ, ప్రచండ, కరవీరక యివి ఎఱ్ఱగన్నేరు పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

గన్నేరులు రెండును కారముగఁ జేదుగ నుష్ణవీర్యముగలదిగ నుండును. ఇది దురద, కుష్టువు, చర్మరోగము వీనిని నివర్తించి నేత్రములకు హితకారియైయుండును.

రోగ చికిత్సా విశేషములు.

కుష్ఠురోగము :—పెన్నేరుగడ్డ, వాయువిళంగములు, చిత్రమూలము, జీడిగింజలు, నేలదంతివేరు, శేలపట్ట, వేపవిత్తులు వీనిని సమభాగములుగ దంచి కలితోనూరి లేపనముచేసినయెడల శ్వేతకుష్ఠువు నశించును. తెలగురిగింజలు, కోష్ఠు, వస, వేపవిత్తులు

వీనిని సమభాగములుగ నీళ్లతో నూరి లేపనముచేసిన యెడలను గంటెనవేరు, తెల్లవావిలివేరు వీనిని సమభాగములుగ నీళ్లతో నూరి లేపనముచేసినను, శ్వేతకుష్ఠువు హరించును.

4. మునగ.

ఇది మునగ, కాఱుమునగ, ఎఱ్ఱమునగయని మూడువిధములు.

నిఘంటువు :—శిగ్రు, హరిశలాక, శేషుశిక్, సులపత్రక, అవదంశ, తీవ్రాదంశ, మూలకపత్రక, ఘనచ్ఛద, తీక్ష్ణగంధ, బహులచ్ఛద, అక్షీణ, శాలన, మురుగ్గి, మోచక యివి మునగ పేళ్లు.

మురంగి, మూలధవళ, గృంజన, హరిమంజన, ముఖభంగ, తీక్ష్ణగంధ, సౌభాగ్య, వనశిగ్రుక యివి కాఱుమునగ పేళ్లు.

మధుశిగ్రు, లోహిత, తీక్ష్ణమూలక, రక్తపుష్ప, విష్ణుగుప్త, తామ్రజ, అరుణ, అగ్నిక యివి ఎఱ్ఱమునగ పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

మునగ వాతము, క్రిమిరోగము, గుల్మము, మహోదరము, సన్నిపాతము, కఫము, అభిఘాతజ్వరము వీనిని హరించి యగ్నిదీపనమును గలిగించును.

కాఱుమునగ కారముగ తీక్ష్ణముగనుండును. ప్లీహము, గుల్మము, ఎనిమిదివిధములైన శూలలు, శ్వాసము, కాసము, పీనస, గర్భము, వాపు వీనిని హరించును.

ఎఱ్ఱమునగ తీక్ష్ణమైయుండును. నేత్రరోగము, వాతము, నాసికా రోగము, కర్ణరోగము, శిరోరోగముల హరించును.

మునగవిత్తు లుష్ణముగ నుండును. మేహము, నాసారోగము, నేత్రరోగము, పిత్తము, రక్తదోషము వీనిని హరించి ధాతుపుష్టి వీర్యస్తంభనములఁ జేయును.

రోగ లక్షణము.

నాసారోగము :—ముక్కు దిగునకు దించుకొనిపోయి ద్రవములేక ఒక వేళ ద్రవయుక్తమై నీరు కారుచు, పొగను పీల్చినటులనుండును. పరిమళమును గోటిరించిని తెలియకుండినయెడల పీనసమువచ్చె

నని యెఱుంగవలయును. ద్రవముగలిగి చెడువాసనయుండిన నాసికాపాకము. లలాటమునందు దెబ్బలు తగులుటచే రక్తముతోఁగూడిన చీము కారును. ఇది పూయరక్తమనంబడును. ముక్కుగాలికఫమిళితమై మిగులధ్వనితో వచ్చినయెడల క్షవథు వందురు. ఇది ముప్పదియొక్క భేదములు.

నేత్రరోగము :—శ్రేష్ఠమగు నేత్రములచుట్టుకొలత రెండున్నఱయంగుళము. నడిమిభాగము వారివారి పెద్దవ్రేలి నడిమిభాగమంత యుండవలెను. నేత్రములకు రోగములువచ్చు కారణము లనేకములు గలవు. ఎండలో వాడివచ్చినదే చన్నీళ్ల మునుగుట, దూరమునను౦డు వస్తువులను మాటిమాటికిజూచుట, నిద్రించువాఁడు తనంతటనిద్ర తెలియక బలవంతముగ లేపఁబడుట, నిద్ర వదలుట, చెమట, దుమ్ముగాని పొగగాని కంటబడుట, వాతిని నిలుపుట, అధికమైనవాంతులగుట, ద్రవించుట, అపరరాత్రియందన్నముతినుట, మలమూత్రాదుల నడ్డగించుట, అధికముగ నేడ్చుట, అధికముగ కోపపడుట, దుఃఖించుట, తలను దెబ్బ తగులుట, మద్యపానము చేయుట, అతిమైథునము చేయుట, చిన్న వస్తువుల నక్షరముల జూచుట యివి మొదలైనవి ముఖ్యకారణములు. ఈ రోగమున కారంభమున నీరుగ్రమ్మును. అది అభిష్యంద మనంబడును. పోటు, నొప్పిలేకుండుట, ఱెప్పలువాలియుండుట, గగుర్పాటు, కనులు మెరమెరలాడుట, బిరుసైయుండుట, తలను తాపము కలుగుట, కనులనుండి చల్లగా నీరు వచ్చుట పుసిలేకుండుట యివియుండెనేని వాతాభిష్యందము. తాపము, చిక్కుట, చల్లని యుపచారములను గోరుట, పొగలాజినటులనుండుట, ఆవిరి యధికమగుట; కనుల వెంబడి వేడిగ నీరుగారుట, కనులు పసపువర్ణమగుట యివియుండెనేని పిత్తాభిష్యందము. వేడియుండిచ్చు, భారము, కనులువాపు, దురద, దద్దులుకట్టుట, మిగుల చల్లనైయుండుట, పుసితోఁగలిసి నీరు కారుట యివియుండిన కఫాభిష్యందము. ఎఱ్ఱదాళుగా నీళ్లు వెలివచ్చుట, కనులెఱ్ఱబారుట, నరము లెఱ్ఱబడుట యిది రక్త

జాభిష్యందము. ఇవి మొదటవచ్చినపుడు చికిత్స చేయకుండి లేని అధిక మంధములు జనియించును. కనులు తీవ్ర వేదనలం గలిగియుండును. పోటు తీవ్ర నొప్పియుండిన వాతాధిమంధము. మంటలు, నీరుకారుట, పోటు పిత్తాధిమంధము. పుసికట్టుట, జిగురుగా నీరువడుట, మసక యివి కలిగిన కఫజాధిమంధము. రక్తముకారిన, నెత్తురువలె నెఱ్ఱవడియుండిన, కనులు మూతలు పడిన, బాగుగా చూడలేకపోయిన వాపు కలిగిన రక్తాధిమంధము. కన్నులు వెల్లగించినట్లును, చిలుకునట్లునుండును. తలలో నగము మర్దింపబడినటుల నుండును. ఇవి అధిమంధమునకు సామాన్య లక్షణములు. వీనిని చికిత్సచేయక యలక్ష్యముగా నుండినయెడల కఫాధిమంధమైన ఏడుదినములలోను, రక్తాధిమంధమైనయెడల ఐదుదినములలోను, వాతాధిమంధము ఆరు దినములలోను, అపథ్యము మొదలగువానిచే పిత్తాధిమంధము ౩ దినములలోను జూపును బోగొట్టును.

ౕ. ముల్లంగి.

ఇది పెద్దముల్లంగి, పిన్నముల్లంగి, ఏరుముల్లంగి యివి మూడు విధములైనవి.

నిఘంటువు :—మూలకము, హరిపర్ణము, త్రిక్తకము, శౌచసేవితము, నీలకందము, మహాకందము, రుచికము, హస్తిదంతిక, ఫలంకషము, బాలమూలము, పుష్కరచ్ఛదము ఇవి పెద్దముల్లంగి పేళ్ళు.

శాలేయకము, క్షుద్రమూలము, చాణక్యము, మరుసంభవము, చరణము, మర్కటము, మిశ్రము, విష్ణుగుప్తఫలము యివి పిన్నముల్లంగి పేళ్ళు.

యామిఘ, మూలకము, నిర్ఘిష్టము, వాతజాగరము యివి ఏరుముల్లంగి పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

పెద్దముల్లంగి తీక్ష్ణముగ నుండును. ఇది మూలవ్యాధి, త్రిదోషములు, విషము, కఫము, కాసము, అతిరక్తము వీనిని నివర్తించును. శీతవీర్యము, ధాతుపుష్టి వీనిని గలిగించును. పిన్నముల్లంగి ఉప్పగను గురువుగ నుష్ణముగ నుండును. కఫము, పిత్తము, వాతము, శ్లేతసాశము, అగ్నిమాంద్యము వీనిని నశింపజేసి యగ్నిదీపనమును గలిగించును. ఏరుముల్లంగి చులకనగనుండును. పిత్తాధిక్యము, కాస, గుల్మము, నేత్రరోగము, త్రిదోషములు, కుష్ఠువు, విషము వీనిని హరించును.

6. కాచి.

నిఘంటువు :—కాకమాచి, ధ్వాంక్షమాచి, కాకసాహ్వా, వాయసి, కట్వీ, కట్వాఫల, రసాయనవర, బహుళ, కాకమాత, గుడఫల యివి కాచి పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

కాచి జిగటగ, ఉష్ణముగ, బలకరముగ, మనోహరముగ నుండును. ఇది త్రిదోషములు, వాపు, కుష్ఠము, అర్శస్సు, జ్వరము, మేహము వీనినిహరించును. కంఠనాదము శుక్రము వీనినివృద్ధిపఱచును.

7. తులసి.

ఇది తులసి కృష్ణతులసియ్యని రెండువిధములు.

నిఘంటువు :—సురస, తులసి, గ్రామ్య, ఆలస, బహుమంజరి, అధీత, రాక్షసి, గౌరి, భూతఘ్ని, దేవదుందుభి, చక్రపర్ణి, నాగకూత, సురభి, సుకమంజరి యివి తులసి పేళ్ళు.

జంబీర, ఖరపత్ర, ఫణి, ఫణాజిక, సుసాంభక, మరువక, మరుమారీచక, తీక్ష్ణగంధ, అర్జక, మంజరీక, సుగంధక యివి కృష్ణతులసి పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

తులసి చులకనగ, చేదుగ, ఉష్ణముగ, రూక్షముగ, రుచికరముగ నుండును. కఫము, వాతము, క్రిమిరోగము వీనిని నివర్తించి అగ్నిదీపనమును గలిగించును.

8. చెన్నచర్లగడ్డ.

నిఘంటువు:—కలికారి, హాలిని, విశల్యా, గర్భపాతిని, లాంగల, అగ్నిముఖి, శిఖి, దీప్త, చేందుపుష్పిక, నఖపుష్పి, వహ్నిచూడ, రంగపుష్ప, అగ్నిజిహ్వాక, వహ్నిశిఖ, అగ్నిక, నలరంధ్రి ఇవి చన్నచర్లగడ్డ పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

చన్నచర్లగడ్డ కారముగ చేదుగ నుష్ణముగ నుండును. శోఫ, అర్శస్సు, వ్రణము, శూల, కఫము, కుష్ఠువు, మహోదరము వీనిని నశింపజేయును. పిత్తము గర్భపాతములను గలిగించును.

రోగలక్షణము.

వ్రణరోగము:—ఇది శారీరవ్రణమని సద్యోవ్రణమని రెండువిధములు. శారీర సంబంధమైనది యొకటి. ఆగంతుకమొకటి. శస్త్రాదులచే గలిగినది ఆగంతుకము. వాతపిత్తశ్లేష్మ దోషములవలనఁ గలిగినది శారీరము. స్తబ్ధమై కఠినసంస్పర్శ గలిగి మందస్రావమును అధికమైన పోటునుగలది వాతవ్రణము. ఇది సూదులతో గ్రుచ్చినట్లుండి మినమినలాడుచు ధూళివర్ణమును గలది. పిత్తవ్రణమెట్లుండునన దప్పి, మోహము, జ్వరము, చెమట, తాపము, దురద, బ్రద్దలగునటులనుండుట యివియుండి చెడుగబ్బుగల చీమైనను రసియైనను గారును. కఫవ్రణము గడ్డకట్టి భారమై నునుపు గలిగి నిశ్చలమై స్వల్పవేదనం గలది. తెల్లని వర్ణముగలదైయుండును. కొంచెముగా జెమట పట్టును. చాల కాలమునకుగాని కుదురదు. రక్తస్రావములు గలిగియుండునది రక్తదోషసంబంధమైనదని యెఱుఁగవలయును. ఇది వాతపిత్తకఫములతో గలిసిమూడువిధములు. ద్వంద్వములతో జేరి మూడు విధములు. సన్నిపాతముతో గలిసి ఆరువిధములు. రక్తముతో గలిసిమూడువిధములు. అందుపదునైదువిధములయ్యెను. మర్మస్థానములగాక యితరచోట్లనుండెడి చర్మగత మాంసగత వ్రణములు సుఖసాధ్యము. ఇపుడు సూచించిన గుణములుగాక తృష్ణదాహము మొదలైన యుపద్రవము లుండినయెడల కష్ట

సాధ్యము. సల్లక్షణములుబొత్తుగాలేక యుపద్రవకరమై దుర్గంధముగలదియై చాలకాలముండి చీము నెత్తురు కలిసిన రసిని వదలుచుండెడి వ్రణ మసాధ్యము. మిగుల దుర్గంధము గలిగి, మంచిచిహ్నలపై పరిపక్వముంది నాలుకపై భాగమువలె మెత్తగా నునుపుగానుండి కొంచెముగనొప్పిగలిగి, రసిలేక మంచిస్థితిలో నుండి, అంచులు పావురము రంగువలెనుండి రసి కారకుండిన యెడల పరిశుద్ధవ్రణమని చెప్పఁబడును. స్థిరమైన కదుమువలె నుండి నొప్పిగలిగియుండినయెడల వ్రణము పుట్టునని యెఱుంగ వలయును. గ్రంధిరూపముననుండక మార్గమేర్పడి వృద్ధినందక నొప్పిలేకయుండు వ్రణము సులభసాధ్యము. కుష్ఠురోగులు, విషదూషితులు, కృశశరీరులు, మధుమేహరోగములుకలవారలు వీరికి లేచు వ్రణము లసాధ్యము. ఈ వ్రణములనుండి యెముకల కంటియుండు చమురు, మెదడు, కొవ్వు కండలుకండలుగ వివిధవరములతో రసి కారుచుండును. లోపలమంట పైకిచల్లగ నుండునది. పైకిమంటగను లోపలఁ చల్లగా నుండునది. ప్రాణమును మాంసమును క్షయింపఁజేసి శ్వాసకాసల నరుచిని కలిగించి చీము నెత్తు రధికమై మర్మస్థానములందు లేచిన కురుపు లసాధ్యములు.

సద్యోవ్రణములు వివిధములగు పదునుగల శస్త్రములు తగులుటచే వ్రణములు కలుగును. ఇవి ఛిన్నము, భిన్నము, విద్ధము, క్షతము, పిచ్చితము, ఘృష్టమని యాఱువిధములు. అడ్డముగనైనను నిలువుగనైనను నరుకబడినందునఁ గలిగినవ్రణము ఛిన్నము. శక్తి, దంతములు, ఖడ్గాగ్రము, ఎద్దులకొమ్ములు మొదలైనవానిచే బొమ్ము మొదలగు తావులందు దెబ్బతగిలి, కొంచెముకొంచెముగ నెత్తురుగాని వేఱువిధమైన స్రావముగాని యుండినయెడల భిన్నము. ఆమాశయము, జీర్ణకోశము, పొత్తికడుపు, గుండెకాయ, హృదయము, కోష్ఠము యిది భిన్నమైనయెడల మూత్రద్వారము, గుదము, నోరు, ముక్కు రంధ్రములు వీనినుండిరక్తము కారును. దానిపై మూర్ఛ, శ్వాసము, దాహము, కడుపుబ్బరము, అన్నద్వేషము, మూత్రపురీషములందు వాయువు

చేరుట, చెమటపట్టుచుండుట, కనులెఱ్ఱబడుట, నోటనినుపత్రుప్పవాసన, దేహమున దుర్గంధము, భ్రూమ్మశూల; పార్శ్వశూల యివి కలుగును. నెత్తురువాంతి యగును. కడుపుబ్బును. భయంకరమైన శూలనొప్పి కలుగును. నొప్పి, బరువును గలిగి బొడ్డుమొదలు తలవఱకు ఉష్ణమైయుండి దిగువభాగము శీతలముగ నుండును. చిన్నముల్లుచే గ్రుచ్చబడి, ముల్లుకొనలోన విరిగిన, గ్రుచ్చుకొనినను విద్ధమనంబడును. అధికముగా దెగక, గదుముకట్టక రెండునుగల విషమవ్రణము. క్షతము, ముసలము, ముద్గరము మొదలగువానిచే దెబ్బలు తగిలినను గొంతు మొదలైనవిపట్టి గట్టిగా పిసికినను దేహము వాచి లావగుట, ఎముకలతోడ వాచుట, మజ్జారక్తములతో తడుపబడుట వీనిచేనైనది పిచ్ఛితము. రాపిడి, దెబ్బ తగులుటచే శరీరమునందలి చర్మమూడిపోయి వెచ్చగా స్రవించుచుండినయెడల ఘృష్టమనంబడును. శ్యావవర్ణమును వాపును పొక్కులునుగలిగి రక్తముప్రవహించుచు, నురుగునురుగుగ మాంసము వెలివచ్చి నొప్పిగలిగినది శల్యసహితమని యెఱుంగవలయును. చర్మమునతిక్రమించి నరములు భేదించియైనను విడచియైనను, గోష్ఠమున బ్రవేశించియుండునది శల్యము. లోపలనెఱుపును మీద తెలుపును ముఖము కాళ్లు చేతులు చలువలు గ్రమ్ముట, ఊపిరి చల్లగవచ్చుట, కన్ను లెఱ్ఱబారుట, వాపు ఇది సద్యోవ్రణబాధలు. ఇవి కుదురవు.

కొంకణుడు.

ఇతనిచే జెప్పబడిన 1-వావిలి, 2-వెదురు, 3-ఉల్లి, 4-గోగు, 5-చేమంతి, 6-జుమ్మి, 7-జువ్వి, 8-నేరేడు. వీనికి శాప నివర్తి.

శుభదినమున శుభలగ్నమున పైమూలికలకడకేగి, సాంబ్రాణి వత్తిని వెలిగించియుంచి, ఓం రీం శంకరీ నమశ్శివాయ లోకరక్షకీ కన్యాకాదేవీ బంధురస్వాహా యను మంత్రమును ముప్పదియాఱుమాఱులు జపించి చక్కెర నైవేద్యముంచిన శాపనివర్తియగును.

1. వావిలి.

ఇది వావిలి నల్లవావిలియని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—సింధువార, శ్వేతపుష్ప, సింధుక, సింధువారక, శుక్ల, శ్వేతసురస, సిద్ధిక, అతిసిద్ధిక, శ్వేతమంజరిక, సింధు, శ్వేత సింధుక యివి వావిలి పేళ్లు.

నీలపుష్ప, శీతసహ, నిర్గుండి, నీలసింధుక, సుగంధిక, విష, ఇంద్రాణి, భూతకేశి, కృష్ణసంజ్ఞ, విషఘ్ను, పవిత్ర, గిరిసింధుక, శేఫాలిక, శీతభీరు, వనజ, నీలమంజరి యివి నల్లవావిలి పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

వావిలి రెండును కారముగా జేదుగ నుష్ణముగనుండును. ఇది క్రిమిరోగము, కుష్టువు, కఫము, పిత్తము, శ్లేష్మము, ప్లీహము, గుల్మరోగము, అరుచి, సన్నిపాతము, జ్వరము, పీనస వీనిని తొలగించును.

రోగ చికిత్సలు.

(1) ఎలుక విషమునకు చింతపండు మూడుతులములు, కరుధూపము ఒకటిన్నతులము మీరెంటిని పాతనేతితో మర్దించి ప్రతిదినమొక్కతులమువంతున నేడుదినములు సేవింపవలయును.

(2) చన్నచర్లగడ్డ నుడికించిన దంచి రసముదీసి నస్యముచేసిన సకల విషములు హరించును.

(3) నూగులనూనె, తెలకపిండి, బెల్లము, జిల్లేడుపాలు వీనిని సమముగా గలిపి త్రావినయెడల వెఱ్ఱికుక్క విషము పోవును.

(4) ఆగాకరగడ్డ నుదకముచే నూరి త్రావుటయేగాక లేపనముచేసినయెడల పాము, ఎలుక, పిల్లి, తేలు వీనివిషములు నశించును.

(5) తేలుకుట్టినచోట ఇంగువను నీళ్లచే నూరి పట్టు వేయునది. నల్లయుమ్మెత్తవేరును నీళ్లతో గంధముతీసి వేసినను, జిల్లేడువేరును నీళ్లతో గంధముతీసి వేసినను తేలు విషము పోవును.

బాలరోగ వివరములును, దచ్చికిత్సలును.

వాతగుణముగల పాలను త్రావు బిడ్డకు వాతరోగములు వచ్చును. అపుడు స్వరముతగ్గి దేహముచిక్కి మాటిమాటికి మలమూత్రముల వదలును. పిత్తగుణముగల పాలను త్రావు బిడ్డలకు పిత్తరోగములు వచ్చును. అపుడు చెమట పట్టును. ఇరికియిరికి భేదగును. కామర్లు వచ్చును. దాహమెత్తును. దేహము వెచ్చగనుండును. కఫ

గుణముగల పాలనే ద్రావు పిల్లలకు నోట చొంగ వచ్చును. నిద్ర యెల్లకాలముండును. మందము, ఒడలునొప్పి యివికలుగును. కన్నులు తెల్లపడును. వాతియగును. పాలవలన కుకూణకమను వ్యాధిపుట్టును. అపుడు శిశువు మొగము, కనులు, ముక్కు వీనిని చేతులతో నులుము కొనుచుండును. ఎండను జూడదు. కనురెప్పలు తెరువవు. ఇదిగాక పరిభవమనువ్యాధి యొకటివచ్చును. అందు దగ్గు, చిక్కుట, వాతి, మత్తు, అరుచి, భ్రమ యివి కలిగి పొట్ట యూదును. ఇది గర్భిణియైన తల్లి పాలను ద్రావుటచే సంభవించును. ఇందులకు నాకలిగలుగు మందుల నిచ్చిన మానును. తాలుకంటకమను మఱియొక వ్యాధి కలదు. దవడలకడ తల యొరిగియుండును. దవడలు క్రిందికిఁ బడిపోవును. పాలపై ద్వేషము కలుగును. బలవంతముగ గొంతెము పాలు త్రావినయెడల విరోచనములగును. దప్పి, కనులు గొంతు మొగమునోరు వీనియందు బాధ. గొంతు మెడ నిలుపలేకపోవుట, వాతియగుట యిట్టిగుణములు కలుగును. విసర్పమనువ్యాధి పొత్తికడుపున, తలయందుఁబుట్టి ప్రాణ నాశమును గలిగించును. దీనినే మహాపద్మమని చెప్పుదురు. ఇది యెఱ్ఱ తామరరంగు గలిగియుండును. దవడలు విరేచన మెఱ్ఱగ నుండునని భావము. తలను బుట్టినదికంఠము మూలమున హృదయముచేరి యట నుండి గుదస్థానమును జేరును.

కరకపువ్వు, పిప్పళ్లు, చిత్రమూలము, తుంగగడ్డలు వీనిని సమ భాగములుగ దంచి చూర్ణము జేసి యందు దగినంతమాత్రముగ తేనె కలిపి బిడ్డలకిచ్చినయెడ శ్వాసకాసలు, అతిసారము, వాతి నివర్తియగును.

కరుధూపము, పసుపు, కోష్ఠు, ఆవాలు, కోడిశవిత్తులు, వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణము జేసి మందు మజ్జిగ కలిపి, బిడ్డల యొడలికి పూసిన సిబ్బెము, గజ్జి, పుండ్లు యివి పోవును.

బాలగ్రహ లక్షణము.

క్షణక్షణమునకు నులికిపడుచు, భయపడి యేడ్చుచున్నడినను, గోళ్లతో పండ్లతో పాలిచ్చువారిని గిల్లిన కరచినను, మీదచూచినను, పండ్లుకొరికినను, అరచిన, ఆవలించిన, కనుబొమల విఱచినను, పెదవుల గొరికినను, నురుసునురుగుగ పలుమారుగ్రక్కినను, చిక్కినను,

రాత్రిళ్లు నిద్రలేకున్నను, కనులు లోనికేగినను, పూటిమాటికి భేదియై నను, మాంసము నెత్తురు గబ్బుకొట్టినను, ఆహారము తినకున్నను బాల గ్రహము సోకెనని యెఱుగునది.

అపుడు గ్రహనివృత్తికై నమః ఓం హ్రీం హ్రూం క్షః బాల దేహప్రమాణేన పుష్పమాలాంతు సర్వతః ప్రగృహ్యా ముచ్ఛికాథ కృత్త బలిర్దేయస్తుశాంతికః ఓంకారిస్వర్ణ పక్షి బాలకం రక్షవక్షస్వాహా గరుడ బలిః ఓం ఓం నారాయణాయనమః యను మంత్రముచే బలులు, శాంతి కర్మలు, హోమము, మంత్రించుట యివి జరుపవలెను. ఓం నమో భగవతే గరుడాయ త్ర్యంబకాయ సద్యస్తవస్తుతఃస్వాహా ఓం కం పం టం శం వైనతేయాయ.

బాలగ్రహ విశేష చికిత్సలు.

౧ దినముననైన; ౧ నెలనైన, ౧ ఏటనైన. (నందన.)

సీ॥ మొదటిదినంబున మొదటిమాసంబున - మొదటిసంవత్సర మునను సోకు ।
నందనామాతృక ముందుజ్వరమువచ్చు - నావళింపులుపుట్టు నశుభశబ్ద ।
ముదయించుఁబాలుగ్రో లగుబిడ్డదానికి - బలిఁజెప్పెదమహా శుభంబులొదవు ।
నదికిరుప్రక్కల నలువొందు మృత్తికం - దెచ్చిబొమ్మనుజేసి తెల్లబువ్వ ॥
గీ॥ తెల్లపువ్వులు కోడులేడ్లు - తెల్లవిగను । సపదీపాలు స్వస్తికా - సప్తకంబు ।
సప్తవటకలు శష్కులి - సప్తకంబుఁ । గడకసప్తజంబుస్వస్తి - కలనుమఱియు ॥
గీ॥ పిండిముద్దలేదు ప్రియగంధపుష్పతాం । బూలములనుమత్స్య ములను నెఱచిఁ ।
గిల్లుఁదూర్పుదెసను గొలియుచతుష్పథం । బునను బగటిపూటఁ జనియుఁ బలిని ॥
గీ॥ చేసియొకకుండనీళ్ళలో - వేసిరావి । యాకుశాంతినిగలిగించు - నట్టిమంత్ర ।
రాజములచేతమంత్రించి - తేజమొప్ప । నీటస్నానంబుచేయించి - నిసువునకును॥

అటుల బిడ్డకు స్నానంబుచేయించిన యనంతరము వెల్లుల్లి, తెల్ల యావాలు, మేకకొమ్ము, వేపాకు, మొగిలిపువ్వు వీనిని చూర్ణంబు జేసి ధూపము వేయవలయును. ఇటుల మూడుదినములుచేసి నాల్గవదినము బ్రాహ్మణున కన్నప్రధానంబు చేయునది. పూజావాహన బలికార్యం బుల నుపయోగింపవలసిన మంత్రము "ఓం నమోనారాయణాయ అముకస్యవ్యాధిం హనహన ముంచముంచ హ్రీం ఫట్ స్వాహా" ఈ బలిని పైఁజెప్పినలక్షణములు బిడ్డపుట్టిన మొదటిదినముననైన, మొదటి నెలనైన, మొదటిసంవత్సరముననైన నుండిన యెడల జేయవలయు.

౨ దినములనైన, ౨ నెలలనైన, ౨ యేండ్లనైన. (సునంద.)

సీ॥ రెండవదినమున రెండవ నెలయందు - రెండవయేటగా రించుమిగులఁ ।
గసునందమాతృక గనువేకి మొదటను - కనుగవలఁదెఱచి కొనియునుండు ।
వణుకు నేడ్చునుజను పాలు ద్రావదు నేయు - నావలింతలనది పోవబలిని ।
వచియింతు శుభములు వర్ధిల్లుబిడ్డకు - పిండిలో బెల్లము పెరుగు నేయి ॥
గీ॥ నొక్కటిగఁగల్పి చేతుల-నొజఁబ్రతిమఁ । జేసి మూకుడునందుంచి-చిత్రముగను
గంధ తాంబూలములనుంచి-గారవమున । బచ్చపువ్వులకొదువలేదు-పచ్చవిగను ॥

మఱియు ఏడుదినములు. పది స్వస్తికము. చేప, మాంసము, కల్లు, నూగులపిండి వానితోనుంచి పడమటిదిక్కునకేగి యందు జతుకంబున సాయంకాలమునందు పడమటికేగి బలినిచ్చి శాంతి జలంబున శిశువునకు స్నానంబుచేయించి మొగిలిపువ్వు, తెల్ల ఆవాలు, పిల్లి వెంట్రుకలు, వట్టివేళ్లు వీనిని పొడిచేసి యందు నేతిని కలిపి బిడ్డకు ధూపము వేయునది. ఇటుల మూన్నాళ్లుచేసి బ్రాహ్మణునకు కన్నమిడునది: ఓం నమోనారాయణాయ అముకస్యవ్యాధిం హానహానముంచముంచ హ్రీం ఫట్ స్వాహా.

౩ దినము, ౩ నెల, ౩ ఏండ్లు. (పూతన.)

లక్షణము :—జ్వరముతగిలి దేహమువణకును. పాలుత్రావదు. చేతుల వ్రేళ్లుముడిచికొనియేడ్చును. కనులునిక్కఁబొడిచికొనియుండును.

బలివిధానము :—ఏటి యిరుప్రక్కలనుండు మంటితో బొమ్మను జేసి గంధపుష్పతాంబూలములు, రక్తచందనము, రక్తపుష్పము, ఏడు ఎఱ్ఱనిధ్వజములు, ఏడు దీపములు, ఏడు స్వస్తికలు, పక్షిమాంసము, కల్లు వీని నెత్తికొని దక్షిణంబునకేగి నాలుగుత్రోవలు కలిసెడి చోటున నపరాహ్ణంబున బలినిచ్చి మునుపటివలెఁ జేయునది.

ధూపము :—మొగిలిపువ్వు, గుగ్గిలము, ఆవాలు, వేపాకు, మేకకొమ్ము వీనిని చూర్ణముచేసి ధూపము వేయునది.

మంత్రము ;—ఓం నమో నారాయణాయ బాలస్యవ్యాధిం హాన హాన ముంచముంచ హ్రీనయహ్రీనయ స్వాహా.

అన్నిటికిని చేయవలసిన దినములు మూడు. నాల్గవదినము బ్రాహ్మణున కన్నమియ్యవలయు.

౪ దినము, ౪ నెల, ౪ ఏండ్లు. (ముఖమండిక.)

లక్షణము :—జ్వరము కలుగును. మెడ వ్రేలవేయును. కనులు నిక్కబొడుచుకొనియుండును. చన్ను గుడువదు. ఏడ్చును. ఎల్లప్పుడు నిద్రించును. చేతివ్రేళ్లను ముడుచుకొనియుండును.

బలివిధానము :—ఏటి రెండుప్రక్కల మన్నుతో బొమ్మను జేసి నల్లకలువపూవులు, గంధము, తాంబూలము, పదిధ్వజములు, నాలుగు దీపములు, పదుమూడుస్వస్తికలు, చేప, మాంసము, కల్లు వీని నెత్తికొని యుత్తరంబునకేగి యపరాహ్ణమున ముందు చెప్పినటులఁ జేయునది.

ధూపము :—వెల్లుల్లి, తెల్ల ఆవాలు, మేకకొమ్ము, వేపాకు, మొగిలిపువ్వు వీనిని పొడిచేసి ధూపమిచ్చునది. [హా.

మంత్రము :—ఓం నమోనారాయణాయ హానహాన ముంచముంచస్వా

౫ దినము, ౫ నెల, ౫ ఏండ్లు. (కటపూతన.)

లక్షణము :—జ్వరము కలుగును. దేహమువణకును. పాలుత్రావదు. చేతులవ్రేళ్లు ముడుచుకొనియుండును.

బలివిధానము :—కుమ్మరవాని చక్రమునందలి మంటినెత్తి బొమ్మను జేసి దానితో గంధము తాంబూలము, తెల్లనియన్నము, తెల్లని పువ్వులు, అయిదుధ్వజములు, అయిదుదీపములు, అయిదుపిండి వంటలు దీసికొని యీశాన్యదిక్కునకేగి ముందువలె జేయునది.

మంత్రము :—ఓం నమోనారాయణాయ అముకస్యవ్యాధిం చూర్ణయ చూర్ణయ హానహాన స్వాహా

ధూపము :—మొగిలిపువ్వు, పాము కుబుసము, గుగ్గిలము, వేపాకు వీనిని చూర్ణముచేసి యందు నెయ్యికలిపి ధూపమిచ్చునది.

౬ దినము, ౬ నెల, ౬ ఏండ్లు. (శకునిక.)

లక్షణము :—జ్వరము కలుగును. దేహము వర్ణముమారును. రాత్రింబవళ్లు నిద్రింపక, కనులు నిక్కబొడుచుకొనియుండును.

బలి :—పచ్చిపిండితో బొమ్మనుజేసి తెల్లపువ్వులు, ఎఱ్ఱపువ్వులు, పచ్చపువ్వులు, గంధము, తాంబూలము, పదిదీపములు, పదిధ్వజములు, పదిస్వస్తికలు, పదిపిండిముద్దలు, పదికుడుములు, క్షీరజంబూడికములు, చేప, మాంసము, కల్లు వీని నెత్తికొని మొవరు

లేనిచోట ఆగ్నేయమూలను బలియుంచునది.

ధూపము :— మొగిలిపువ్వు, వెల్లుల్లి, గుగ్గిలము, పాముకుబుసము, వేపాకు వీనిని పొడిచేసి నేతినికలిపి ధూపమిచ్చునది.

మంత్రము :— ఓం నమోనారాయణాయ చూర్ణయ చూర్ణయ హనహన [స్వాహా.

౭ దినము, ౭ నెల, ౭ ఏండ్లు. (శుష్కరేవతి.)

లక్షణము : జ్వరముకలుగును. ఒడలువణకుచు చేతులవ్రేళ్లు ముడుచుకొని యేడ్చును.

బలి : రక్తపుష్పములు, తెల్లపూవులు, గంధము, తాంబూలము, రక్తాన్నము, పులగము, ౧౩ స్వస్తికలు, చేప, మాంసము, ౧౩ ధ్వజములు, ౫ దీపములు వీనినెత్తికొని నిర్జనప్రదేశంబున నొక చెట్టుదగ్గఱ పగటిపూట బలి యిచ్చునది.

ధూపము : గుగ్గిలము, మేకకొమ్ము, తెల్లఆవాలు, వట్టివేళ్లు వీనిచూర్ణమును నేతితో ధూపము వేయవలెను.

మంత్రము : ఓం నమోనారాయణాయ దీప్తతేజసే హనహన ముంచ ముంచ స్వాహా.

౮ దినము, ౮ నెల, ౮ ఏండ్లు. (ఆర్యక.)

లక్షణము : జ్వరముకలుగును. దేహమును గ్రద్ధవాసనయైన చెడువాసనయైనఁబొందును. ఆహారము భుజింపదు. దేహము వణకును.

బలి : ఎఱ్ఱగ పచ్చగనుండు ధ్వజములు, చందనము, పుష్పములు, చక్కిలములు, పర్పటికములు, చేప, మాంసము, కల్లు, జంబూడికలు వీనిని గ్రామప్రాంతంబున అరుణోదయకాలమున బలి నొసంగునది. పైధూపమిచ్చునది.

మంత్రము : ఓం నమోనారాయణాయ చతుర్దశ మోక్షణాయ వ్యాధిం హనహన ముంచముంచ దహదహ ఓం హ్రీం ఫట్ స్వాహా.

౯ దినము, ౯ నెల, ౯ ఏండ్లు. (భూసూతిక.)

లక్షణము : జ్వరము, పలుమారువాంతి, దేహము వర్ణము మారును. చేతులవ్రేళ్లు ముడిచికొనును.

బలి : ఏటిరెండుప్రక్కలమంటిని గొనితెచ్చి చిన్నబొమ్మనుజేసి తెల్లనిగుడ్డచే గప్పి తెల్లపువ్వులు, గంధము, తాంబూలము, ౧౩ తెల్లనిధ్వజములు, ౧౩ దీపములు, ౧౩ స్వస్తికలు, ౧౩ పచ్చి

పిండిచేఁ జేయఁబడిన చిన్నబొమ్మలు, ౧౩ చేపలవంటిబొమ్మలు, చేప, మాంసము, కలు వీనినెత్తుకొని యుత్తరమున నిర్జనప్రదేశమున బలి నిచ్చునది.

ధూపము : గుగ్గిలము, వేపాకు, ఆవుకొమ్ము, తెల్లఆవాలు వీనిని చూర్ణముచేసి కొంత నేతిని కలిపి ధూపమిచ్చునది.

మంత్రము : ఓం నమోనారాయణాయ చతుర్భుజాయ హనహన ముంచ ముంచ స్వాహా.

౧౦ దినము, ౧౦ నెలలు, ౧౦ ఏండ్లు. (నిరృతి.)

లక్షణము : జ్వరము కలుగును. శరీరము వణకును. ఆవలించును. ఏడ్చును. అధికముగ మూత్రపురీషములు వెలివడును.

బలి : సముద్రపుయొడ్డుననుండి మంటిని దెచ్చి చిన్నబొమ్మనుజేసి దానితో గంధము, తాంబూలము, రక్తపుష్పము, రక్తచందనము, ౫ వర్ణముల ధ్వజములు, ౫ దీపములు, ౫ స్వస్తికలు, ౫ పచ్చిపిండిబొమ్మలు, చేప, మాంసము, కల్లు వీనిని వాయవ్యదిశలో బలి యుంచునది.

ధూపము : కాకిమలము, గోమాంసము, ఆవుకొమ్ములచూర్ణము, వెల్లుల్లి పిల్లివెంట్రుకలు, వేపాకుచూర్ణము నెయ్యి వీనినిధూపమిచ్చునది.

మంత్రము : ఓం నమోనారాయణాయ చూర్ణితహస్తాయ ముంచముంచ స్వాహా.

౧౧ దినములు, ౧౧ నెలలు, ౧౧ ఏండ్లు. (పిలిపిచ్ఛిక.)

లక్షణము : జ్వరము కలుగును. అన్నము సహింపదు. పైఁజూపు చూచును. దేహము విఱుచును.

భలి పచ్చిపిండితో చిన్నబొమ్మనుజేసి పాలతో రక్తము, రక్తచందనము వీనినికలిపి దానిముఖముపైఁజల్లవలయును. పిమ్మట నాబొమ్మతో పచ్చనిపువ్వులు, గంధము, తాంబూలము, ౭ పచ్చనిధ్వజములు, ౭ దీపములు, ౮ పిండివంటలు, ౮ చక్కిలములు, ౭ పూరీలు, చేప, మాంసము, కల్లు వీనిని తూర్పుదిక్కున బలి నిచ్చునది.

ధూపము : మొగిలిపువ్వు, గుగ్గిలము, ఆవుకొమ్ము, పాము కుబుసము వీనిని చూర్ణముచేసి యందు నేతిని గలిపి ధూప మిచ్చునది.

మంత్రము : ఓం నమోనారాయణాయ ముంచముంచ స్వాహా.

౧౨ దినములు, ౧౨ నెలలు, ౧౨ ఏండ్లు. (కాముక.)

లక్షణము : జ్వరము కలుగును. పిచ్చిపట్టినవానివలె నవ్వును. మాటలాడును. చేతులతో నేదియైన నొకవస్తువు నెత్తుచు వదలుచు పగ వెత్తుచునిట్టూర్పులూర్చుచు భోజనమందిచ్చ లేకయుండును.

బలి : పచ్చిపిండిలో పాలువైచి కలిపి యొక చిన్నబొమ్మను జేసి దానితో గంధము, తాంబూలము, తెల్లపువ్వులు, ౭ తెల్లధ్వజములు, ౭ దీపములు, ౭ పూరీలు, పెరుగన్నము వీనినియింటిబైటబలి యుంచునది.

ధూపము : మొగిలిపువ్వు, గుగ్గిలము, తెల్లఆవాలు వీనిని చూర్ణము చేసి నేతిని కలిపి ధూపమిచ్చునది.

మంత్రము : ఓంనమోనారాయణాయముంచముంచహనహనస్వాహా.

2. వెదురు.

నిఘంటువు :—వంశము, వేణు, యవఫలము, కార్ముకము, తృణకేతుకము, త్వక్సారము, శతపర్వము, మస్కరము, కీచకము ఇవి వెదురు పేళ్లు.

గుణోపయోగములు.

వెదురు కారముగ చేదుగ నుష్ణముగ నుండును. శ్లేష్మజ్వరము, వాతము, రక్తదోషము, హృద్రోగము, విషము వీనిని హరించును. గర్భస్రావమును గలిగించును.

3. ఉల్లి.

ఇది వెల్లుల్లి, పెద్దవెల్లుల్లి, నీరుల్లి, పచ్చనీరుల్లియని ౪ విధములు.

నిఘంటువు :—రసోన, లశున, అరిష్ట, మత్స్యగంధ, మహౌషధ ఇవి వెల్లుల్లి పేళ్లు. మహాకంద, గృంజన, దీర్ఘపత్రక యివి పెద్ద వెల్లుల్లి పేళ్లు. పలాండు, యవనేష్టి, సుకంద, ముఖదూషణ ఇవి నీరుల్లి పేళ్ళు. వితర్క, దుద్రుమ యివి పచ్చనీరుల్లి పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

వెల్లుల్లి పెద్దవెల్లుల్లి కారముగ చేదుగ నుష్ణముగ నుండును. ఇది కఫము, గుల్మము, అర్శస్సు, కుష్ఠము, వాతము, క్షయరోగము,

క్రిమిరోగము, మేహము, కడుపుబ్బరము, అగ్నిమాంద్యము, గ్రహణి, వాపు, జ్వరము, ఉన్మాదము వీనిని హరించును.

నీరుల్లి పచ్చనీరుల్లి యివి వెల్లుల్లి గుణమును గలిగియుండును. కఫమును జేయును. కొంచెము పిత్తమును గలిగించును. చలువ చేయును. కేవల వాతహారి. పాకముచే రుచిగ నుండును.

4. గోగు.

ఇది గోగు పెద్దగోగు అని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—పీలు, శ్వేతసహస్రాంశి, ధాత్రి, గుచ్ఛఫల, విరేచనఫల, శాఖ, శ్యామ, కారవల్లభ, భేది, ఉష్ణప్రియ, దీపన, భూమిజ యివి గోగు పేళ్ళు. మహాపీలు, స్థూలఫల, మహావృక్ష, సువృక్షవ, రాజక, రాజగంధ, అగ్నివినాశన పెద్దగోగు పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

గోగు ఉష్ణముగ లఘువుగ బలకరముగ నుండును. దోషముల భేదించును. రక్తపిత్తమును గలిగించును. గుల్మము, అర్శస్సు, ప్లీహము, వాతము, అశ్మరి, కఫము వీనినిహరించును. అగ్నిదీపనమునుగలిగించును.

5. చేమంతి.

నిఘంటువు :—తరుణి, రామతరుణి, కర్ణిక, చారుకేసరి, మహాకుమారి, గంధాఢ్య, ద్విరేఫ, గణసమ్మత, కుంజక, శతపత్రి, బృహత్పుష్ప, మహాసహ యిది చేమంతి పేళ్ళు. రక్తపుష్ప, లాక్షాపుష్ప, అతిమంజుల యివి ఎఱ్ఱచేమంతి పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

చేమంతి పరిమళముగ కేశవృద్ధికరముగనుండును. శిరోరోగము, నేత్రరోగము, మేహరోగము, రక్తపైత్యము, వాతము వీనిని పోగొట్టును.

6. జమ్మి.

నిఘంటువు :—శమి, శుక్లఫల, తుంగ, కేశహంత్రి, ఫల, శివ, ఈశాన, శంకర, లక్ష్మి, మంగల్య, పాపనాశిని, పవిత్ర, స్నిగ్ధపత్ర, బల, కర్కటిక, అబల యివి జమ్మి పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

జువ్వి శీతలముగ గురువుగ - రుచిగ రూక్షముగ నుష్ణముగ నుండును. ఇది విసర్పి, వ్రణము, క్షుద్రరోగము, ప్రదరరోగము వీనిని హరించును. వెంట్రుకల రాలించును.

7. జువ్వి.

నిఘంటువు :—ప్లక్షము, పవీతనము, శృంగి, సుపార్శ్వకము, చారుదర్శనము, ప్లవంగము, గర్ధభాండము, కమండలు, పటి, ప్లక్షము, పూగము, తుంగప్రరోహము, నసీత, శీతవీర్యకము జువ్వి పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

జువ్వి శీతలముగ జిగటగ నుండును. శోఫ, వ్రణము, వాతము వీనిని హరించును.

8. నేరేడు.

ఇవి నేరేడు కాకినేరేడు అని రెండు విధములు.

నిఘంటువు :—జంబు, సురభిపత్ర, రాజజంబు, మహాఫల, సౌరభి, మహాస్కంధ, మహాజంబు ఇవి నేరేడు పేళ్ళు. కాకజంబు, మేఘపర్ణ, నాదేయి, రాజవల్లభ యివి కాకినేరేడు పేళ్ళు.

గుణోపయోగములు.

నేరేడు మధురముగ గొంచెముష్ణముగ వగరుగ మలబద్ధకారిగ నుండును. కంఠమునకు మేలుచేయును. ఇది శ్వాస, శోష, బడలిక, ముఖరోగము, అతిసారము, కఫము, కాసము వీనిని నశింపజేయును. వీనిఫలములు మధురముగ మలబద్ధకారిగ గురువుగ రుచిగ నుండును.

కాకినేరేడు వగరుగ నుష్ణముగ పాకముచే మధురముగ గురువుగ నుండును. ఇది తాపము, బడలిక, అతిసారము వీనిని హరించును. శుక్రము, బలము వీనిని వృద్ధిపఱచును.

సిద్ధమూలికా రహస్యము యంత్ర మంత్ర సహితము
సంపూర్ణము. విజయతేతరామ్.

కుంభముని. (అగస్త్యుడు.)

1. పసవు.

గీ॥ పసపు చేదుగ రూక్షగ నెసగు మాని । పసపునకునుష్ణ మధికంబు
వ్రణముదురదు । కుష్ఠమునువిషోష్ణంబులు గుదురుపఱచు । మేహ
శాంతియగును గాంతి దేహమునను॥

గీ॥ అధికరించును బసపుచే నరసి చూడ । మానిపసపువ్రణంబుల
మాన్పిదురద । దోషముఖకర్ణనేత్ర రుగ్ద్రోహనకరి । వీరలక్ష్మీప్రియ
నివేశ వేంకటేశ॥

2. తిప్పతీగ.

క॥ కారముగనుండు శాకము । చేరుచిగానుండువగరు జేదునుగలదై ।
యారోగ్యమొసగు జులకన । చేరునుమలబంధకారి జీవంతికహారీ॥

సీ॥ రక్తదోషంబులరమణీయవాతంబు వాతినిభ్రమలనుపాండువులను ।
రక్తమూలశ్లేష్మ ప్రమ్యకాసంబుల మేదోవిసర్పకామిలల గొట్టు ।
కుష్ఠువుజ్వరమును గూర్చునుదురద్దల బోగొట్టు క్రిమిరోగముల
దోలంచు । వాతరక్తంబును వడిగొట్టిపిత్తంబు పేరులేకయుచేయు
జేర్చితోడ॥

గీ॥ తిప్పతీగకు నెనయేది తిత్తిగిచూడ । నేతితోగొన్న వత్తును నీళ్లు
వాయు । బెల్లమునదిన్న మలమును వెడల జేయు । పంచదారను
బిత్తముల్ పాఱిపోవు॥

ఆ-వె॥ తేనతోడదిన్న మానుకఫంబులు । వాయునాముదమున వాతరక్త ।
మాము వాత మేగునలసొంటి సేవింప । వీరమాని వేళ వేంకటేశ॥

3. అల్లము.

ఉ॥ అల్లము కారమై యరుచి నారయు శూలన్ను దోషిలు శ్లేష్మముల్ ।
దుల్లగ జేయు వాతముల డొక్కల జీల్చును నగ్నిమాంద్యముల్ ।
ద్రెళ్లనొనర్చు పాండువుల దేల్చు త్రిదోషములన్ హరించును ।
చుల్లములోన నెంచి సుఖమొందుడు చేయును ధాతుపుష్టినిన్॥

4. పిప్పలి.

గీ॥ కారమురుచిజిగటగలశీతకరి శొంఠి । కారముష్ణగుణము గలదిచవ్య । మ
నఘ స్వాదుగనునతి కారమునునుష్ణ । ముగజపిప్పలందుముదముతోడ॥

ఉ॥ పిప్పలిగుల్మముఁ జెఱుచుఁ జేరు మహోదరరోగ మేగుఁ బెర్ ।
దప్పిని దాహముల్ గడవఁ దా మెత్రిదోషముఁ దెల్లఁబోవుఁ దాఁ ।
జెప్పక యామవాతము నడంచును శ్లేష్మముగుల్మవాతముల్ ।
పిప్పలిమూలసేవనను పింఁగన్ సైపఁ జుర్ణము సేశ్వరా॥

క॥ క్రిమిరోగంబులు హృద్రో । గము పాండువు వాపు మాంద్య కానవ
లరుగుల్ । రమణాంజ్వము హృద్రో । గము కుష్ఠు శూలవాతి కఫ
ములఁ గొట్టుల్॥

ఆ-వె॥ వాతజంతువాత వర నేత్రరోగము । లగ్నిమాంద్యమరుగు నామ
వాత । మేగు శ్వాసములును నిరవు కాదు బలాన । రోగము గజ
పిప్పలీగుణమున॥

5. మారేడు.

క॥ మారేళ్లు విరేచనమును । దీరుగ దీపనముఁ జేసి తిరమగు లఘువా ।
తారియగు వెళ్లరసమున । గీరును జ్వర శూలమూత్రకృచ్ఛ్రములు హారీ॥

6. కూతుకుబుడమ.

తే-గీ॥ చేదునుష్ణముఁ బరిమళ మెదియుంను । శ్లేష్మవాత ప్రమేహముల్.
సెల్లిపోవు । గుష్ఠువిషములు వ్రణములు కూలుభ్రమలు । వోవుఁ
గూతుగుబుడమల సేవనమున-

7. వస.

గీ॥ వసలు చేదునుష్ణముఁ గల్గి వాతశూల । లఁ గ్రిమిరోగాల శ్లేష్మములఁ
గడుపుబ్బ । రముల హరియించి కంఠ స్వరమును బాగు । చేసి వాతిని
జేయించు సిద్ధముగను॥

8. వెలగ.

గీ॥ వెలగ మలబద్ధకంబు శీతలము సేయు । స్వరకఫంబుల హరియించు
ఫలము మధుర । ముగిను బుల్లగను గురుత్వముగను నుండి । శ్వాసకాసా
రుచుల దప్పి వరుసఁ గొట్టి । కంఠశుద్ధిని గలిగించుఁ గంబుకంఠ॥

భోగరుషి

1. ఊడుగ.

గీ॥ స్నిగ్ధరూక్షోష్ణమైగాహి చెలగుచుండుఁ । గఫముర క్తదోషాతి

సారఫలహారము । విషముఁ గ్రిమిరోగకుష్ఠముల్ వేగిపోవు ।
వ్రణము లేగు విరోచన మునకు దగును॥

2. తెగడ.

గీ॥ తెగడ జ్వరశోఫల నడంచుఁ దీర్చుఁ బాండు । నుదరరోగముఁ గ్రిమి
రోగ మెదుటరాదు । ప్లీహగుల్మముల్ శ్లేష్మంబు భేదియగును ।
గారమును చేదుష్ణంబు గలిగియుండు॥

3. కరక్కాయ.

గీ॥ కరికక్కాయకు మించిన పరమమైన । మందు లేదది పరమేశు మంది
రమున । బుట్టినది నేత్రహితములఁ బొసగఁ జేయు । నుదరరోగము
లడగించు నుత్కటముగ॥

4. దొండ.

గీ॥ రెండుదొండలు వాతిని మెండు సేయు । నారుదొండ వ్రణంబుల
నరసి మాన్పు । లింగదొండ బలంబు నొసంగుఁ గాకి । దొండ కఫ
మూలరోగాలఁ దొలగఁ జేయు॥

5. చంద్ర.

గీ॥ చంద్రశీతము వంధ్యను జక్క జేయు । జ్వరము మేహము వ్రణముల
హావునడచు । బంకశుక్రవర్ధనియగు బలమొసంగు । భూత
బాధలఁ దొలగించు భూతలమున॥

6. సదాప

గీ॥ చేదునుష్ణముఁ గార్దమా శ్లేష్మవాత । ములను నేత్రరోగంబును
బోవఁ జేసి । వ్రణముల జ్వరంబు నడంచు వస్తికర్మ । లకుపయో
గించును సదాప లకుమరాది॥

7. కొడిసె.

గీ॥ కొడిసెపాల వగరునుపకు చేదును గల్గు । మలను బంధించు గారంబు
చలువ సేయు । జ్వరముసతిసారకుష్ఠుల వొదలగొట్టు । గొడిసె
దప్పిని దీర్చును కుతలమందు॥

8. మదుబోల.

క॥ మదుబాల శీతలంబుగఁ । గనులకు మేలిచ్చు మలముఁ గట్టును
గఫముల్ । దనరంగఁ జేయు తీయమును । నణచును దాపంబు
జ్వరము నఖిలేశ హారీ॥

మాండవ్యముని.

1. ఆరె.

గీ॥ ఆరెరక్తదోషంబులనణచుగండ। మాలగళగండరోగంబుమలము
గట్టు। దానిపండుగురుత్వంబు పూనిచేయు। పువ్వు కారమై శీత
లంబుగనుదనరు॥

2. ఉసరిక.

క॥ ఉసరిక హరించు జ్వరమును। బసవీర్యము వృద్ధిపఱచు జ్వరము
నడంచున్। వెసరక్తపిత్తముల నిం। పెసగను దీర్చు గరుకాయ
యీడునగృష్ణా॥

3. కాకర.

గీ॥ చలువ సేయును గాకర చులకనిచ్చి। వాతమును జేయు దోషాలు
వదలిపోవు। పిత్తరక్తకామిలలను బిదపఁబొందు। కఫములను
మేహములగొట్టు కంబుకంఠ॥

4. చింత.

గీ॥ చింత రుచికరంబు శ్లేష్మవాత క్రిమి। రోగ గుల్మములను రూప
డంచు। వాతిబిత్తమడచు నరమైన హృద్రోగ। హరముదీప
నంబు నరసిచేయు॥

5. ముత్తవపులగము.

గీ॥ బల్లలు నాలుగు మధుర శీతలమిలి। జిగటగానుండి మలమును
జేర్చి కట్టు। దేహబలమును గాంతిని దెచ్చి పెట్టు। గాయముల
మాన్పు పిత్తరక్తంబునడచు॥

6. పొట్ల.

గీ॥ పొట్లకాయను వండిన భువినిఁబొమ్ము। నకును మేలొనరించును
నవ్యవీర్య। వృద్ధినగ్ని దీపనమును వేగజేయు। క్రిములనడచుట
లోదీని సమము లేదు॥

7. తెల్లమణి.

క॥ తెలుమణిచెట్టువ్వగరగు। మేలగుకఫపిత్తములనుమృత్యువుచూడన్।
వాలిమిరక్తస్రావముఁ। తొలిచివమనంబుసేయు దివ్యవినోదా॥

8. ములక.

క॥ జ్వరశూలవాతకఫముల। హరియించును బెద్దములకయర్శములేగున్।
అరుచినిగొట్టునుగర్భము। ధరింపఁజెల్లములకవగు ధారుణియందున్॥

నందీశ్వరుడు.

1. మేడి.

గీ॥ మేడిశీతలంబుమృదుకఫవ్రణములఁ। బోవఁజేయుఁబండుభువినిఁ
జలువ। మాంసవృద్ధి చేయు మాన్పును శ్రమలను। అగ్నిదీపన
మును నరసిచేయు॥

2. ఉత్తరేణి.

గీ॥ దురదనర్శస్సునాపును నరుచిశూలఁ। గఫమహోదరంబులసిధ్మ
కౌములఁగొట్టి। శిశు(?)గతి విరేచనములఁ జేయుఁ జేదుఁ। గార
మునుగల్గియుండును గంబుకంఠ॥

3. ఎలుకచెవి.

క॥ ఎలుకచెవియాకు రుచికర। మల బహుమూత్రమును గఫము
నణగించి జ్వరం। బుల్లఁ బొందు క్రిమి పిత్తం। బులం బ్రమేహ
ములగొట్టు మొగిగుల్మములన్॥

4. గలిజేరు.

క॥ గలిజేరు చేదు వేగముఁ। గలయదితాపంబునిచ్చుఁ గాకంజేయున్।
గలవాపులవాతంబుల। నెలమినికఫములనడంచు నిలలోరామా॥

5. పొన్న

గీ॥ పొన్న ముయ్యాకుకోలయం చెన్నరెండు। విధము తావాతమేహ
ముల్ విషమమైన। జ్వరము లేగును శ్వాసకాసముల గొట్టు।
తాపమునడంచిమేలును ధరణిగూర్చు॥

6. గోంతెమగోమరు.

గీ॥ గోంతెమగోమరుచేదుగగురువుగాను। ఘంటయున్నవీర్యంబును
జొడిపైచి। వాతరోగముల హరించు భద్రవర్ణ। కన్నమించిన
యోషధి గలదెభువిని॥

7. బీర.

గీ॥ పెద్దబీరవగగు పెనుమరదను గొట్టు । పొట్టిబీరకఫము పిత్తమడచు ।
నిమువుబీరవిషము నడచునుదీపగు । నేతిబీరజ్వరము నింగిఁజేర్చు॥

8. జెముడు.

గీ॥ జముడువగరుగురుత్వంబు జగతిఁగలిగి । వాతకఫములఁబ్లీహంబు
పాండురోగ । ములనువాపునుశూలనుబోనడంచు । నగ్నిదీపన
మొనరించు వసుధజాత॥

హ్యాఘ్రిపాణి.

1. అడ్డసరము. గీ॥ అడ్డసరముండుఁజల్లగ నడ్డులేని । చల్లనైయుండి
శ్లేష్మంబు తీయమిదగ్గు । శాంతిజ్వరమును మేహంబు వదల
గొట్టు । పిత్తహృద్రోగములడంచు భీరురతీ॥

2. కటుకరోహిణి. గీ॥ కటుకరోహిణి చేదగుఁ గఫము జ్వరము । దగ్గు
విషమజ్వరంబులం బాపములను । రక్తదోషాలవిషమజ్వరముల
నరుచి । నడచుముచికుందవరద భాగ్యప్రధాన॥

3. తాడి. గీ॥ తాడి చేదుఁజులకన నేత్రములరోగ । ములనుఖండించు
గఫవాతములనారించు । కాసమూర్ఛలాసరోగముం గాకచేయు ।
కేశవృద్ధిని జేయును కీర్తిధుర్య॥

4. తీటకసివెంగ. గీ॥ తీటకసివెంగ జ్వరము వాంతినివిషంబు । శ్వాస
మూర్ఛలదాపంబు వదలఁజేయు । రుచికరంబగుపిన్నది రుధిర
శీత । లగుణములగలదగుభువి నెగుణరూప॥

5. సుగంధపాల. గీ॥ గ్రహణివాత త్రిదోషముల్ గలగిపాలు । నామ
చలనంబు తాపంబు నణగిపోవు । తెల్లనిసుగంధపాలచేనల్లిదాని ।
చేతశూలలుగఫములు వాతమణగు॥

6. దూలగోవిల. గీ॥ దూలిగోవిలరుచికలుగు దుష్టరణము । లేగువాత
పిత్తంబుల నీసడంచు ।

7. నీలి. నీలివిషకోపంబులుగొట్టు నీరజాక్ష ।

8. పల్లేరు. ధరణిపల్లేరు నాతువర్ధనముచూడ॥

END OF
TITLE